

Fortidsforståelse i høymiddelalderen

*Forståelsen av de førkristne kongene igjennom
en komparativ studie av Heimskringla og Håkon
Håkonssons saga*

Ingeborg Anne Rakvåg

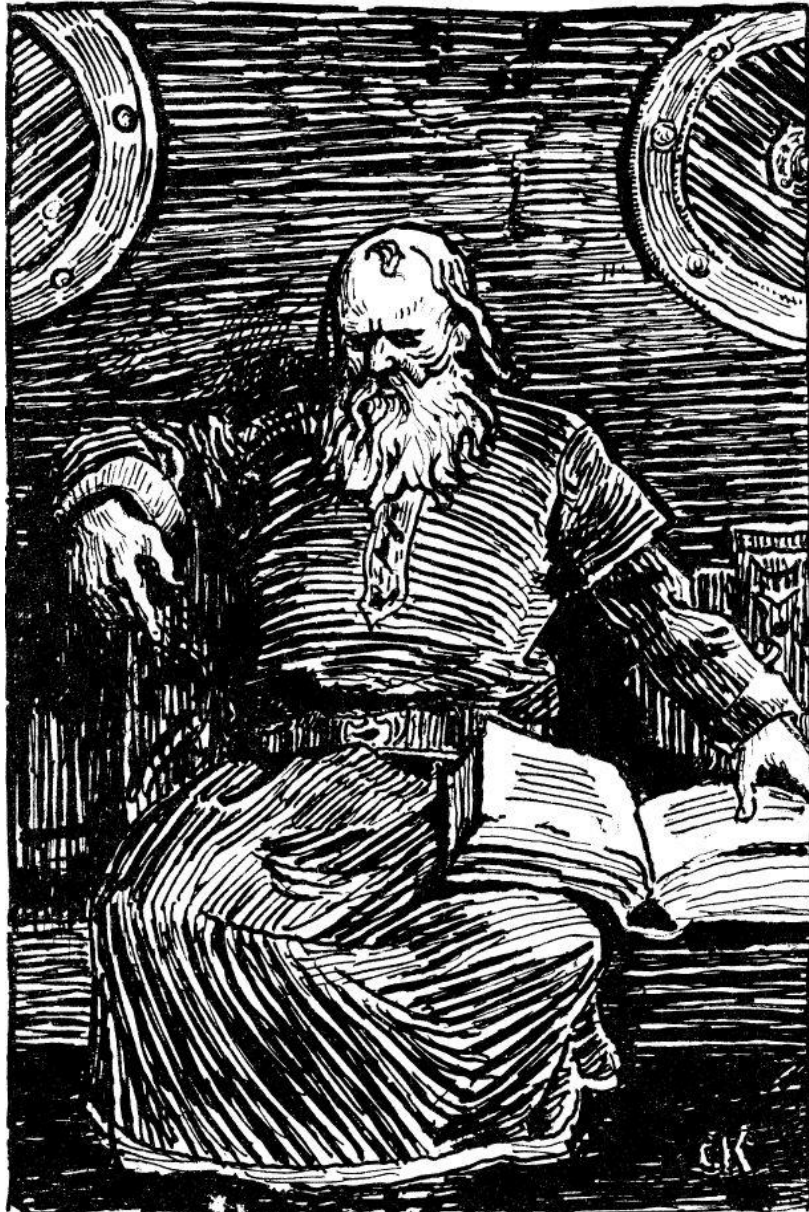

Masteroppgave, IAKH

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2017

Fortidsforståelse i høymiddelalderen

*Forståelsen av de førkristne kongene igjennom en komparativ studie
av Heimskringla og Håkon Håkonssons saga*

Ingeborg Anne Rakvåg

Masteroppgave, IAKH
UNIVERSITETET I OSLO
Våren 2017

© Ingeborg Anne Rakvåg

2017

Fortidsforståelse i høymiddelalderen. Forståelsen av de førkristne kongene igjennom en komparativ studie av Heimskringla og Håkon Håkonssons saga

Forsidebilde: Snorre Sturlasson av Christian Krohg. Illustrasjon for 1899-utgaven av Heimskringla. Offentlig eiendom jf. åndsverkloven §40.

Ingeborg Anne Rakvåg

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Representralen, Universitetet i Oslo

Forord

Jeg har alltid hatt en fascinasjon for fortidskonseptet. Hvordan folk tolket tiden som har vært, hvordan de ser på det som er annerledes og hvordan de forklarer disse forskjellene, er spørsmål jeg alltid har lurt på. Da jeg begynte å interessere meg for middelalderen, begynte jeg å spørre hva Snorre mente om fortiden. Det er dette denne oppgaven kommer til å handle om.

Jeg vil takke så veldig mye veilederen min, Hans Jacob Orning. Jeg har som mange andre før meg hatt mine opp- og nedturer, og du har aldri sviktet. Igjennom veiledninger og seminarer ble jeg fylt med optimisme og inspirasjon til prosjektet. Takk også for at du vekket interessen min for middelalderen.

En stor takk til pappa for korrekturlesning. And a great thank you to Kira, Diana and Becca for support and a kick in the proverbial arse when it was necessary. I couldn't have done it without you.

Summary

In this thesis, I have attempted to discover what relationship the Medieval writer Snorri Sturluson had to the past. To do so, I have studied the image of the King in Snorri's *Heimskringla*. In this book, Snorri described several kings of the distant, pre-Christian past. I have used it as a relic to the past in which it was written. I have compared *Heimskringla* to the contemporary source *Hákonar saga Hákonarsonar* by Sturla Þórðarson. I have also used *Konungs Skuggsjá*, the *Hirðskrá* and *Gulatingsslovi* as supporting sources to the contemporary context.

I have gone through the King's five central characteristics. The first was his charisma and leadership type. His physical appearance, his ability to speak and negotiate, and his family tree are parts of this category. Looks were very important for the King in the past context. It was anything but superficial; it could tell a great deal about your quality as King. This was not as important in the contemporary context. Speaking and negotiation was very important for both contexts, but especially for the contemporary King. Connection to the past kings was also essential for both.

The second characteristic was the King's ability to have friendships. These were relationships between mutually dependent parties. Vertical friendships were between a lord and a vassal. This was essential in the past context, but not at all in the contemporary. Horizontal relationships between lords were unstable, but were important for both contexts. Both types of friendships were treated with gifts and feasts, and could be cemented with a lord sending his child off to be fostered, or by means of marriage.

The third characteristic was how the King worked as a ruler. He had a law-giving role, insofar as enforcing them and changing them. Laws were never written by the Kings. This was true for both contexts. The King had advisors that he could listen to. He also had local leaders around in his territory centre to have a safer grip on these parts while he wasn't there personally. The periphery was where the King had no influence. Here he would wage war and could act quite differently to how he normally would act. This was true for both contexts, but diplomacy had taken a much larger part in the contemporary times.

The fourth characteristic was the King's role as a warrior. Perhaps unsurprisingly, this is one of the places where the largest differences appear. In the past context, the King was meant to

be aggressive, and a great warrior. Contemporarily this role was not the King's, but the jarl's. Where the King appeared in war, he was commanding and not participating. Viking expeditions were the normal in the past context. This was not at all the case in contemporary sources. What did ring true in both past contexts and the contemporary context was the acts of mercy and settlement for peace.

In the fifth and last chapter was about the King's role in religion. The past kings were products of a god and a jotun having a child together. This *holy wedding* was not an idea that was shared in the contemporary sources. Kings of both contexts represented their cult, the contemporary Kings perhaps more so than the past ones. The King's *luck* was rooted in his connection to the gods – and the holy wedding in the past context. This was the idea that because *they* were the King, their kingdom prospered. Kings of both contexts had this luck. However, there was also the *bad luck*. This gave the King a strange destiny – because he was who he was.

This all comes down to a past that was very much connected to the present. He didn't take these actions to lecture on ideals, nor did he attempt to tell an untrue story. The reasons for this seems to be that Snorre wanted there to be a connection. He would fill up holes in his knowledge about the past with assumptions based on his own time. He would also use old traditions to tell of contemporary ideas.

Innhold

Forord.....	V
Summary	VII
Introduksjon	1
Tema og hypoteser.....	1
Historisk kontekst	2
Kilder og metode.....	5
Historiebevissthet.....	6
Disposisjon.....	10
1 Den karismatiske og tradisjonelle lederen.....	12
1.1 Heimskringla	13
1.1.1 Utseende	13
1.1.2 Taleegenskaper	16
1.1.3 Ætt	17
1.2 Håkon Håkonssons saga.....	19
1.2.1 Utseende	19
1.2.2 Taleegenskaper.....	20
1.2.3 Ætt	22
1.3 Oppsummering	26
2 Den vennskapelige lederen.....	28
2.1 Heimskringla	29
2.1.1 Vertikale vennskap	29
2.1.2 Horisontale vennskap	31
2.1.3 Gaver og gjestebud	34
2.1.4 Oppfostring og giftemål	38
2.2 Håkon Håkonssons saga.....	41
2.2.1 Vertikale vennskap	41
2.2.2 Horisontalt vennskap.....	43
2.2.1 Gaver og gjestebud.....	45
2.2.2 Oppfostring og giftemål	47
2.3 Oppsummering	49
3 Landsstyreren.....	51
3.1 Heimskringla	52
Sentrum	52
3.1.1 Klokskap.....	52
3.1.2 Fred.....	57
3.1.3 Skatter og inntekter	59
Periferi	60
3.2 Håkon Håkonssons saga.....	65

Sentrum	65
3.2.1 Klokskap.....	65
3.2.1 Fred.....	69
3.2.2 Skatter og inntekter	70
Periferi	71
3.3 Oppsummering	75
4 Krigeren.....	77
4.1 Heimskringla	78
4.1.1 Aggressiv ære	78
4.1.2 Motiv for konflikt.....	83
4.1.3 Miskunn og forlik	86
4.2 Håkon Håkonssons saga.....	88
4.2.1 Aggressiv ære	88
4.2.2 Motiv for konflikt.....	90
4.2.3 Miskunn og forlik.....	92
4.3 Oppsummering	95
5 Den religiøse lederen og magikeren	97
5.1 Heimskringla	98
5.1.1 Guddommelig opphav	98
5.1.2 Representasjon for kulten.....	100
5.1.3 Lykken og ulykken.....	104
5.2 Håkon Håkonssons saga.....	108
5.2.1 Guddommelig opphav	108
5.2.2 Representasjon for kulten.....	110
5.2.3 Lykken og ulykken.....	110
5.3 Oppsummering	112
Konklusjon	114
Appendix	117
Større partier 1202-1230.....	117
Forkortelser	117
Bibliografi.....	119
Primærkilder	119
Litteratur	121

Introduksjon

Tema og hypoteser

Min målsetting for denne oppgaven er å finne ut hvordan den førkristne kongen ble fremstilt av Snorre Sturlasson i høymiddelalderen. Til hvilken grad er denne fremstillingen forskjellig fra de norske kongene i samtiden hans? Kan dette fortelle om hvordan folk i høymiddelalderen så på den førkristne fortiden rundt 1220-1233?

I denne undersøkelsen har jeg valgt meg ut fem viktige egenskaper som jeg mener illustrerer hvem kongen skulle være. Disse er basert på Odins egenskaper først i Ynglingasaga. Han var en ypperlig høvding, og ble beskrevet som karismatisk, vennskapelig, en klok landsstyrer, en enormt flink kriger, og en magiker uten sidestykke. Kapitlene er kalt opp etter disse. På hvilken måte ble disse vektlagt for andre høvdinger og konger? Hva mente Snorre det lå i å være en konge i fortiden? Hvordan er dette forskjellig fra hvordan det ble vektlagt i samtiden? Som samtidskontekst kommer Sturla Þórðarsons Håkon Håkonssons saga til å være hovedkilden. Jeg skulle også ha brukt Sturlunga saga til dette, men med de rammene jeg hadde med oppgaven, måtte jeg ta noen kildevalg. Jeg har brukt noen referanser til denne sagaen igjennom litteratur.

Ut ifra dette håper jeg å finne ut hvorvidt det etter Snorres oppfatning var et stort brudd med fortiden. Jeg har valgt ut framstillingen av førkristen fordi den er kulturelt sett langt unna, og dermed er det mest sannsynlig at jeg finner forskjeller der. Jeg har tenkt å se de ulike egenskapene hver for seg og se om det var kontinuitet eller brudd.

Mine hypoteser er basert på hvorvidt Snorres verk viser kontinuitet eller brudd i forhold til samtids kilder. Om det var kontinuitet, har jeg tre hypoteser. Det kan ha vært en faktisk kontinuitet og liten forskjell mellom Snorres samtid og fortiden. En annen grunn kan ha vært at Snorre ikke hadde noe bevisst forhold til fortiden. Det kan også hende at han bevisst reflekterte samtids ideologi inn i fortiden. Dette hadde vært fordi han ønsket at det også skulle gjelde fortiden. Om det ikke er noen sterke ideologiske fronter, kan jeg regne med en slik kontinuitet.

Om det var brudd mellom nåtid og fortid, har jeg tre hypoteser. På samme måte som over, kan brudd i beskrivelsene reflektere et faktisk brudd. Det kan også ha hatt ideologiske grunner. Den første ideologiske grunnen kan ligge i at Håkon Håkonssons saga overdriver kongens ideologiske karakter. Da er en hypotese at Heimskringla reflekterer over den samtidige kongen faktisk var. Den andre ideologiske grunnen kan være at Heimskringla underdriver den faktiske kongens rolle.

De fleste hypotesene mine bygger på at Snorre ikke hadde en faktisk innsikt i fortiden. Dette vil allikevel ikke si at jeg ikke tror at han hadde en innsikt. Som det kommer fram under, hadde Snorre en av de beste utgangspunktene for å kunne mye om mye.

Historisk kontekst

Man regner med at Heimskringla er fra rundt 1220- til 1235. Perioden rundt 1220-tallet er derfor viktig for å kunne forstå i hvilke omstendigheter teksten ble skrevet i. Konteksten for både Norge og Island er viktig, siden både Snorre og Sturla var politisk engasjert i begge landene.

I Norge var landet på vei ut av borgerkrigene. I denne perioden var *birkebeinerne* i kamp med flere andre *flokker* eller *partier*. Disse partiene hadde hver sin leder som hadde kongsnavn. Det er dermed snakk om partispesifikke kongetitler som *birkebeinerkonger* og *ribbungekonge*.¹ Filippus hadde vært bagleren som satt som konge over Østlandet. Etter Kvitsøyforliket i 1208 måtte derimot Filippus gi fra seg kongsnavnet og bli jarlen over landsdelen.² Derfor tok birkebeinerne over Østlandet ved Filippus' død i 1217. Det samme året hadde Håkon blitt hyllet på de østnorske tingene.³ Samtidig ble systemene fordelt mellom birkebeinere og baglere, men ikke alle ble fornøyd med utfallet. En opprørsgruppe ble da opprettet under navnet *Slittingene* (de fillete) som motstandere mot birkebeinerne. Bene Skinnkniv var deres leder.⁴ *Ribbungene* (røverne) ble senere opprettet i 1219 under Gudolv av Blakstad, en annen av de misfornøyde baglerne. Partiet tok Sigurd Ribbung til konge. Han var den påståtte sønnen til baglerkongen Erling Steinvegg.⁵ Med nye opprørere mot kongemakten ble dette en ny fase i borgerkrigene. Slåssingen og den generelle uroen mellom birkebeinerne og opprørerne preget en stor del av det aktuelle tidsrommet. I realiteten kan det snakkes om at ribbungene var de reelle lederne i landsdelen. Knut Arstad snakker om at de satt seg mer og mer fast i det indre Østlandsområdet.⁶ Sigurd Ribbung ville fortsette baglerriket som hadde bestått til Filippus' død.⁷ De var et betydelig antall med representanter fra det lokale aristokratiet. De lokale systemmennene var ribbunger, og de «hadde frender i hvert hus».⁸ I det neste tiåret var det nesten kontinuerlig kamp mellom Håkon Håkonsson og Sigurd Ribbung. I 1226 døde Sigurd Ribbung, noe som førte til at ribbungene fikk et mye mindre sikkert grep om Østlandet. Den nye kongen deres var

¹ Se Appendix for en oversikt over partiene og kongene.

² Lunden 1976, s. 158-159

³ Lunden 1976, s. 170

⁴ Lunden 1976, s. 172, Helle 1974, s. 100, Hå kap. 33

⁵ Lunden 1976, s. 173, Helle 1974, s. 100

⁶ Arstad 1995, s. 69

⁷ Arstad 1995, s. 71

⁸ Arstad 1995, s. 69-70, Hå kap. 104. «Frender» betyr slektninger.

junker Knut. Han kunne bare holde ribbungene gående i et års tid til før gruppen måtte gi seg. Da kunne birkebeinerne gå inn og konsolidere makten på Østlandet.

Ved Håkon Håkonssons side i alt dette, sto Skule Bårdsson jarl. Skule var broren til kong Inge, som Håkon hadde overtatt makten fra. I valget av konge som fulgte Inges død i 1217, hadde han forsøkt å selv bli konge. De som sto for Håkons side, hadde derimot vunnet frem. Håkon var allikevel bare tenåringen, og Skule ble reell riksstyrer. På mynter som ble preget mellom 1217 og 1220/1222, var det påskrevet *rex et comes* – konge og jarl. De hadde også en felleskorrespondanse som ble signert av dem begge. «Kongedømmet fungerer (bare?) når rex et comes «handler» og opptrer sammen synlig på reiser rundt i landet, symbolsk ved samutferdigelse av brev og felles mynt», skrev Grethe Authén Blom.⁹ Jarlens involvering i riksstyret medførte en spent situasjon. Håkons rådgivere var alltid på utkikk etter Skules forsøk på å ta over makten fra kongen. Dette var ikke uten grunn; i 1223 kom Skules siste forsøk på å ta makten igjennom et riksmøte. Dette endte med at Håkon ble kalt den eneste rettmessige kongen.

Island var i likhet med Norge i en langvarig rekke interne konflikter. Denne tiden kalles gjerne Sturlungatiden og var en innbyrdesstrid eller borgerkrigssituasjon. Sverre Bagge mente at det var snakk om et system basert på feider. Det var ifølge ham få faktiske kamper mellom de forskjellige involverte høvdingene. I stedet var de fleste konfliktene politiske heller enn militære.¹⁰ Jón Viðar Sigurðsson mente på sin side at tiden for feider var mer eller mindre over på 1200-tallet, og at konfliktene hadde gått over til at Islands regioner kriger seg imellom.¹¹ Feider defineres som konflikter «mellom små grupper basert på personlige bånd» som sjeldent førte til åpen konflikt. De endte som regel i forlik hvor grupperingene kunne trekke seg ut av konflikten uten å miste ære.¹² Feiden var en personlig konflikt hvor ære ble tapt og gjenopprettet igjennom hevn.¹³ Krig på sin side, var upersonlig. Bøndene kunne ikke gjenopprette æren sin ved å ta hevn på den som drepte deres slektning. Han var nemlig ikke den egentlige motstanderen.¹⁴ Sturlungatiden henger sammen med den tiden hvor den norske kongen forsøkte å føre Island under den norske kronen mellom 1220 og 1264. Dette gjorde han igjennom å sende forskjellige høytstående islendinger til Island for å tale hans sak.

Den første de valgte å sende var Snorre Sturlasson i 1220. Han hadde bygd seg opp et renommé blant de kongelige, og hadde etter hvert blitt gode venner med Skule jarl. Snorre Sturlasson ble født i 1179 som sønn av den respekterte høvdingen Sturla Þórðarson. Han ble fostret opp i Oddi, som var Islands politiske og intellektuelle sentrum. Høvdingene hadde interessert seg for boklig lærdom. Snorre var

⁹ Authén Blom 1972, 22.

¹⁰ Bagge 1991, s. 238

¹¹ Sigurðsson 2010, s. 142

¹² Orning 1997, s. 12

¹³ Sigurðsson 2010, s. 142

¹⁴ Sigurðsson 2010, s. 142

fostret opp av Jón Loftsson, hvis farfar Sæmund frode hadde skrevet om de norske kongene. Jón hadde på sin side blitt fostret i Norge, og Snorre dro selv til Norge flere ganger. På Island ble Snorre i voksen alder lovsigemann. Han giftet bort døtrene til mektige menn på øya, og nøyte stor framgang som høvding i 1220-årene. Han hadde rundt 1220 kontroll over to storkirker og deres rikdom og kunnskap.¹⁵

Snorre hadde opprinnelig blitt sendt på vegne av kongen og jarlen for å roe ned en pågående konflikt. Høvdingen Þorvaldr Gizurarson av Hrúni og Sæmund Jónsson av Oddi, sønnen til Jón Loftsson, hadde tatt på seg rettigheter til å regulere prisene til de norske varene som kom inn.¹⁶ Dette irriterte de involverte handelsfolkene, og det eskalerte til åpen konflikt. Handelsmenn ble drept. Det hadde ført til en handelsblokade i 1219, og det var planer om en militærekspedisjon mot Island i 1220.¹⁷ Snorre hadde kommet til Norge for å snakke med kongen om denne utviklingen. Den ble karakterisert av mer enn litt anspenhet.¹⁸ Han snakket med kongen mot denne planen og sa ifølge sagaen at han skulle føre øya inn i det norske riket.¹⁹

Da Snorre ikke lyktes med å føre Island inn i kongens hender, ble også Sturla Sighvatsson sendt i 1235, Þórðr kakali Sighvatsson i 1247, og Gizurr Þorvaldsson, Þorgils skarði Böðvarsson og Finnbjörn Helgason i 1252. I tillegg ble Gizurr Þorvaldsson gitt en ny sjanse og ble sendt på ny i 1258.²⁰ Snorre dro for øvrig også til Island i 1239. Ifølge Íslendinga saga men ikke ifølge Hákon Hákonssons saga, var dette som jarlen til Skule.²¹

Borgerkrigene gikk ikke så langt på Island som den gikk i Norge. Ingen islandske høvdingene greide å ta en fullstendig dominans over øya før den norske kongen tok over i 1262/64. I stedet kom alle høvdingene til å bli forbundet til den norske kongen igjennom hirden.²² Høvdingene hadde søkt kongens støtte i konflikten med de andre høvdingene på øya. De fikk en sterkere posisjon mot at de ble kongens følgere og gav kongen en overordnet kontroll.²³ Disse årene markerte slutten av Islands borgerkriger, og også Hákon Hákonssons død i 1263. 1263 var også det året da Sturla først kom til Norge. Først var ikke kong Magnus vennlig innstilt til islendingene. Men Sturla diktet kvad både om Magnus og faren, noe som etter alt å dømme mildnet forholdet. Imellom 1264-1266 hadde han oppdraget å skrive Hákon Hákonssons saga, en bok han tok med seg da han dro til Island i 1271.²⁴

¹⁵ Wærdahl, Norsk Biografisk Leksikon, 2009, Sigurðsson 2009, s. 62

¹⁶ Andersson 1994, s. 56

¹⁷ Fjalldal 2013, s. 456

¹⁸ Andersson 1994, s. 56

¹⁹ Hå kap. 59

²⁰ Orning 2008, s. 229-230, 244

²¹ Orning 2008, s. 232

²² Orning 2008, s. 43

²³ Sigurðsson 2009, s. 60

²⁴ Hå, Knut Helles introduksjon til 2. utgave, s. 8

Kilder og metode

I oppgaven vil jeg bruke Heimskringla som levning, og Håkon Håkonssons saga (**Håkons saga, Hå**) som beretning. Snorre Sturlassons Heimskringla, som beretter om tidligere tider, blir da brukt som en kilde til samtiden den ble skapt i. Dette er en prosess som innebærer å ta teksten slik den er skrevet og prøve å finne ut hva den sier om Snorres tid. Det vil dermed si at jeg ikke vil prøve å finne ut hva som var historisk riktig i teksten. Jeg bruker ikke kildekritikk på den måten at jeg vil finne ut hvor Snorre ikke forteller sannheten. Det er ikke relevant i forhold til denne oppgaven.

Versjonen av Heimskringla jeg bruker, er oversettelsen av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip. Originalt ble denne versjonen gitt ut i 1934. Den baserer seg på avskriftene av Codex Academicus primus (også kalt *Kringla*) fra 1700-tallet.²⁵ Av denne kilden vil jeg bruke den delen som beretter om den førkristne tiden. Det vil si Ynglingasaga (**Ys**), Halvdan Svartes saga (**Hs**), Harald Hårfagres saga (**Hh**), Håkon den Godes saga (**Hg**), Eirikssønnenes saga (**Es**) og Håkon jarls (**Hj**) saga. Forkortelsene i parentes kommer til å bli brukt i fotnotene. De er også gjentatt i Appendix. Jeg tar valget om denne avgrensningen fordi jeg vil se på bildet av kongen i førkristen tid.²⁶

Som samtidskontekst skal jeg i hovedsak bruke Sturla Þórðarsons Håkons saga. Denne baserer seg på flere håndskrifter.²⁷ Denne utgaven tar derimot ikke hensyn til hele håndskriftsmaterialet som finnes.²⁸ Jeg bruker da sagaen fra begynnelsen til ca. 1233. Hovedvekten legger jeg på tiden rundt Håkons konungstekja i 1217.²⁹ Jeg tar også med beskrivelsene av Håkon og Skule etter at de dør i 1240 og 1264.³⁰ Dette er fordi disse er de eneste fysiske beskrivelsene av de to, og er beskrivelser som gjaldt i perioden.

Det å bruke Håkon saga som beretning, er ikke noe som er lett. I motsetning til Heimskringla, har jeg som mål å finne ut hva som ble skrevet, og som faktisk er riktig. Sagaen er regnet som pålitelig i enkeltopplysninger. Han hadde et enormt kildemateriale og førte en nøyaktig kronologi.³¹ Håkons saga er i stor grad å regne som den *offisielle* fortellingen. Ideologielementene som er å finne i Håkons saga får det til å virke som at Håkon sitter sikrere på makten enn han faktisk gjør. Jeg må trenge

²⁵ Originalen av Codex Academicus primus var datert til annen halvdel av 1200-tallet. Den og Codex Academicus secundus gikk begge tapt i Københavns brann i 1728.

²⁶ Håkon den Gode og Eirikssønnene var alle døpt, men levde i et førkristent samfunn og måtte se seg nødt til å agere deretter.

²⁷ «Viktigst er utgåvene av saga i dei store samlehandskriftene Flateyjarbok (omkr. 1380), Codex Frisianus (tidleg 14. hundreåret), Eirspennill (tidleg 14. hundreåret) og Skálholtsbok yngsta (midten av 15. hundreåret)» I tillegg er det brukt en del fragmenter av pergament og papir. Hå, Knut Helles introduksjon til 2. utgave, s. 13-14

²⁸ Hå, Knut Helles introduksjon til 2. utgave, s. 13-14

²⁹ Konungstekja – Et ting gjennomgår verdslige og geistlige ritualer for å ta en ny konge. Disse var i Håkon Håkonssons saga noe kongen måtte gjøre på flere individuelle ting. Dette beskrives i detalj i Hå kap. 17 og Hirdskråens kapittel 2 (5).

³⁰ Hå kap. 241-242 og 332 respektivt.

³¹ Hå, Knut Helles introduksjon til 2. utgave, s. 9-10

igjennom denne ideologien. I tillegg må jeg trenge igjennom kamouflasjen av forholdet mellom Håkon og Skule. Mellom dette tidsrommet og sagaens tilblivelse, hadde Skule gjort opprør mot kongen. Dette har uten tvil påvirket sagaberetningen. Han blir ofte framstilt som full av vikarierende motiver, som slu og ute etter egne interesser. Han går i blant direkte på tvers av hva som hadde vært best for kongen, og i seks tilfeller har han det jeg har notert meg som «merkelige episoder». Dette er situasjoner hvor han virker som at han oppfører seg direkte irrasjonelt. Sagaen fremstiller det med disse episodene som om han alltid hadde opprøret i sikte. Slike episoder må jeg enten se vekk ifra fullstendig eller bruke mye kildekritikk. Kilden kan brukes på denne måten – med en god dose kildekritikk. Jeg bruker bare kilden fram til 1233. Grunnen til at jeg har tatt dette valget er fordi det er før den store konflikten mellom Skule og Håkon tok ordentlig av. Opptrappingen skjedde rundt 1235 og endte med at Skule tok kongsnavn og gjorde opprør mot kongen. Denne relativt stabile tilstanden mellom Skule og Håkon gir et relativt godt bilde av kongen.

De andre kildene jeg kommer til å bruke er alle som tilleggsilder til Håkons saga. Disse er tre normative kilder, altså kilder som gir retningslinjer om hvordan det skal være. De jeg bruker her er Kongespeilet (**Kgs A/B**), Hirdskråen (**Hi**) og Gulatingslovi (**Gu**). Kongespeilet bruker jeg for å sammenligne Håkons saga med det rene idealet Kongespeilet fremstiller. Håkon og kirken hadde sørget for å gjøre Håkon til en *rex iustus*. Han var den første som hadde gjort seg selv til en jordisk «Kristus», herrens salvede.³² Kongespeilet understreker kongen som *rex iustus* ved å sammenligne ham med bibelske framstillinger. Jeg bruker to versjoner av Kongespeilet litt om hverandre. Kgs A er fra 2000 og Kgs B er fra 1976. Versjonen av Hirdskråen jeg bruker er basert på AM 322 fol. Kilden er loven (*skrá*) for kongens menn i hirden. Av Gulatingslovi gjelder Knut Robberstads oversettelse.³³ Det er i hovedsak E.d.v. 137 q, en utgave som ble skrevet rundt 1250 som ble brukt som bakgrunn for denne utgivelsen. Ynglingatal blir også brukt unntaksvis i norrøn språkdrakt.

Historiebevissthet

I forhold til Heimskringla er det mange formeninger om hvor bevisst Snorre brukte verket i et bredere prosjekt. Hadde Snorre et bevisst forhold til fortiden? Kan Snorres bruk av religion vitne om dette? Var verket ment som et ideologisk verk i forhold til kongemakta? Var det i så tilfelle for eller imot?

Det første spørsmålet har færrest svar. I forskningsmiljøet har det ikke vært et stort fokus på denne problematikken. Det jeg har er for det meste forskning som ligger på kanten av temaet. Jeg begynner med Steblin-Kamenskij, som forsket på sannhetsbegrepet i islendingesagaene. Han delte opp sannhetsbegrepet i tre forskjellige kategorier ut ifra vår egen forståelse. Moderne lesere ser

³² Sigurðsson 2008, s. 139

³³ Se Gulatingslovi, Knut Robberstads introduksjon til 2. utgave, s. 9

fortellinger som *enten* historisk sannhet *eller* en kunstnerisk sannhet. Historisk sannhet består av opplysninger en vil tro representerer et pålitelig og virkelig bilde av hva fortiden så ut som. Kunstnerisk sannhet er på sin side en syntese av enkeltopplysninger som fører til en *skapende generalisering*. Det vil altså si at det handler om noe som *kunne* vært sant – en historisk roman, for eksempel. I moderne tider er det et klart skille mellom disse to. Den tredje kategorien av sannhetsbegrepet er synkretisk sannhet. Synkretisk sannhet forteller om fortiden og strever for å være pålitelig og akkurat. Den som skriver dette vil gjenskape virkeligheten i hele sitt levende mangfold. Synkretisk sannhet tar med andre ord mange grep fra det som i moderne forstand kalles kunstnerisk sannhet. Det finnes ingen begreper som kan forklare at teksten tar seg kunstnerisk frihet. Ord om sannhet og løgn er det nærmest de kommer – i tillegg til *morsomme* historier, som underholder ennå det er løgn.³⁴ Det var altså ikke nødvendigvis sånn at Snorre og Skule gikk inn for å gi et feilaktig bilde av historien, selv om det de skrev ikke stemte overens med virkeligheten.

Professor Torfi Tulinius skrev om fornaldersagaene i sitt verk *The Matter of the North*. Sagaforfatterne diskuterte ifølge hans tese vanskelige temaer ved å føre dem inn i et fiktivt rom. Med andre ord vil det si at han mente at sagaforfatterne ville diskutere aktuelle problemer, men i en kontekst som fikk dem til å virke mindre aktuelle «by virtue of its long-away, and pagan setting».³⁵ Fornaldersagaene er som sjanger noe forskjellig fra kongesagaene. Kan det allikevel tenkes at Snorre brukte fortiden for å diskutere den samtidige kongen?

I antologien redigert av professorene Anne Eriksen og Jón Viðar Sigurðsson fant de ut at fortiden overhode ikke ble sett på en fastsatt, statisk sannhet. Fortidig sannhet ble funnet igjennom en forhandling.³⁶ Dette kommer klart frem igjennom de to studiene fokusert på norsk og islandsk middelalder. Anders Berge skrev om hvordan lovlige begrunnelser like godt kunne baseres på muntlige (*skilriki*) og skriftlige (*breffe*) kilder. Studien hans viser at imens alle sider ble hørt, var det den seirende siden hvis sak kom fram i de endelige beslutningene.³⁷ Det var også hans mening at den endelige skriftlige dommen hadde en validerende funksjon.³⁸ Den som hadde denne validerende funksjonen var en dommer i Berges studier. På Island var det goder (*goðar*) som hadde denne makten. Godene hadde roller som høvdinger. De hadde autoritet over prestene, og som sagt hadde Snorre makt over to hovedkirker.³⁹ Igjennom dette perspektivet kan det sies at de ikke bare hadde en bevissthet rundt fortiden, men at de også både brukte og validerte de versjonene de hadde størst tro på.

³⁴ Steblin-Kamenskij s. 20-24

³⁵ Tulinius 2002, s. 186

³⁶ Eriksen 2009, s. 7

³⁷ Berge 2009, s. 48

³⁸ Berge 2009, f.eks. s. 51

³⁹ Sigurðsson 2009, s. 62

Professor Sverre Bagge mente på sin side at Snorre ikke hadde et så bevisst blikk på fortiden. Snorre forsto tiden sånn at den hadde en progressiv side. Men den kunne ikke bli sett som en utvikling av det politiske tankesettet. Bagge mente at det var nødvendig med moderne konsepter som klasser og politisk struktur for å kunne lese denne utviklingen igjennom Snorre. Snorre selv så verden i form av individer heller enn et statisk system.⁴⁰ Han var altså en representant for feide-ære-mentaliteten som skinner igjennom i den samtidige konteksten i Island. Snorre så ifølge Bagge historien som en rekke kronologiske hendelser med kausale bånd, men formet ikke en sammenhengende sannhet. «History has really neither beginning nor end, nor a fixed periodization, but from point of view of Snorri's interests, political action, this plays a relatively subordinate role.»⁴¹

Om Snorres verk var ideologisk, er som sagt også et åpent spørsmål i forskningen. Professor Magnús Fjalldal mente at det var det. Snorre skrev ifølge ham bevisst mot kongemakta. Hans mål med Heimskringla var å advare islendingene mot de norske kongene ved å påpeke brutaliteten deres. Han peker ut mange tilfeller hvor «royal bullying» ble brukt mot islendinger i sammenheng med kristningen.⁴² Han unngår derimot å diskutere om dette var mot islendingene eller om det var mot at de ikke ville gå med på kristendomsprosjektet til de aktuelle norske kongene. Fjalldal sier med dette at Snorre gikk igjennom med Heimskringla-prosjektet med en bevisst, ideologisk agenda.

Professor Theodore M. Andersson vil også si at dette var et bevisst, ideologisk prosjekt. Men der stanser også likhetene mellom Fjalldals og Anderssons formeninger om Snorres prosjekt. I sin artikkel har Andersson diskutert Morkinskinna opp mot Heimskringla. Hvor Morkinskinna er tydelig imot kongemakta, er Heimskringla ifølge ham ideologisk sett i favør av kongemakta.⁴³ Andersson peker på at Snorre bevisst prøver å fjerne «Icelandic presence» fullstendig. Snorre velger for eksempel bort fra kildetypen *þættir*, som han kaller *vitnislausar sögur*, altså vitneløse. Andersson ser en læse majesté rett under overflaten til disse þættene. Andersson mener denne ordbruken vitner om at Snorre ser dem med en viss avsmak.⁴⁴ Andersson skrev dette som et svar til professor Sverre Bagges verk fra 1991. For Bagge var ikke Heimskringla et bevisst ideologisk verk. Han hadde en bevissthet for at religionsskiftet hadde funnet sted. Det var derimot ikke fremstilt som et stort epokeskifte i den sekulære historien. Ifølge Bagge førte ikke Snorre noen ideologisk sak for eller mot kongedømmet.⁴⁵

Birgit Sawyer mente på sin side at Snorre var veldig bevisst i sitt arbeid. Snorre hadde en ideologisk agenda og brukte Heimskringla på denne måten. Dette skrev hun i tilsvaret til Sverre Bagge.⁴⁶ Hun

⁴⁰ Bagge 1991, s. 195-197

⁴¹ Bagge 1991, s. 200-201

⁴² Fjalldal 2013, s. 458

⁴³ Andersson 1994, s. 58

⁴⁴ Andersson 1994, s. 60

⁴⁵ Bagge 1991, s. 204

⁴⁶ Sawyer 1993.

mente at figurer som Asbjørn fra Medalhus ikke bare talte mot Håkon den Gode, men mot kongemakta som sådan.

Et påhengsspørsmål til fortidsforståelsen, er hvordan Snorre brukte religionen. Dette kommer av at det er en diskusjon om hvorvidt han bruker religionen som et vannskille i historien. Bagge mente at Snorre var bevisst på at religionsskiftet hadde funnet sted. Imens dette var et stort epokeskifte i forhold til den religiøse konteksten, var det ikke noen stor forskjell for den sekulære historien. På det overnaturlige nivået var det nødvendigvis en forskjell, men i forhold til de sekulære delene av samfunnet, mente Bagge altså at det var en god del kontinuitet.⁴⁷

Professor Birgit Sawyer talte Sverre Bagge midt imot i sitt tilsvarende.⁴⁸ Hun mente at Snorre tilskrev en stor forskjell mellom hedensk og kristen tid – «de visar ju att sagaförfattarna faktisk gjorde en bestämd skillnad mellan (kristen) samtid och (hednisk) förfluten tid (...) vilket går stick i stäv med [Sverre Bagge]s uppfattning om Snorri.»⁴⁹ Sawyers mening på dette punktet var at historiesynet til Snorre var mindre statisk enn det Bagge ville ha det til i 1991. I et annet verk i 2010 snakker Bagge om en religiøs-kulturell forandring.⁵⁰

Professor Gro Steinslands forskning viser at det var en klar toleranse til førkristen religion. På samme måte som Sawyer, mener også Steinsland at dette taler for et mindre statisk historiesyn enn det Bagge argumenterer for.⁵¹ Steinsland mente også at personlighetene i Heimskringla var resultat av en bevisst historiekonstruksjon. Dette mente hun ikke nødvendigvis var et ideologisk prosjekt så mye som at det dels var for å gjøre historien gripbar, dels for å legitimere visse forklaringstradisjoner.⁵² Samtidig er det spørsmål ved om Sigurd jarl i Håkon den Godes saga er en refleksjon av Snorres venn Skule.⁵³ I Heimskringla blir gudene gjort om til mennesker. Steinsland påpeker at religionen i Heimskringla ikke blir latterliggjort en eneste gang når Snorre snakker om blotet på Lade.⁵⁴ Dette vitner om en toleranse for den gamle religionen. Steinsland mente også at det ikke kan utelukkes at Snorre mente å tegne et så sannferdig bilde av historien som overhode mulig.⁵⁵ Jón Viðar Sigurðsson legger til dette

⁴⁷ Bagge 1991, s. 198

⁴⁸ Sawyer 1993. Sawyer var i den skrivende stunden i 1994 universitetslektor ved Göteborg universitet, men ble to år senere professor.

⁴⁹ Sawyer 1993, s. 227

⁵⁰ Bagge 2010, s. 177

⁵¹ Steinsland 2000, s. 104

⁵² Steinsland 2000, s. 105

⁵³ Steinsland 2000, s. 112

⁵⁴ Steinsland 2000, s. 111. *Blotet på Lade* er den hendelsen hvor kong Håkon den Gode blir tvunget til å blote. Se kapittel 5, Den religiøse lederen og magikeren.

⁵⁵ Steinsland 2000, s. 110

at det var en klar kontinuitet mellom den førkristne og kristne kongsideologien.⁵⁶ At Snorre også skrev Edda viser at han hadde en god toleranse for den førkristne religionen.

Professorene Walter Baetke og Claus Krag mener på sin side at Steinsland tar feil i det siste poenget. Det var deres formening at ideen om sakralkongedømmet var en historiekonstruksjon med kirkelig kongsideologi.⁵⁷ Det er Claus Krags teori at Ynglingatal var et ganske samtidig produkt med Ynglingsaga. Som motargument sa Sigurðsson at Snorre neppe kom til å bruke Ynglingatal som et vikingeprodukt når det var en del av hans egen lærdomstradisjon.⁵⁸

Et spørsmål som kan stilles er om Snorre var islandsk høvding eller norsk historieskriver. Sturla Þorðarson var Snorres nevø, og skrev både Håkons saga og Íslendinga saga. Sturla har blitt beskrevet som både og. I sine forskningsresultater har Hans Jacob Orning funnet ut at bildet Sturla har av den samme situasjonen, forandret seg imellom hvilken kontekst han skrev sagaene i.⁵⁹ I begge sagaene skriver han om de ovennevnte reisene til Island på vegne av kongen. I Håkons saga var vektleggingen på hvorvidt de lovet nok til kongen, og hvorvidt de kunne holde disse løftene. Om de ikke greide det, var det et ikke bare et løftebrudd men et tegn på illojalitet. Om de greide det, men hadde lovet for lite, var ikke dette bra heller. I Íslendinga saga var fokuset hans derimot på å vektlegge hvordan en islending hevdet seg i den lokale maktkampen. I dette verket var det ikke forskjell på hvorvidt noen hadde personlig suksess eller suksess for kongen.⁶⁰ Konteksten avgjorde hva Sturla skrev, og han så ikke ut til å se at det var noen motsetning mellom dem. Perspektivet var viktig. Dette kan det hende også kan sies om Snorre. Bruk av ideologi kan reflektere over hvem han skrev for. Spesielt i forhold til religion, noe som kan relateres til hans forhold til kirkene.

Disposisjon

Som jeg nevnte først, kommer jeg til å ta for meg de fem egenskapene som beskriver en ideell konge. I kapittel 1 kommer jeg til å ta for meg karismaens rolle. Hvor viktig var kongens personlige egenskaper versus hans nedarvede rolle? Deretter i kapittel 2 kommer jeg til å ta for meg vennskapets rolle i kongens liv. Hvordan knyttet han til seg folk, og hvor viktig var hans personlige innsats? I kapittel 3 vil jeg ta for meg kongen som landsstyrer. Hvilke roller hadde kongen i forhold til lover, fred innenlands og i forhold til å forholde seg til andre? I kapittel 4 tar jeg for meg kongen som kriger. Var kongens rolle på slagmarken den samme i samtid og fortid? I det siste kapittelet, kapittel 5, er det

⁵⁶ Sigurðsson 2003, s. 48

⁵⁷ Sigurðsson 2003, s. 45

⁵⁸ Sigurðsson s. 45-46

⁵⁹ Orning 2008, s. 229-230

⁶⁰ Orning 2017, s. 154

religionen og magien som skal behandles. Magi kom også i en ikke-religiøs form, som er hvorfor den står for seg selv. Med debatten om religion over, kan det forventes at det finnes en del forskjeller her.

1 Den karismatiske og tradisjonelle lederen

Det første kapittelet introduserer middelalderens konsept rundt kongen ved å se på hvordan han legitimerer sitt styre. Før og på 1220-tallet var det ingen direkte arvefølge. Allikevel er det én ætt som følges som konger igjennom alle de Heimskringla-sagaene som behandles i denne oppgaven. Spørsmålet her er hvor viktig det var med nedarvet makt i forhold til hvor viktig hans personlige egenskaper var. Derfor skal det undersøkes hvordan sagaen behandler kongens utseende, hans taleegenskaper og ættens stilling. Var kongemaktas stilling basert på en øyeblikkelig åpenbaring? Kunne en konge bruke ord og utseende alene for å kunne overbevise om at han skulle være konge? Hva så med etter at han hadde blitt konge – satt han trygt? Om det var øyeblikksbasert, kunne det snart bli hverdagslig og rutine. Han kunne dermed miste makten.⁶¹ Om det var basert på en mer tradisjonell autoritet igjennom arv, sed og skikk, satt han i teorien tryggere. Her er det snakk om en autoritet som kommer «fra gammelt av».⁶²

⁶¹ Weber 1983, s. 166-175.

⁶² Weber 1983, s. 154-157. Dette henger sammen med *naturrett*, et konsept om at lover er legitime fordi de kommer fra gammelt av. Dette er en teori som blir videre utforsket under kapittel 3, Landsstyreren.

1.1 Heimskringla

1.1.1 Utseende

I Heimskringla var utseendet en helt grunnleggende karakteristikk. Høne var en av gislene æsene gav til vanene da de ville ha slutt på krigingen. Situasjonen var slik at de ville gi sine beste menn til motparten, og Høne var en av de som ble valgt av æsene til denne oppgaven. Høne hevdet selv at han høvde godt til å være høvding. Han var stor og en meget vakker mann, la Snorre til.⁶³ Dette var uten tvil for å underbygge dette. En grunn til dette hadde vært for å gjøre det klart at han faktisk dugde til høvding. Det kan også ha vært for å vise hvorfor vanene trodde på evnene hans. Utseendet var uansett veldig viktig for å underbygge en høvdings karakter. I mange tilfeller er det derfor nettopp utseendet som blir beskrevet helt øverst i sagaen. Selv om kongen bare er barnet, kan Snorre insistere på akkurat dette punktet. Da Halvdan Svarte vokste opp ble han snart stor og sterk, og fikk navnet «Svarte» fra at han var svart i håret.⁶⁴ Dette var det første som ble sagt om Halvdan utover hvor han vokste opp, noe som sier sitt om hvor viktig dette poenget var. Og så snart som at Halvdans sønn Harald (Hårfagre) ble født, ble det beskrevet at han fort ble «stor og svært vakker; han vokste opp der og lærte snart mange idretter; han hadde godt vett».⁶⁵ Harald ble i begynnelsen av sin egen saga beskrevet videre; han var bare ti år gammel, men ble allikevel beskrevet som vakker, stor, sterk, klok og kraftig i sine handlinger.⁶⁶

I tillegg til å stå først, var det også en annen faktor som viser hvor viktig det var. I Ynglingasaga er sagaene mer oppsummerende enn i de følgende sagaene. Dermed er det verdt å merke seg at i blant er det nesten utelukkende fokus på utseendet. I tilfellet Ragnvald, som var sønn av Olav Geirstadalv, var han vakrere og større av vekst enn folk flest. Dette var det eneste som ble sagt om Ragnvald utover at han arvet Vestfold alene.⁶⁷

I stor grad var det Odin som var idealet for utseendet. Imens han ikke blir beskrevet som barn, var det omtrent det første som ble sagt om ham; «han var så vakker og verdig å se til

⁶³ Ys kap. 4

⁶⁴ Hs kap. 1

⁶⁵ Hs kap. 7

⁶⁶ Hh kap. 1

⁶⁷ Ys kap. 49

når han satt mellom sine venner at alle måtte bli glade til sinns».68 Sagaen gjør deretter et poeng ut av dualiteten i Odins karakter. Dette er blant annet igjennom utseendet hans, som er veldig forskjellig når han er blant uvennene sine. Han var fryktinngytende mot sine uvenner når han var ute i hærferd.69 Dette kom av at han kunne skifte farge og utseende etter som han ville. Som høvding måtte han kunne bruke denne dualiteten til sin fordel.

På samme måte holdt både Eirik Blodøks og kona hans, Gunnhild en slik dualitet i deres beskrivelser. Begge deres kvaliteter er ramset opp med alle de positive kvalitetene først, og så de negative. Disse verdiene hadde Snorre samlet på én plass, men separerte dem ved å ta de positive egenskapene først, og så de negative. Dette understreker at de forskjellige karakteristikkene sto på likefot i beskrivelsen av de to.70

Dualiteten ble videre utforsket et annet sted i sagaen. Ikke igjennom én person, men hvordan den ser ut i form av to konger som står mot hverandre. I Ynglingasaga ble dette beskrevet igjennom kongebrødrene Yngve og Alv.71 Yngve var beskrevet med positive beskrivelser av alle slag, blant annet er han vakker. Alvs kallenavn sier sitt om hans utseende – han ble nemlig kalt *Elvse*, eller vesle-Alv.72 Ellers var han beskrevet i ganske negativ forstand; fåmælt, maktsyk og uvennlig er andre beskrivelser som preger karakteren hans. Dette underbygger kallenavnet hans. Som sagaen og Ynglingatal før den sa, drepte Alv Yngve i sjalusi. Sagaen legger deretter til at Yngve drepte Alv tilbake.73 Dualiteten var en god ting om den var på én side, men om de ble konfrontert med hverandre, kunne ikke én side vinne over den andre.

Kong Håkon den Gode var større, sterkere og vakrere enn noen annen mann.74 Han var også usedvanlig blid.75 Eirikssønnene, altså sønnene til Eirik Blodøks og Gunnhild, var de direkte motstanderne til onkelen, kong Håkon. Det kan derfor forventes at de ble satt i kontrast til

68 Ys kap. 6

69 Ys kap. 6 «(...) þá sýndist hann grimmligr sínum úvinum» *Grimmligr* er i Holtmark-oversettelsen av sagaen oversatt som «stygg og farlig»; nifs og forferdelig er et alternativ.

70 Hh kap. 44 separerer karakteristikkene tydelig med et semikolon i Eiriks tilfelle, og et «men» i Gunnhilds tilfelle. Men i norrøn versjon er ikke dette like tydelig. Imens de står separat, står de sammen og dermed nærmest på likefot. «Eiríkr var mikill maðr ok fríðr, sterkr ok hreystimaðr mikill, hermaðr mikill ok sigrsæll, ákafamaðr í skapi, grimmr, úþýðr ok fálátr. Gunnhildr kona hans var kvenna fegrst, vitr ok margkunnig, glaðmælt ok undirhyggjumaðr mikill ok hin grimmasta»

71 Ys kap. 21

72 «(...) hann var kallaðr Elfsi». Oversettelsen til «vesle-Alv» av Anne Holtmark.

73 Yt, vers 20-21

74 Hh kap. 41

75 Hg kap. 11

Håkon på samme måte som Yngve og Alv. Eirikssønnene var på sin side i første omgang beskrevet som «vakre» og «lovde godt.»⁷⁶ Dette kan kalles ganske sparsomt, men det blir senere påbygd. De ble også snart «vakre menn; når en regner etter styrke og dugelighet, var de voksne før en skulle vente etter hvor gamle de var».⁷⁷ På det punktet hvor de kunne kalle seg konger, var de også beskrevet som vakre, store og sterke.⁷⁸ Imens Håkons beskrivelser var noe mer overøsende, var det ingen kontrast mellom dem i denne sammenhengen. Til tross for utseendet, skal det senere vise seg at de ikke dugde så veldig godt som herskere. I motsetning står Einar Orknøyjarl. Han ble beskrevet som stygg og enøyd, men han så skarpere enn mange andre. Det var Einar som hadde tatt Orknøyene tilbake til Harald Hårfagre da broren til Einar hadde mistet dem til vikingene som herjet der.⁷⁹

Harald Hårfagre viste for øvrig også at utviklingen av utseendet kunne settes i sammenheng med hvordan de gikk frem i regjeringstiden. Da han sverget å samle Norge eller så dø, sverget han også at han ikke skulle klippe eller kjemme håret før den tid.⁸⁰ Han fikk med dette tilnavnet Harald Luva. Da han endelig ble konge, skar Ragnvald Mørejarl håret hans, og fikk tilnavnet Hårfagre.⁸¹ Det sies ikke noe eksplisitt om sammenhengen mellom kongens hår og hans rolle som konge, men sammenhengen mellom kongens økte makt og økte karisma, var helt klar.

Harald var også den eneste kongen i denne delen av Heimskringla som ble beskrevet *post mortem* – etter døden. Disse var beskrivelser som kom som en oppsummering av hans karakter etter at døden var inntraff, og kan minne om en kort utgave av en nekrolog. Harald hadde til da ikke hatt store beskrivelser av seg selv utover barndomsbeskrivelsene og i sammenheng med håret hans. Da han lå død, utbroderer sagaen at han var «en uvanlig vakker mann å se til, sterk og stor (...)».⁸² Mer vanlig i Ynglingasaga var det å avslutte akkurat der døden inntraff. Dette skjedde også i de andre sagaene, eventuelt at det ble snakk om en sørgestund i sammenheng med Halvdan Svarte og Håkon den Gode.⁸³ Halvdan Svarte ble også kalt årsæl, men ellers var det ingenting mer å si om hans karakter etter døden.

⁷⁶ Hh kap. 44

⁷⁷ Hg kap. 10

⁷⁸ Es kap. 2

⁷⁹ Hh kap. 27

⁸⁰ Hh kap. 4

⁸¹ Hh kap. 23

⁸² Hh kap. 43

⁸³ Hs kap. 9 og 32

1.1.2 Taleegenskaper

Som en karismatisk leder, må taleegenskapene ha spilt en stor rolle for kongene. Men om dette var tilfelle i praksis, er det ikke mange taler som er gjengitt, som ble fremsagt av kongene selv. Men som i tilfellet med utseendet, er det i form av Odin at idealet kommer frem.

«Han talte så godt og så glatt at alle som hørte på ham, syntes *det* var det eneste sanne. Han sa alt med hendinger (rim), liksom en nå sier frem det som heter skaldskap (vers); han og hovgodene hans heter verse-smeder, for det var med dem den kunsten kom opp i Nordlandene.»⁸⁴

Odin brukte disse ferdighetene for å til å tale sine menn – han fikk dem til å bli sikre på seg selv før kamp. Han brukte også talekunsten for å bruke magi mot fiendene sine i kamp. Han brukte også denne magien for å få sine egne menn til å gå «brynjeløse og var gale som hunder og varger, de bet i skjoldene, var sterke som bjørner eller stuter; de drepte alle mennesker, og hverken ild eller jern bet på dem; det heter berserkgang».⁸⁵

Talegavene brukte han også i en form for ritualisme utover den vanlige talen. Før kamp eller sendeferder la nemlig Odin hånden på hodene til mennene sine og velsignet dem.⁸⁶ Da trodde mennene hans at det kom til å gå dem godt. Odins taler ble ikke gjengitt i Heimskringla, men det velkjente kvadet Håvamål, også kjent som Odins tale, eksisterer fortsatt i dag igjennom Den Eldre Edda. Mangelen på faktiske taler går igjen i resten av sagaene. Den neste som blir nevnt som en taler, er Harald Hårfagre. Da Harald bestemmer seg for å ta Norge, tar han Gud til sitt vitne i en rivende tale – «Jeg gjør det løfte, og jeg tar Gud til vitne, han som skapte meg og rår for alt, at aldri skal jeg skjære håret eller kjemme det før jeg har vunnet hele Norge med skatter og skylder og fullt styre, eller også dø!»⁸⁷ Harald må ha vært en stor taler, selv om dette er den eneste av hans taler som ble gjengitt. Da han var død og sønnen Håkon hadde kommet til Norge for å ta arv, måtte Håkon tale til trønderne på tinget for å kunne gjøre dette. Da sa bøndene at det var som at Harald Hårfagre sto foran dem som ung igjen.⁸⁸ Det som kan tolkes ut av det var at Harald var en stor taler da han samlet landet, og i den perioden som fulgte.

⁸⁴ Ys kap. 6

⁸⁵ Ys kap. 6

⁸⁶ Ys kap. 2. «ok gaf þeim bjanak» - *bjanak* kommer fra det irske ordet for *velsigning*.

⁸⁷ Hh kap. 4

⁸⁸ Hg kap. 1

En annen taler som ble fremstilt i Harald Hårfagres saga, talte mot Harald under samlingen. Solve Klove var sønnen til kongen over Mørefylket, Huntjøv. Morfaren til Solve var kongen over Romsdal.⁸⁹ Begge kongene ble ryddet av veien av Harald før Solve samlet menn mot Harald. Han kalte oppreisningen «hevne» og sa at «vi kan reise oss mot kong Harald – da blir vi sterke nok og skjebnen rår. Ellers blir vi Haralds treller!». Hans tale til tross, vant Harald til slutt, selv om han ikke drepte Solve.⁹⁰ Det var hans vrede som snudde kampen, noe som minner om Odins fremferd som kriger.

Asbjørn fra Medalhus fremsa en kraftfull tale som var et ganske klart angrep mot Håkon den Gode. Håkon hadde bedt bøndene på tinget om å ta kristendommen til sin egen religion, noe Asbjørn ikke kunne gjøre. Han sa de ville gjøre som kongen ville så lenge de kunne, men om det kom til tvang, ville de heller finne seg en annen konge.⁹¹ Det ble til at Håkon måtte vike for bøndenes vilje, for han kunne ikke miste Trondheimen.

På samme måte som Odin, hadde også Einar Orknøyjarl et kvad før kamp.⁹² Talen hans var til for å sørge for at det var liv i kampviljen til mennene. Motivet var klart – dette var en rettferdig kamp som måtte til for å hevne faren til Einar. Han hadde nemlig blitt drept av mannen som kom – og han kom også for å angripe øyene Einar var vokter for.

Imens det er få taler som er gjengitt i disse sagaene, er det en klar tendens til at taleegenskaper var forventet hos kongene. I blant ble dette bare bemerket med en omtale av kongen som en god taler eller at han var veltalende og omgjengelig.⁹³ Men det var heller ikke bare kongene som var talere – alle gode ledere hadde disse egenskapene. Fra storbønder på tinget til småkonger på Vestlandet; det var en egenskap som strakk seg igjennom alle lederne i samfunnet, uansett hvilken stand de tilhørte.

1.1.3 Ætt

Karisma var med andre ord veldig sentralt for kongen i Heimskringla. Men det var ikke det eneste han var avhengig av. Som diskutert i kapittelinnledningen, var dette basert på øyeblikkelige åpenbaringer. Om dette ble hverdagslig, gikk det mot slutten for lederen. Det

⁸⁹ Hh kap. 10

⁹⁰ Hh kap. 11

⁹¹ Hg kap. 15

⁹² Gjengitt under kapittel 4, Krigeren, s. 84.

⁹³ Hh kap. 41, Hg kap. 11

vil si om han ikke hadde noe annet av verdi å hevde seg med. En fundamental del av Heimskringla er at den er basert på å følge en spesifikk ætt fra det første. Ynglingeætta har navn etter Frøy, som også var kalt Yngve-Frøy eller bare Yngve. Frøy var en av vanene æsene fikk som gissel da de avsluttet krigene sine i forlik. Han flyttet med Odin til Sveavelde, hvor han etter hvert tok over som rikets *drott*.⁹⁴ Etter hans linje kom en rekke konger som hadde en spesiell tilknytning til svearne. I de tilfellene hvor riket falt ut av Ynglingeættas hender, var dette midlertidig. To slektninger av kongen returnerte, og da «svearne fikk vite at Ynglingene var kommet, dro store flokker av folk over til dem».⁹⁵ Ætten til kongene deres var svært viktig, og de ville helst kjempe for dem. Det kan også bemerkes at kongen som mistet riket var Huggleik, sønnen av velse-Alv, som var nevnt over. De to returnerende ynglingene var Yngves sønner. Det var neppe tilfeldig at det var slik; den sterkeste linjen var klar igjennom beskrivelsene av de to brødrene.

Å være del av ætten til de tidligere kongene, var veldig viktig. Samtidig som at sagaen vil ha det til at kongens personlige egenskaper, taleegenskaper inkludert, var det viktigste, ble også ætten vektlagt. Som nevnt ble det sagt at Håkon var som faren som ung igjen. Dette er kanskje bare en kommentar til Håkons egenskaper. Det er samtidig nokså klart at det også er en pekepinn på at de trodde på at han var Haralds sønn, og at dette gav et poeng i hans favør.

Ætten til ynglingene viste seg, ifølge Snorre, å holde seg på tronen i lang tid – kanskje til og med frem til hans egen tid. Steinsland viste for eksempel til forskning gjort av Else Mundal, som viste at linjen fra Harald Hardråde gikk helt tilbake til Harald Hårfagre.⁹⁶ Harald Hardråde var på sin side den som ble regnet som stamfar til Snorres samtidskonger. Dette var også Snorres narrativ. Realhistorisk er dette svært usannsynlig. Det ville for eksempel Claus Krag mene.⁹⁷ Her er derimot ikke det realhistoriske et fokus. Noe annet som visualiserer hvor viktig ætt var for sagaskikkelsene, kom i form av drømmene til dronning Ragnhild og Halvdan Svarte. Deres drømmer gir visjoner om at deres ætt kommer til å bre seg utover hele landet og enda lengre. Ætten kom til å bli stor og med mange grener som til å resultere i mang en konge, og blant dem var Olav den Hellige selv.

⁹⁴ Drott, av dróttinn, herre, fyrste, konge. Egentlig hirdfører.

⁹⁵ Ys kap. 23

⁹⁶ Mundal 1997, via Steinsland 2000, s. 134. Om *hierogami*, eller det hellige bryllupet, kommer mer under kapittel 5, Den religiøse lederen og magikeren.

⁹⁷ Krag 1991, s. 206-208

Ætt var en klar del av fremstillingen i Snorres Heimskringla. Det må derimot påpekes at det ikke er snakk om en direkte tronfølge; karisma spiller en stor rolle i tillegg til ættetavlen. Som sagt var ikke Håkon garantert kongsnavn; han måtte tale på tingene rundt om i landet og jobbe hardt for å beholde stillingen sin så snart som han hadde fått den. Det samme gjaldt andre ynglingekonger. At ætten var såpass viktig i disse fremstillingene, viser at det ikke bare var karisma lederskapet var basert på.

1.2 Håkon Håkonssons saga

1.2.1 Utseende

I forhold til utseende var det ikke mye Håkons saga kunne komme med. Det er rett og slett ikke mange beskrivelser av utseende i sagaen. Der hvor beskrivelser forekommer, er Sturla heller ordknapp. Den titulære hovedpersonen blir selv bare tillagt noen få egenskaper i barndommen, *sprek og voksen i ordelag*.⁹⁸ Selv om han var voksen i ordelag, var han også beskrevet som *barnslig* fordi han heller ville leke enn å styre landet.⁹⁹ Men ingen beskrivelse blir som sagt gjort av utseendet hans. Det nærmeste Skule kom en beskrivelse av Håkon var at Trond prest, mannen som tok imot kongssønnen, uten videre visste at han var kong Håkons sønn.¹⁰⁰ Dette gjaldt også de andre karakterene. Andre stormenn blir rett og slett kalt *gjæv*.¹⁰¹ Utseendet spilte med andre ord ingen rolle for Sturlas fremstilling av samtiden. Dette underbygges videre av litteratur om emnet. Jón Viðar Sigurðsson undersøkt denne overgangen.¹⁰² Kongen var *rex iustus*. Han hadde en opphøyd posisjon som stammet fra Gud, og hans utseende hadde ikke noe med dette å gjøre.

Det fysiske utseendet til Håkon og Skule ble nemlig ikke nevnt før de gikk døden i møte. Det ble sagt i sagaen at Skule siste uttalelse var «Hogg meg ikkje i andletet; for det er ikkje sed å gjere mot høvdingar!».¹⁰³ En side av saken er at dette kan vise hvordan utseendet spilte en stor rolle for samtidens konger. Men det kan hende at denne uttalelsen ble brukt for å male

⁹⁸ Hå kap. 4

⁹⁹ Hå kap. 19

¹⁰⁰ Hå kap. 3

¹⁰¹ Hå kap. 1, 4, 106

¹⁰² Sigurðsson 2008, s. 138, Sigurðsson 2011, s. 69-108

¹⁰³ Hå kap. 241

ham som forfengelig. Sturla gikk inn i beskrivelsene av Skule etter hans død, *post mortem*. Han var en «heller høg og grannvaksen mann, hadde lysbrunt hår og eit ovfagert hårlag, var rettleitt og lys i andletet, hadde utifrå fagre auge».¹⁰⁴ Håkon på sin side ble også beskrevet *post mortem*. Hans beskrivelse var mye lengre og mer detaljrik enn Skules, noe som er å forvente. Han var kongen, tross alt. Han var «noko under middels høg, han var velvaksen, herdebrei, mjå om livet, heller høg i sessen, ikkje langføtt, noko ut-til-beins. Han var vaksen mykje på same lag som kong Sverre hadde vore. Han var storleitt, med god hamlet og fagert hår, store og likevel fagre auge. Han var godtekkeleg for alle når han var i godlag, men grim og øyeleg når han var vreid.»¹⁰⁵ At utseendet kun blir tatt opp etter at de er døde, er et mønster i Håkons saga. Også andre sentrale figurer ble beskrevet på denne måten etter at de var døde. Det, sammen med andre aspekter ved karakterene deres ble summert opp til slutt.

1.2.2 Taleegenskaper

Imens utseendet ikke hadde noen rolle i å etablere en konges verdi, var taleegenskapene til kongen svært viktig. Skule var i en lang tid den mer vellykkede diplomaten av ham og kongen. Dette blir det også reflektert over igjennom *post mortem*-beskrivelsen av ham, hvor det blir sagt at han «tala godt på tinget».¹⁰⁶ Håkon hadde derimot ikke mye hell som diplomat. Han hadde mulighet til å sende brev og håpe på at svenske kong Eirik ville høre på ham.

Skule viste igjennom hele sagaen at han hadde egenskaper til å sjarmere og overtale de han ville ha på sin side. Under kongevalget etter brorens død, tok Skule til side menn og snakket med dem i det stille. Sagaen forteller om at han hadde samtaler med biskopene hver dag. Han hadde også stor tiltro til at erkebiskopen kom til å komme for å tale for ham. Disse samtalene blir ikke gjengitt i sagaen, men det er klart at de er på hans side i saken. Håkon ble bare tatt som kongsemne av Skule da birkebeinerne truet med å reise en hær mot Skule i Gulating. Skule fortsatte å bruke den samme taktikken for å forsøke å tilrive seg mer makt, selv etter denne hendelsen. Han og erkebiskopen møttes hver dag, «og mellom dem var den største blidskapen.»¹⁰⁷ Erkebiskopen så ut til å foretrekke Skule, og viste bare heder så lenge jarlen

¹⁰⁴ Hå kap. 242. Grannvaksen = tynn, ovfagert = usedvanlig vakkert, rettleitt = beint ansikt.

¹⁰⁵ Hå kap. 332. Herdebrei = bred om skuldrene, storleit = stor i ansiktet, hamlet = hudfarge, høg i sessen = høy når man sitter

¹⁰⁶ Hå kap. 242

¹⁰⁷ Hå kap. 39

var der alene. Når Skule kom alene til gudstjenesten, «var det synt han heider som hōvde ein fyrste.» Men da både Skule og Håkon kom til gudstjeneste på Palmesøndag og satt sammen i høysetet, ble ingen av dem gitt noen heder. Skule hadde manipulert situasjonen med karismaen sin.

Skule var også den som overtalte Sigurd til å gi opp kongnavnet sitt og til gi opp hele flokken til Skule. Dette gjorde Sigurd fordi Skule hadde lovet ham å kunne møte kongen med jarlen som sin venn. Skule skulle «tale hans sak hos kongen om sømd for han.» Dette var en seier som ble kalt den fagreste seier som jarlen hadde vunnet.¹⁰⁸

Skules samtaler med ledere skulle føre til stor lykke for ham selv. I samtalene med Valdemar av Danmark ble de gode venner, og de skiltes med at de utvekslet mange gaver – blant annet fikk Skule len i Danmark. Han fikk også utvidet makten sin hjemme da Vikens stormenn ba kongen om å sette Skule over Trondheim og selv ta Viken. Skule utnyttet situasjonen ved å be om større landområder enn det han hadde blitt tilbudt.

Skules karismatiske fremtreden ble ikke sjeldent fremstilt som at jarlen ville tjene seg selv. Skules kontakt med utenlandske ledere var fremhevet i sagaen samtidig som sagaen ville si at det han gjorde var å gå mot Håkons interesser. Jarlen brukte altså ikke det karismatiske talentet sitt for kongens skyld, noe som ble tatt som noe negativt.

Også Håkon brukte taleegenskapene sine, men helst ikke i det direkte diplomatiet. I felten måtte Håkon som Sverre før ham, inspirere troppene før kamp. Da de skulle inn i Värmland, så Håkon seg nødt til å forklare motivasjonen deres for å dra inn i Sveakongens rike – og hvorfor de risikerte å få kong Eirik mot seg. Håkon gjorde dette for å la dem bøte for det godset ribbungene hadde stjålet og de slektningene de hadde mistet. Han var heller ikke redd for motstanden som kunne møte dem fra Sveakongen. Om han kom dem imot, skulle de enten forlike seg straks eller legge saken i Guds hender.¹⁰⁹ Dette var ikke for bråskap, ville Håkon at de skulle vite. Dette var i fredens navn og i Guds miskunn.

Også foran slaget mot Sigurd ved Eidsvoll gikk kongen frem og talte for hæren. Han kunngjorde at Sigurd hadde bedt om slag den dagen. Birkebeinerne gledet seg til å få slaget unnagjort – de ville møte Sigurd jo før jo heller.¹¹⁰ Samtidig som at Håkons taleegenskaper

¹⁰⁸ Hå kap. 84

¹⁰⁹ Hå kap. 111

¹¹⁰ Hå kap. 134

kunne motivere mennene hans for å gå i kamp, kunne de like gjerne avverge dem. En jarlsmann drepte en gang en av kong Håkons egne menn. Dette førte til at kongsmennene gikk til angrep på jarlsmennene. Men fordi Håkon gikk mellom dem og stevnet dem til samtale, stanset kongsmennene.¹¹¹

Det er også verdt å nevne det at imens Skule ikke brukte sine diplomatiske egenskaper for kongens skyld, gjorde Håkon dette for å hjelpe Skule. For å kunne møte Sigurds menn måtte de bygge skip som kunne brukes i kampen. Dette hadde de avtalt på forhånd. Dessverre måtte Skule ha mer tid enn det han så ut til å få. Derfor trakk Håkon ut tida ved å ta ribbungene inn i samtaler om landsskifte. Han så ikke ut til å ha planer om å godta noe de sa, men lot samtalene fortsette så lenge så lenge som de hadde avtalt – åtte netter.¹¹² Med Håkons kløkt og taleegenskaper, fikk Skule den tiden han trengte.

Skule og Håkon hadde to forskjellige måter å bruke sine taleegenskaper. De kan fremstå som to arketyper for karismatiske ledere. Hvor Skule var best i små grupper eller én og én, var Håkon flinkere til å snakke med grupper. Skule brukte egenskapene sine på direkte diplomati, imens Håkon brukte sine mer indirekte. De dekket også samarbeidet til hvert sitt naboland.¹¹³ De arbeidet separat, men de dekket til sammen flere baser.

1.2.3 Ætt

I Håkons saga var ætt en sentral faktor. Ofte ble folks verdighet tilknyttet ætt; hvilken ætt du kom fra, hvor ætten kom fra, hvorvidt du var kongens slektning eller lignende spørsmålsstillinger ble vektlagt.

At ætt tar førsteplass i vurdering, var kanskje spesielt tydelig i valget av konge. Dette gjelder både da Inge ble valgt, og da Håkon Håkonsson ble valgt. I Inges tilfelle hadde Håkon Galen og Inge likt krav, for de var begge sønner av kong Sverres søster Cecilia. De måtte derfor finne ut hvilken av dem som hadde det beste kandidaturet. For å gjøre dette, så de på resten av ætten til de to kandidatene. Håkon hadde svensk farsætt og hadde også vokst opp i Sverige. Inge, derimot, hadde norsk farsætt. Dermed var Inges beste egenskap ved

¹¹¹ Hå kap. 160

¹¹² Hå kap. 134

¹¹³ Se kapittel 3, Landsstyresen.

sammenligningen med halvbroren faktum at han hadde norsk far. Trønderne velger Inge på grunn av dette.¹¹⁴

På lignende måte fremmet Skule kandidaturen til Inges sønn Guttorm så vel som sitt eget kandidatur. Skule forventet at folk ville *tjene* Guttorm fordi han var Inges sønn. Sitt eget kandidatur legger han frem etter å ha gjort det klart at han synes at Guttorms kandidatur var det beste de hadde: «(...) så er eg og kongen samferda brør og begge ektefødte, og de veit kva lova seier om det.»¹¹⁵ Han lot dette henge i lufta. Noen få ville ha Skule, men de fleste ville ha Håkon eller Guttorm. Dette var Skules første forsøk på å bli konge, men det kom ingen vei i dette valget. En lignende situasjon var da Inge valgte Skule som sin jarl og riksstyrer. Da var det ikke noe mer argumentasjon som skulle til enn at han var «bror hans.»¹¹⁶

Spørsmålet om det er Håkon eller Guttorm som er den beste kandidaten, ble allikevel drøftet i sagaen igjennom personlighetstrekkene deres i barndommen. Guttorm ble beskrevet som brå og ofsen i sinnelag. Håkon ble beskrevet som blyg og ikke mye styren. Sturla forteller også at de fleste likte Håkon bedre. Inge holdt de like i klær og andre ting.¹¹⁷ De var med andre ord like i forhold til status, men det var det en klar favorisering av gutten som skulle bli kong Håkon. Dette var en vurdering av hvilken ætt som telte mest. Guttorms og Skules ætt var tilknyttet Sverreætten, ja, men igjennom hans søster Cecilia – et kvinneledd. Håkon var på sin side tilknyttet Sverreætten igjennom mannssiden; han var dog en uekte sønn. Sturla vurderer dette ganske klart i Håkons favør igjennom stemmene til de mektige personene til stede – Øyvind prestemåg, bønder, inntrøndere og uttrøndere. Disse stemmene gikk også inn for å diskvalifisere Skules og Guttorm kandidatur på grunn av kvinneleddet.¹¹⁸ Dette er etter alt å dømme ideologisk propaganda for å få det til å virke som at Håkons kandidatur var det eneste logiske valget. En faktor som må inn i bildet, er at Guttorm var elleve år og Håkon tretten, imens Skule er den eneste voksne kandidaten. Det denne situasjonen forteller, er at ætt og arveloven var faktorer. Men det var ikke absolutt. Om det hadde vært tilfelle, hadde det ikke vært behov for et valg, og Skule hadde ikke hatt en sjanse. Ergo fulgte Skule opp dette

¹¹⁴ Hå kap. 2

¹¹⁵ Hå kap. 9

¹¹⁶ Hå kap. 11

¹¹⁷ Hå kap. 8

¹¹⁸ Hå kap. 9 og 12.

kongevalget med å ha mange samtaler mellom seg selv og forskjellige geistlige autoritetspersoner. Dette gjorde han etter alt å dømme for å øke sjansene sine for å ta over kongedømmet, selv etter dette kongevalget. Det var denne tvetydigheten som hadde gjort det mulig for kong Inge å sette opp en avtale med Håkon jarl om «den som levde lengst av dei, skulle ta heile riket etter den andre, i fall ikkje han hadde ein ektefødd sønn». ¹¹⁹ Dette var før kongevalget, og ingen av de to fikk noen ektefødt sønn. Det nærmeste de hadde var Inges uekte sønn, den tidligere nevnte Guttorm.

Propaganda-stemmen i sagaen så vel som normative kilder som Kongespeilet og Hirdskræen forteller om en forventning om at folk *skulle* være kongen tro. ¹²⁰ Lojalitet, respekt og tjeneste hadde ifølge disse kildene mer å si enn karisma. I Håkons konungstekja lovet trønderne kongsemnet lojalitet og tjeneste. ¹²¹ På samme måte hadde Skule gjort seg den formening at han forventet at folk ville tjene Guttorm fordi han var kongens sønn. ¹²²

Det som blir klart er at sagaens fortelling om ætt, var i Håkon Håkonssons tilfelle, et maktspill mellom Skule og Håkon. Skule spilte på tvilen for å kunne tilegne seg selv makt. Som Kåre Lunden påpeker, fikk Skule kirka på sin side og mot Håkon. ¹²³ Normene ble ikke fulgt. For Håkon var det en potensiell krise underveis i 1217 da korbrødrene i Bjørgvin nektet å vise ham den ære en konge kunne forvente. Korbrødrene vil ikke vise ham noen ære, men de vil allikevel vise ham all den lojalitet og sømd som de kunne. Skule ville ikke at det skulle gjøre noe med dette og sa ifølge sagaen at han ikke syns det spilte noen rolle. Dagfinn Bonde var på sin side redd for hva resten av Bjørgvin ville tro om denne mangelen på respekt. Håkon sendte derfor Dagfinn til korbrødrene for å instruere dem om at han forventet mer av

¹¹⁹ Hå kap. 5

¹²⁰ Det skal påpekes at både Kongespeilet og Hirdskræen slik den kjennes i den versjonen sitert under, er fra senere tidspunkt enn denne fremstillingen. Kongespeilet er ifølge det innledende essayet av Sverre Bagge i denne versjonen, fra ca. 1250. Den siterte versjonen av Hirdskræen på sin side, ble til under Håkons sønn og etterfølger, Magnus Lagabøte. Det skal derfor sies at disse ikke nødvendigvis reflekterer på samtidssituasjonens holdninger. Det viser allikevel et grunnlag for krisestemningen dette avviket framkalte. Kgs A s. 140: «(...) slik skal hver mann i alle ting først ære kongen og den kongelige verdighet». Hi, kap. 1: «Nå, fordi alt landsfolket skylder kongedømmet stor undersåttstroskap, gjelder det i enda større grad for oss som er hans håndgangne menn, og som blant landsfolket er utvalgt til å vokte kongen og tjene ham personlig, at vi i alle de sakene han overlater til oss, tjener ham med fullkommen og ubrytelig troskap.» («Nu af þui at lanzfolket allt .a. mickla ly|ðskyllðu konungðomenom at væi|ta. oc veer allra hælzt sem honom ero hanðgengnir oc af ollu land[z]|folkeno vælðer kononge[no]m til hirðar oc hæmilegrar þionosto. oc .i. ollum lutum þæim sem hann fær os .i. hænðær til vbrigðilegs trunaðar oc fullkomennar hollostu.» Andre håndskrifter opererer med *þionostu* heller enn *hollostu*.)

¹²¹ Hå kap. 17

¹²² Hå kap. 9

¹²³ Lunden 1976, s. 196

dem enn av vanlige folk. Han forventet respekt, noe han også fikk fordi korbrødrene bestemte seg for å stille seg bak Håkon i stedet for erkebiskopens korbrødre.¹²⁴ De går med på å vise ham full sømd.¹²⁵ Han gjennomgår dermed konungstekja i Bjørgvin med skrinene til mange forskjellige helgener, blant andre St. Sunnivas.¹²⁶ Dagfinn og de «andre gamle politikerne på kongens parti» utmanøvrerte Skule i denne situasjonen.¹²⁷ Over nevntes at erkebiskopen bare ville vise jarlen heder. Også her måtte Dagfinn inn og vinne situasjonen tilbake for kongens parti.¹²⁸ Tilsynelatende hadde situasjonen blitt vunnet, men kun etter riksmøtet i 1223 ville erkebiskopen gi ham full sømd. Dette kan regnes som Skules siste forsøk på å ta tronen, noe han ikke lyktes med.¹²⁹ Så imens ætt hadde mye å si, er det klart at karismaen til partiene hadde det endelig ordet. Håkon følger også opp konungstekja i Bjørgvin med å reise rundt på Haugating, Borgarting, Vettherad, Hornboruting og Elvebakke for å få kongsnavn av dem.¹³⁰ Den personlige overbevisningen var ikke vektlagt, men behovet for det personlige oppmøtet forteller en historie om at ætt på langt nær var nok. Sturla ville også gi Guds vilje en stor del av æren.¹³¹ Verken lov, ætt eller personlige egenskaper var absolutte, noe som førte til denne situasjonen.

Det er allikevel klart at ætt spilte en stor rolle, i hvert fall ideologisk sett. Dette var et av våpnene Håkons side brukte mot ribbungene. Påstand om ætt var måten Benedikt – eller Bene – hadde blitt høvding for slittungene, og måten Sigurd Ribbung kom til makten som ribbungenes konge. Bene påsto at han var Erling Steinveggs bror, og Sigurd Ribbung hadde vært oppsøkt av opprørerne fordi han visstnok var Erling Steinveggs sønn. Erling på sin side påsto at han var Magnus Erlingssons sønn. Kong Magnus hadde ikke birkebeinerne noe problem med å godta som en ekte konge.

Sigurd sto veldig sterkt på Østlandet, og krevde landeskifte av Håkon flere ganger. Dette mente ikke Håkons side at han hadde krav på. De viste hvorfor ved å så tvil om Sigurds

¹²⁴ Hå kap. 18

¹²⁵ Hå kap. 18

¹²⁶ Hå kap. 23

¹²⁷ Lunden 1976, s. 196

¹²⁸ Hå kap. 39

¹²⁹ Hå kap. 77, 97

¹³⁰ Hå kap. 28

¹³¹ Sagaen legger alltid vekt på at Gud og kong Olav er på Håkons side og at Håkon bare må vente på at Hans vilje vil seire. For eksempel er dette grunnen til at han gikk god for morens jernbyrd – han var sikker på Guds dom. Kap. 42. Se under i kapittel 5, Den religiøse lederen og magikeren.

herkomst. I den større konteksten ville dette også bevise at Sigurd ikke kunne holdes for en ekte konge. Håkon hadde med seg Sigurds tidligere allierte.

«Heller ikkje veit vi anten Sigurd er son til Erling Steinvegg eller ikkje. Men det veit vi med visse, at Erling var ikkje son til kong Magnus, og at det var fusk han fór med (...),» sa kong Håkon.¹³² Simon Kyr beviser dette, for han satt inne med Erling i borgen som gav Erling kallenavnet hans.¹³³ Det var ikke denne Erling, men de tjente ham for å kunne motstå birkebeinerne. Dette syns Håkon var artig, og ertet dem for dette i ettertid.¹³⁴ Til forskjell fra feiden mellom Skule og Håkon, hadde ikke Sigurd noen allierte til stede som kunne motsette seg disse påstandene. Arveloven og ættetavler var de faktorene som vant frem, men karisma hadde nok vært inne i bildet om Sigurds egne hadde vært til stede.

På det ideologiske planet var det som kom «fra gammelt av» mer viktig enn noe annet. Herren hadde også legitimitet gjennom å holde tradisjonene. Karisma spilte derimot fortsatt en stor rolle i denne delen av sagaen. Utseendet til konge og jarl blir utbrodert *post mortem* og taleegenskapene til Skule gjorde ham i stor grad til en av kongens likemenn. Et viktig moment er allikevel at Håkon måtte gå igjennom flere tradisjoner for å kunne kalle seg konge. Det var kirken som måtte gi ham hederen han krevde, og han støttet seg ifølge sagaen til kong Olav og Gud. Uten dette, oppsto krisesituasjonen i Bjørgvin. På samme måte, var ætt en faktor som måtte være på plass for at noen kunne kalle seg konge. I forhold til Håkons saga er det dermed elementer av å være basert på karisma og tradisjon.

1.3 Oppsummering

I dette kapittelet har temaet vært i hvilken grad karisma hadde noe å si for kongen. Det er visse forskjeller mellom Snorres syn på den førkristne kongen, og Sturlas syn på den samtidige kongen. I Heimskringla var utseendet en kvalifiserende faktor. Kongen skulle med en gang presenteres som et skinnende eksempel. Dette var en idé om at kongens utseende kom i sammenheng med hvordan han kunne lykkes med sitt karismatiske prosjekt. Snorre brukte også utseendet for å skille mellom protagonist og antagonist. Dette er noe som bør være klart – Alvs kallenavn «Elvse» og faktum at Yngve drepte ham tilbake, ble lagt til

¹³² Hå kap. 134

¹³³ *Steinvegg* blir av sagaoversetteren oversatt til borg.

¹³⁴ Hå kap. 134, 139

uavhengig av Ynglingatal. I Ynglingatal var det eneste som ble sagt om de to, at Alv var sjalu og at Bera ikke måtte klandres.¹³⁵ Utseendet var en måte for Snorre å gjøre denne sjalusien *synlig*. Utseendet var dermed en utvendig refleksjon av karakter. I Håkons saga kan det virke som at utseendet ikke spilte noen sentral rolle. Det ble summert opp til slutt, men det ble ikke presentert som kvalifiserende slik Snorre behandlet det. Rex iustus-idealet gjorde dette mindre viktig å trekke frem. Andre karaktertrekk ble dratt fram og virket viktigere for handlingen. Et uttrykk for karisma både Snorre og Sturla legger vekt på, er taleegenskaper. Dette var sentralt for begge sagaene. I Snorres tilfelle er dette oftere indikert eller nevnt i forbifarten, enn det er gjengitt direkte. Sturla gir taleegenskapene en større og mer mangfoldig rolle. I tillegg til at den blir brukt i forhold til kongevalg, var den også avgjørende i forhold til det videre diplomatiet. I forhold til ætt virker det på overflaten unaturlig å snakke om den under karisma. Men de var på et vis avhengig av hverandre. I Heimskringla, var en manns karisma påvirket av hvem han ættet på. I Håkons saga var det på sin side avgjørende å bruke karisma for å kunne bli valgt til konge, og Skule kunne også bruke sin karisma for å spille mot sine ættemessige svakheter. Ætt og karisma spilte like store roller i sammenhengen med hvem som skulle kunne være konge. Disse to sagaene gav altså et uttrykk for forskjell mellom karisma i førkristen tid og karisma i samtiden. Men mye av dette var på det ideologiske planet, og faktiske endringer ser ikke ut til å ha vært avgjørende store.

¹³⁵ Yt vers 20-21

2 Den vennskapelige lederen

I eldre forskning var det forestillingen om at ætten sto i sentrum for samfunnet i Norge og Island. Teorien tar med seg en forestilling om at «det var den *patriarkalske ætteorganisasjonen* som var samfunnets sosiale, juridiske, politiske og religiøse enhet». ¹³⁶ Dette var en forestilling som sto sentralt i forskningsmiljøet fram til rundt 1970. ¹³⁷ Men som Jón Viðar Sigurðsson påpeker, var ikke blod en garanti for støtte. «I mange av de ulike situasjonene vi opplever, er vennskap viktigere enn slektskap. De av våre frender (slektninger) vi liker, er likeledes våre venner. Ikke omvendt.» ¹³⁸ Derfor var det mulig at krigere av samme ætt sto på motsatt side i strid. Over har det allerede vært snakk om ættens rolle. Igjennom empiriske undersøkelser ble det der kjent at imens ætten spilte en rolle, var den overhode ikke avgjørende for kongens stilling. Vennskap, slik det er snakk om dem her, er mer enn en menneskelig relasjon. Det handler om måten mennesker skaffet seg støtte i det politiske spillet. ¹³⁹ Dette var derfor en fortelling om kongers politiske støttespillere og allianser. Det å være vennsæl var en av de beskrivelsene som settes veldig sentralt i forhold til konger. Dette er tilfelle igjennom alle sagaene som blir behandlet her. Hvorfor trengte en konge slike allianser? Hvem allierte han seg med? Hvordan gjorde han dette?

I dette kapittelet blir det skilt mellom to vennskapstyper, vertikale og horisontale vennskap. ¹⁴⁰ Vertikale vennskap er vennskap som går mellom en person som er høyere stilt i samfunnet og en som var lavere stilt, for eksempel en høvding og en bonde. Bonden var avhengig av høvdingen for beskyttelse, imens høvdingen er avhengig av bonden for støtte i politikk, hærferd, og i skatteforstand. Disse var ofte veldig stabile på grunn av avhengighetsforholdet. I horisontale vennskap var det snakk om noen som er mer eller mindre likestilt. De var ofte i toppsjiktet – eksempelvis to høvdingar, en erkebiskop og en konge, eller en konge og en jarl. ¹⁴¹ Disse var situasjonsbestemt og ofte temporære. De var ikke avhengig av hverandre på samme måte som i vertikale forhold.

¹³⁶ Sigurðsson 2010, s. 19

¹³⁷ Sigurðsson 2010, s. 19

¹³⁸ Sigurðsson 2010, s. 12

¹³⁹ Sigurðsson 2010, s. 16

¹⁴⁰ Sigurðsson 2010, kap. 3 og 4.

¹⁴¹ Sigurðsson 2010, s. 24

2.1 Heimskringla

2.1.1 Vertikale vennskap

I Harald Hårfagres samling av Norge ble mange vennskap opprettet. Både Harald selv og den andre parten tok initiativet til dette gjensidige forholdet. Dette kommer fram igjennom sagaen. I hovedsak var det Harald som tilbød vennskapet, men i én spesifikk del av landet var det et unntak. I kampen om Trondheimen måtte han slåss mot en rekke konger, men det var også mange konger som gikk over til Harald. Harald hadde nemlig satt jarler over fylkene han tok, og disse jarlene hadde mer makt og økte skatter i forhold til småkongene som hadde regjert der før dem.¹⁴² Han gav dem dermed en grunn til å gi ham sin troskapsed.

Det var imidlertid bare én av Haralds metoder for å tilegne seg venner. Gryting var kongen av orkdalingene. Orkdalingene hadde stridt mot Harald da han kom dit, og kongen deres ble tatt til fange. Sagaen forteller ikke mer om hva som skjedde, annet enn at «han selv gikk i kong Haralds tjeneste og svor troskapsed».¹⁴³ Man får inntrykk av at kong Gryting ikke hadde noe annet valg. Da dette skjedde, «gikk hele folket i Orkdølafylke under kong Harald og ble hans menn».¹⁴⁴ Gryting hadde blitt kongens tjenestemann. Gjensidigheten kan ikke sies å være det målet som blir vektlagt her. Med tanke på realhistorien måtte dette være det Håvamål ville kalt en dårlig venn – en illojal venn. Og som Sigurðsson påpeker: «Uansett om vennskapet er godt eller dårlig, man bør aldri være den som avslutter det.»¹⁴⁵

Harald Hårfagres saga gir også et annet eksempel som gir et klart inntrykk av valget kongens motstandere hadde. I Namdal satt to brødre som var konger sammen. Sammen hadde de bygd en stor haug over tre somre. Haugen sto ferdig da brødrene fikk høre om at Harald var på vei mot dem. En bror, Herlaug, valgte å gå inn i haugen og gjemme seg med mat og drikke. Den andre, Hrollaug, valgte å gå kongen i møte og gi fra seg kongeriket i fred. Hrollaug fikk jarledømme over Namdølafylke – Herlaug fikk ingenting.¹⁴⁶ Dette viste valget enhver lokal hersker hadde i møte med Harald – forsvinn, eller bli kongens mann.

¹⁴² Hh kap. 6

¹⁴³ Hh kap. 5

¹⁴⁴ Hh kap. 5

¹⁴⁵ Sigurðsson 2010, s. 23-24

¹⁴⁶ Hh kap. 8

Slike nærmest påtvungne vennskap fantes også i andre tilfeller. Men fremgangsmetoden var ikke alltid den samme. Fremstillingen tilsa at slike vennskap krevde en viss list.

Eirikssønnene brukte list for å kunne oppnå det samme som Harald oppnådde med bråskap og makt. Sigurd Ladejarls bror het Grjotgard. Grjotgard hadde blitt sendt til Eirikssønnene for å opprette vennsksforhold mellom Ladejarlen og de nye kongene. Men fordi Eirikssønnene hadde andre motiver, overbeviste de heller Grjotgard om å bli deres egen venn; de overtalte ham om at Sigurd hadde gjort ham til en liten mann. Mot å drepe broren sin, skulle Grjotgard bli jarl selv.

Vertikale vennskap kunne ikke alltid lykkes. Eirikssønnenes saga gav erkeeksemplene på mislykkede vennskap. Skalden til Håkon, Øyvind talte Harald Gråfell midt imot angående slaget som hadde tatt livet til Håkon. Denne fiendskapen måtte de forlike seg over, og sagaen forsikrer leseren om at de nå var nære.¹⁴⁷ Dette til tross gikk skalden mot dem igjen. «Det var dårlig gjort av deg,» sa Harald til Øyvind, «å være utro mot meg, for du er nå engang blitt min mann.»¹⁴⁸ Øyvind måtte bøte for fiendskapen før han forsvant fra historien. Til tross for at Håkon var død, valgte Øyvind å spille på den døde kongens vennskap over å slå seg til rette med Eirikssønnene. Truslene bet ikke på, for som han selv sa, «jeg fyller din flokk, konge, men faller snart av elde». Han valgte altså prinsipp over å ta det lette valget og være kongens venn fordi han var gammel og at det ikke betød så mye mer.

Eirikssønnene prøvde sitt beste på å være gode kristne, og brøt de ned hovene og blotstedene de kom over. For dette fikk de mange uvenner. De fåfengte forsøkene de gjorde på å kristne landet, førte til at de mistet vennskap.¹⁴⁹ Uvennskapene med Eirikssønnene førte med seg det at Eirikssønnene ble mistenksomme. Da de fikk greie på at Håkon jarl, Trygve Olavsson, Gudrød Bjørnsson og Dale-Gudbrand hadde møttes og blitt venner, fikk mistanke om at de fór med landssvik. «De talte ofte om dette med hverandre».¹⁵⁰ Deretter gikk de etter de fire og sloss mot dem.¹⁵¹

¹⁴⁷ Es kap. 1

¹⁴⁸ Es kap. 1

¹⁴⁹ Es kap. 2

¹⁵⁰ Hj kap. 4

¹⁵¹ Hj kap. 5-11

Noen vennskapsbånd viste begrensningene for vennsstruktur. Andre viste hvor sterke de kunne være. En mann kalt Åke inviterte Harald Hårfagre til seg for å gi sitt vennskap til ham. Grunnen til dette var at han hadde vært Halvdan Svartes mann. En slik overføring mellom far og sønn gir uttrykk for at institusjonen i blant var så sterk at det kunne overvinne et generasjonsskifte. Harald fikk Åkes sønn i sin tjeneste, noe som fungerte som en symbolsk overføring av vennskapet til Åke fra Halvdan til sønnen.¹⁵² Haralds sønn Håkon den Gode fant seg videre i en lignende situasjon. Da nyheten spredte seg om at han hadde returnert, sendte noen menn, bud og tegn, «alt sammen fordi de ville bli hans menn. Kongen tok imot med takk».¹⁵³ Det ble ikke sagt eksplisitt i dette tilfellet at det var fordi de hadde vært Haralds menn før ham. Det skal allikevel sies at han senere blir rådet av Egil Ullserk, en av Haralds gamle venner senere i livet.¹⁵⁴ Begge disse kongene – Harald Hårfagre og Håkon den Gode – var blant de som ble beskrevet som vennsæle. I *post mortem*-beskrivelsen av Harald ble han beskrevet som vennsæl og godt likt av sine menn.¹⁵⁵ Håkon på sin side var «vennsæl som få».¹⁵⁶

2.1.2 Horisontale vennskap

Horisontale vennsforhold var som kjent situasjonsbestemte. De var mye mer ustabile enn de vertikale vennskapene, og hvorvidt de var kortvarige eller langvarige var avhengig av at begge partene hadde behov for hverandre. Disse var nemlig forhold mellom to menn som sto ganske likt i samfunnet. Om de ikke dro nytte av forholdet, kunne de trekke seg ut og klare seg godt på egenhånd. Ladejarlen var en slik mann. Ladejarlen var jarlen i Trondheimen. Dette var en del av landet som sto veldig sterkt, og dermed var Ladejarlen i seg selv en ganske sterkt innflytelsesrik person. Derfor gir det mening at det var akkurat til Lade at Håkon dro først for å bli kong Håkon den Gode. Før Håkon i det hele tatt talte sin sak på tinget møtte han Sigurd Ladejarl og sluttet forbund.¹⁵⁷ Dette forbundet gav dem begge klare fordeler, noe som sagaen klart viser. Sigurd blir gitt hele Trondheimen av Håkon.¹⁵⁸ I tillegg

¹⁵² Hh kap. 14

¹⁵³ Hg kap. 1

¹⁵⁴ Hg kap. 23

¹⁵⁵ Hh kap. 43

¹⁵⁶ Hg kap. 21

¹⁵⁷ Hg kap. 1

¹⁵⁸ Hg kap. 6

satt Håkon landskapsloven Frostatingsloven i samråd med Sigurd.¹⁵⁹ Et annet tegn på vennskapet mellom dem var at Håkon øste vann over hodet til Sigurds sønn og gav gutten sitt eget navn.¹⁶⁰ Da Eirikssønnene drap Håkon og tok over, hadde Sigurd ganske enkelt ikke noe slikt forhold med kongene, og holdt Trøndelag utenfor kongenes grep.

Håkon trengte også bøndene på tinget for å kunne være konge. Bøndene som enkeltpersoner var helt klart i en vertikal posisjon i forhold til kongen. Men som enhet, som et kollektiv, sto de på likefot med kongen. De hadde en såpass sterk rolle i samfunnet at han ikke kunne gjøre forandringer uten dem. Da han ville bli konge, måtte han dra personlig til ethvert ting med hirden sin for å tale for dem. Hans personlige appell gav dem grunn til å sette sin lit til kongen.¹⁶¹ Det var også dette som gjorde at de sto fritt til å kunne gi opp denne forbindelsen. Håkon måtte også appellere til tinget om han ville ha igjennom en sak, og da han ba tinget om å innføre kristendommen og kristne prinsipper, ikke bare nektet de – de truet med å si opp vennskskontrakten.

«Men dersom du setter så mye inn på denne saken at du vil bruke vold og makt mot oss, da er vi bønder blitt enige om at vi vil skille oss fra deg alle sammen og ta en annen høvding, som vil hjelpe oss til å få ha vår tro i fred slik som vi vil,» talte Asbjørn fra Medalhus.¹⁶²

Det var også med denne situasjonen at Håkon viste hvor sentralt vennskapet sto i samfunnsstrukturen. Han var en god kristen, og hadde kommet til Norge med håp om å en gang kristne folket. Men det gjorde han ikke på lenge; han holdt heller religionen skjult for vennskapets skyld.¹⁶³ Han gav deretter slipp på kristningen for å holde på vennskapet, for han visste at uten vennskapet kunne han ikke bli, eller fungere som konge. Han fortsatt å holde troen for seg selv, også etter at konflikten som fulgte døde hen.¹⁶⁴ Til tross for dette, kunne Håkon bruke vennskapene sine for å gå rundt dette problemet. Håkon var usedvanlig blid – og som sagt, var han vennsæl som få.¹⁶⁵ Fordi han hadde så mange venner, kunne han spre kristendommen til tross for at bøndene på Frostatinget hadde blokkert ham.¹⁶⁶ Personlige

¹⁵⁹ Hg kap. 11. Landskapslover var lover som gjaldt for lovområdet til tinget (Frostating i dette tilfellet).

¹⁶⁰ Hg kap. 11

¹⁶¹ Hg kap. 1

¹⁶² Hg kap. 15

¹⁶³ Hg kap. 13

¹⁶⁴ Etter Hg kap. 19 holder sagaen tyst om Håkons prinsipper til kongen ligger døende og vil til kristent land for å bøte for syndene sine i Hg kap. 32. Han lar da vennene sine gi ham den gravferd de selv syns.

¹⁶⁵ Hg kap. 11 og 21

¹⁶⁶ Hg kap. 13

bånd førte begge veier i denne situasjonen, og Håkon brukte kløkt for å velge de kampene han kunne vinne.

Eirikssønnene hadde grunnlaget for å kunne gjøre det ovennevnte angrepet og andre angrep fordi de hadde sine egne venner. Gunnhild og Eirikssønnene hadde hørt om ufreden mellom danskekongen og Håkon – mer om dette senere – og drar til Danmark for å knytte vennskap med danskekongen. Ved å gjøre dette, får begge parter en posisjon hvor de kan angripe Håkons rike, noe som er ønskelig for dem begge.¹⁶⁷

I Håkon jarls saga gikk jarlen sammen med Dale-Gudbrand og to av Harald Hårfages sønnesønner, Trygve Olavsson og Gudrød Bjørnsson. De talte lenge og ble venner før de reiste hver til sitt. Hva de hadde planlagt vites ikke, men dette ble ikke oppfattet av Eirikssønnene som en sammenkomst som var vennlig innstilt mot kongene.¹⁶⁸

Vennskap kunne både lykkes og mislykkes. I Håkon den Godes saga var det mest synlige eksempelet for uvennlig fremferd mot kongen. Som nevnt var kongen i konflikt med bøndene på Frostatinget fordi han ville innføre kristendom og de nektet. Konflikten kom av at mange av trønderne ikke bare nektet å følge hans tro, men ville også ha ham til å blote. Håkon fortsatt å nekte, noe som til slutt endte i at inntrønderne truet ham på livet og tvang ham til å spise noen biter hestelever og til å drikke alle minner. Han forlot Trondheimen i et fryktelig humør og lovde å ta igjen for fiendskapen de hadde vist ham.¹⁶⁹

I likhet med vertikale vennskap, var det også horisontale vennskap som overlevde et generasjonsskifte. Men i det eneste eksempelet som er å finne i disse sagaene, går dette skeis ganske fort. Da Ingjalds far Braut-Anund var død, ba Ingjald farens venner til seg for arveøl. Han stelte tilsynelatende godt med farens venner; enhver mann som kom fikk sete i salen, og alle skikker ble fulgt.¹⁷⁰ I prosessen som også gav ham full arv etter faren, fikk også Ingjald overført vennskapene fra faren. Det vil si at de kom i minne av faren, men lot Ingjald ta Anunds plass i all forstand. De personlige båndene fikk aldri tid til å bli festet utover arveølet, for Ingjald brente dem alle inne og tok rikene deres.¹⁷¹ Som sagt var horisontale vennskap situasjonsbestemte og avhengig av den andre partens behov. I dette tilfellet, var Ingjalds

¹⁶⁷ Hg kap. 10

¹⁶⁸ Hj kap. 4-5

¹⁶⁹ Hg kap. 18

¹⁷⁰ Ys kap. 36

¹⁷¹ Ys kap. 36

behov at de gav ham rikene deres. Da dette behovet var oppfylt, trengte ikke Ingjald disse vennskapsbåndene mer. I lys av Håvamåls retningslinje, og i lys av at han drepte dem, var dette et uklokt valg som satt alle mot ham. Han var til slutt så upopulær at han ikke engang kunne flykte.¹⁷²

2.1.3 Gaver og gjestebud

Gaver var uhyre viktig for å kunne være noens venn. Disse var viktige for å kunne vedlikeholde en allianse. En god venn var en som gav gode gaver, og Håvamål påpeker at gaver alltid skal gjengjeldes. De var moralsk avhengig av giveren til de hadde betalt den tilbake. Dette kunne komme i form av andre gaver, eller som tjenester. En gave ble sjeldent avvist. «*Plikten til å ta imot var like sterk som plikten til å gi og gjengjelde*» påpeker Sigurðsson.¹⁷³

I samsvar med tanken om gjensidighet i vennskap og tanken om at kongen var den første blant likemenn, presenterer Snorre skatter på et litt annet vis enn noe en konge kunne forvente seg. Ynglingekongen Egil hadde behøvd hjelpen til danske kong Frode den frøkne i kampen mot trelle Tunne og opprørerne han ledet. Mot dette behøvde ikke Egil betale skatter – i stedet sendte han Frode gaver hvert halvår.¹⁷⁴ Men så snart som at sønnen til Egil, Ottar, ikke ville videreføre denne tradisjonen, kom kravene om skatter som Egil hadde lovet ham. Da Ottar nektet, kom Frode til Svitjod og herjet, noe Ottar måtte slå ned med våpen i hånd.¹⁷⁵ Dette er et tema som går igjen i Heimskringla. Njord «fikk skattgaver» av svearne, og det gjorde Frøy òg.¹⁷⁶ Denne ordlyden av frivillighet forsvinner noe utover i sagaene.

Gavmildhet var veldig viktig for at høvdingene skulle opprettholde sin status.¹⁷⁷ Yngingasaga forteller om to forskjellige typer gavmildhet, og begge var viktige; man kunne være gavmild på gull og mat. Halvdan, sønn av Øystein, var derfor kalt Halvdan den gavmilde og matille.¹⁷⁸ Sagaen forteller at man sa at han «ga mennene sine i lønn like mange gullpenger

¹⁷² Ys kap. 40

¹⁷³ Sigurðsson 2010, s. 27, hans kursiv.

¹⁷⁴ Ys kap. 26

¹⁷⁵ Ys kap. 27

¹⁷⁶ Ys kap. 9, 10

¹⁷⁷ Sigurðsson 2010, s. 25

¹⁷⁸ Matille: å være ille (grisk) på maten.

som andre konger ga sølvpenger, men han sultet dem på mat.»¹⁷⁹ Det var viktig for mennene at de fikk både og, og igjennom denne beskrivelsen kan det tolkes at de ikke kunne bruke disse pengene for å kunne kjøpe maten de trengte. Halvdan måtte balansere disse to måtene å være gavmild på, noe han åpenbart ikke gjorde. Halvdan ble videre beskrevet som en stor hærmann som i lange tider lå ute i viking, noe som forklarer hvor mennenes mange gullpenger kom fra.¹⁸⁰ På samme måte ble Harald beskrevet *post mortem* som gavmild på gull som få.¹⁸¹ Eirikssønnene ble på sin side kalt pengegriske, noe de var fordi de var mange konger med hver sin hird som måtte lønnes.¹⁸²

Den eneste gisselutvekslingen i Heimskringla kan lett sees som en gaveutveksling. Vanene og æsene hadde vært i krig i lang tid, og begge hadde seiere. Da de til slutt ble lei av dette, sluttet de forlik og gav hverandre verdifulle gisler. Vanene gav æsene sine gjeveste menn; Njord den rike og Frøy – og Frøya, som ikke ble nevnt. Æsene gir Høne mot dem, som sa at han høvde så godt til å være høvding, han var stor og meget vakker. Sammen med ham sendes Mime, som er svært klok. Mot ham gir vanene æsene den viseste i sin flokk, Kvase. Gislene blir straks gitt jobber som passet til det de var god til. Vanene som ble gitt til æsene hadde spesielle magiske egenskaper som æsene dro nytte av ved å gi de religiøse posisjoner. Æsene som ble gitt til vanene hadde skrytt av sine evner i klokskap og lederskap. Høne ble derfor tatt til høvding, og Mime var rådgiveren hans.¹⁸³ Det som er nevneverdig i denne konteksten er hvordan dette minner om reglene om vennskap fra Håvamål; begge sider forsøker å være like god som den andre. Dette er ganske likt måten Torarin og Høskuld gjorde sin fiende til sin venn i *Brennu-Njáls saga*: «gi ham gaver, og han blir vår venn hele sitt liv.»¹⁸⁴ Gislene i Ynglingasaga kan altså likestilles med andre typer gaver.

I Heimskringla var den vanligste formen for gaver, land. Håkon den Gode gjorde blant andre dette. Trygve Olavsson og Gudrød Bjørnsson var begge sønnesønner av Harald Hårfagre. De var bare barna ennå, men fikk av kong Håkon hvert sin del av landet, med «gjeve og kloke menn» til å styre for dem.¹⁸⁵ De skulle ha halvparten av skylder og skatter der.

¹⁷⁹ Ys kap. 47

¹⁸⁰ Ys kap. 47

¹⁸¹ Hh kap. 43

¹⁸² Es kap. 2

¹⁸³ Ys kap. 4

¹⁸⁴ Sigurðsson 2010, s. 49

¹⁸⁵ Hg kap. 2

På en lignende måte fikk Eirik Blodøks land i England. Han hadde dratt for å herje, men Æthelstan gav ham heller én femtedel av riket sitt fordi «Harald, far hans, hadde vært en god venn». ¹⁸⁶ Etterfølgeren til Æthelstan var broren Edmund, og han kastet ut Eirik fra riket. ¹⁸⁷

Halvdan Svartes saga gjør en vri på samme sak. Da Halvdan tok Romerike, drepte han kongen, Sigtrygg. Sigtryggs bror, Øystein Hedmarkskonge tok det tilbake så snart Halvdan var borte. Halvdan gikk så mot ham og sendte ham på flukt. Til slutt ble en slektning sendt til Halvdan for å forlike partene, og Halvdan gav Øystein halve Hedmark «for vennskapets skyld». ¹⁸⁸ Halvdan gav altså Øystein tilbake halvparten av sitt eget rike i stedet for å ta livet av ham.

I Heimskringla står det lite direkte om gaveutvekslinger som skjer mellom venner. Det er allikevel viktig å huske på beskrivelsene over av hvor sentralt det var for konger å være gavmilde. De to typene gaver som blir spesifisert er å være mild eller ille på mat, og mild eller ille på gaver. Disse to typene gaver var etter sagaene å dømme de vanligste formene for gaveutvekslinger. Hva som inngikk spesielt er ikke godt å si for leseren i dag, men med beskrivelsen av Halvdan den gavmilde og matille i bakhodet, kan men få en følelse av at disse *gavene* som regel og i det hverdagslige kom i form av ressurser. De ovennevnte utvekslingene av land var de ekstraordinære tilfellene av gaveutvekslinger. De snakker like mye om kongens gavmildhet som de snakker om kongens makt over landet og over mottakeren. Skattgaver kom da i tillegg og var bare en pen måte å si at en konge fikk inn skatter.

Utover de gaveformene nevnt over, var kanskje den vanligste formen for gaver i form av veitsler. Veitsler var ressurser som kongen kunne kreve til seg. Dette var noe som skjedde i forskjellige former – blant annet var gjestebudet en form for veitsle. Som eksemplifisert av Harald Hårfagre, kunne kongen få folk til å legge opp til at mat og husrom var tilgjengelig for kongen. ¹⁸⁹ På samme måte satt ynglingekongen Øystein på veitsle i Lovund. ¹⁹⁰ På mange steder står det om at kongene blir et sted over vinteren. Blant annet satt Håkon på Møre over

¹⁸⁶ Hg kap. 3

¹⁸⁷ Hg kap. 4

¹⁸⁸ Hs kap. 2

¹⁸⁹ Hh kap. 14 «Kong Harald tok av sted øst igjennom Eidskogen og kom fram til Värmland; der lot han folk gjøre veitsler for seg.»

¹⁹⁰ Ys kap. 31

vinteren og våren.¹⁹¹ Det samme gjaldt småkongen Granmar. Granmar, som var motstanderen til den tidligere nevnte Ingjald, dro på veitsle på øya Sile (Sela i Mälaren).¹⁹² Det var snakk om et ambulerende kongedømme. Kongen var altså nødt til å dra rundt i riket for å kunne utføre rollen sin som konge. Derfor var han avhengig av å ha gårder hvor han kunne oppholde seg i kortere og lengre tider.

Feststemning kunne det også bli hos kongen. Granmar inviterte for eksempel vikingen kong Hjørvald Ylving til seg på gjestebud.¹⁹³ Her ble det også beskrevet nøye hvordan drikkeskikken var, både for konger og for vikinger:

«Om kvelden, når de skulle drikke skåler, var det skikk hos konger som satt hjemme i eget land og i gjestebud som de lot holde, at man skulle drikke tvimenning (to og to) om kveldene, en mann og en kvinne sammen så langt det rakk, de som ble til over, skulle drikke hver for seg. Men det var vikinglov å drille alle i en flokk, om det så var i gjestebud.»¹⁹⁴

Det tidligere nevnte gjestebudet til Åke hvor han inviterte Harald Hårfagre og Eirik Sveakonge hører også hjemme i denne kategorien.¹⁹⁵ Ved høytider som blot dro man på gjestebud. Disse blir som regel bare nevnt eller brukt som bakgrunn for hendelser som var mer sentrale for sagafortellingen. For eksempel ble julegjestebudet i Håkon den Godes saga nevnt fordi Sigurd Ladejarl fikk en sønn under høytiden, som kongen øste vann over og gav navnet sitt.¹⁹⁶ Sigurd var den sagaskikkelsen som viste best hvordan gildene skulle gjøres. Sigurd var nemlig så raus og gavmild at han lagde et svært gilde på Lade og bar selv alle omkostningene.¹⁹⁷ På grunn av dette, vant han mange venner, og alle ville følge ham.¹⁹⁸

Den eneste begivenheten utover drikkeskikkene som ble beskrevet i detalj, var blotet. Snorre går inn i detalj om alt fra at gjestene skulle ta med seg sin egen mat og drikke, og at øl skulle være med – han går videre inn på hva som slaktes, hvilke instrumenter som brukes i slaktet og hvordan blotstedet og menneskene skal farges i blodet fra slaktet før han går igjennom hver skål og minnene deltagerne drikker.¹⁹⁹ Blotet var en sosial tradisjon i tillegg til å ha en

¹⁹¹ Hg kap. 18

¹⁹² Ys kap. 39

¹⁹³ Ys kap. 37

¹⁹⁴ Ys kap. 37

¹⁹⁵ Hh kap. 14

¹⁹⁶ Hg kap. 11

¹⁹⁷ Hg kap. 14

¹⁹⁸ Hg kap. 14 (Kvadet)

¹⁹⁹ Hg kap. 14

religiøs og en politisk dimensjon. En slik sammenkomst hadde de samme komponentene med andre gjestebud, og de hadde stor glede av det.²⁰⁰

2.1.4 Oppfostring og giftemål

Livsvarige forhold kunne skapes under visse omstendigheter. Disse var familiære foreninger i form av oppfostring og i form av giftemål. Å ta en annen manns sønn til oppfostring var en måte å vise sitt vennskap. Den som tok til seg fostersønnen var visstnok alltid den lavere stilte i et vertikalt vennskap. Dette vises klart igjennom Harald Hårfagres og Æthelstans utveksling i slutten av Harald Hårfagres saga. Først mottok Harald Hårfagre et sverd fra den engelske kongen. Ved å ta i kongens sverd, forteller sendemannen, har Harald gjort seg selv til Æthelstans undermann.²⁰¹ Harald hadde blitt gjort til spott og spe, noe han måtte gjøre opp for. Derfor sender han en sendemann med sin yngste sønn. Håkon hadde blitt født av en tjenestejente. Til tross for den beskrivelsen av Tora som ble diskutert over, var han fortsatt et tjenestejentebarn. Gutten ble sendt til Æthelstan, som fikk gutten på kneet. Å knesette et barn var et symbol på at gutten var fosterbarnet til den andre parten, og innebar en implisitt kontrakt om beskyttelse. Da Æthelstan innså at han hadde blitt lurt av Harald, ble han sint og ville drepe gutten. Da sa sendemannen at da vil han ha å gjøre med de andre av kong Haralds sønner. «Folk bruker å si at den som har en annens barn til oppfostring, står under ham i verdighet.» Men de hadde blitt likemenn nå, for «hver var overkonge i sitt rike til sin dødsdag».²⁰² Å ha et fosterbarn var ingen ære, noe som gjør det bemerkelsesverdig at danskekongen knesatt Harald Eiriksson og tok ham til fostersønn.²⁰³ Dette var et vennskap som gav danskekongen Eirikssønnene til å kjempe for seg, men i praksis lot han også avdøde Eirik bli hans overmann.

Også i Ynglingasaga ble fosterforhold demonstrert av Braut-Anund og sønnen hans, Ingjald. Anund sendte Ingjald til å bli oppfostret hos Svipdag blinde. Svipdag traumatiserte gutten ved å si det var stor skam av at han ikke var like sterk som den jevnaldrende gutten han lekesloss med.²⁰⁴ Til tross for dette, forble han og fosterfamilien nære. Da Ingjald holdt gravølet, sto

²⁰⁰ Orning 2015, s. 182

²⁰¹ Hh kap. 39

²⁰² Hh kap. 40

²⁰³ Hg kap. 10. Harald Eiriksson ville senere bli kjent som Harald Gråfell.

²⁰⁴ Ys kap. 34

Folkvid og Huvid Svipdagssønner ved hans side i ugjerningen.²⁰⁵ I kampen mot fienden Granmar, sloss Svipdag blinde og fosterbrødrene Gautvid og Hulvid på Ingjalds side og mistet livet for ham.²⁰⁶ Halvdan Svartes fosterfar døde på samme måte i hans kamper.²⁰⁷ Dette tyder på livsvarige vennskapsbånd som ikke brytes når barnet vokser opp – med mindre de begge er konger i hvert sitt land slik tilfellet var for Håkon den Gode og Æthelstan. Det kan sann sett sies at Æthelstans oppfostring gjorde at forholdet dem imellom levde videre i form av at Håkon forsøkte å videreføre fosterfarens kristendom og idealer.

Ingjald sendte også sin sønn Olav (Tretelgja) bort til å bli fostret opp – eller det var ifølge sagaen Ingjalds kone Gauthild som gjorde dette.²⁰⁸ Denne distinksjonen blir brukt av Snorre uten at det er vist noe grunnlag for det. En kan bare lese ut fra det at Olav var med Gauthild, og at Ingjald ikke var til stede med barna. Gauthild sendte sønnen til sin egen fosterfar. Ingjald og Gauthild hadde også en datter, som etter alt å dømme forble hos foreldrene. Dette gir et inntrykk av påvirkningskraften Olav unngikk ved å dra til Vester-Gotland. Åsa var like vond til sinns som faren og like glad i flammer òg. Hun overtalte mannen sin til å drepe sin egen bror, og så overtalte hun en annen til å drepe mannen hennes.²⁰⁹ Til slutt brente de seg opp sammen for å unngå Ivar Vidfamnes hær.²¹⁰ Olavs egen sønn Halvdan Hvitbein havnet også i oppfostring, hvor svearne som hadde fulgt Olav rev ham vekk og tvang ham til å bli kongen deres.²¹¹ Dette vitner om en tradisjon om oppfostring, og selv om det ikke alltid ble nevnt, var det vanlig blant kongelige å sende barna – forholdsvis sønnene – til oppfostring.

En annen måte å skape livsvarige vennskap på, var å opprette ekteskap mellom familiene det var snakk om. Disse vennskapsforholdene er å regne som horisontale, for det var få som ville gifte seg med noen som var under seg i rang. Giftemålene var der hvor kvinnene var viktigst, men de er som regel bare nevnt som instrumentelle heller enn deltagende. Målet med slike giftemål var alltid å skape vennskap som var nyttig for mennene i situasjonen. Odins kone er et slikt eksempel. Frigg, hadde en iboende kraft. Da brødrene hans ikke trodde at mannen hennes skulle komme tilbake, giftet de begge seg med Frigg. De delte også arven. Frigg gav

²⁰⁵ Ys kap. 36

²⁰⁶ Ys kap. 38

²⁰⁷ Hs kap. 4

²⁰⁸ Ys kap. 39

²⁰⁹ Ys kap. 39

²¹⁰ Ys kap. 40

²¹¹ Ys kap. 42

brødrene til mannen sin en rett til å kunne styre og ha arven. Derfor tok mannen hennes Frigg tilbake da han selv kom tilbake til slutt.²¹² Odin giftet også bort sønnen sin Skjold til Gjevjon, som var den som hadde ploget frem Danmark.²¹³ Med dette fikk Odin en maktforbindelse med Danmark som han ikke hadde kunne fått uten å ta det med makt.

Granmar får sin datter Hildegunn til å friste sjøkongen Hjørvard Ylving til å gifte seg med henne. Dette virker, og Hjørvald ber om Hildegunns hånd. Selv om han sto bak dette, gikk han igjennom prosessen med å diskutere dette med moren og stormenn før de sammen konkluderer med at «de ville få god hjelp av kong Hjørvard, og nå ble det høye rop, og alle mente det var et godt råd (...)». Dermed gifter Hildegunn seg med sjøkongen og Granmar og Hjørvard går sammen i kampen mot Ingjald Illråde.²¹⁴ Det var av samme grunn at Høgne og sønnen Hilde kom fra Øst-Gotland for å gi Granmar sin støtte. Sagaen sier, nesten som en begrunnelse, at de støttet Granmar fordi Høgne var far til Hild, Granmars kone.²¹⁵

Med disse positive utfallene, var det også en rekke som ikke gikk like godt. Agne, sønn av Dag, drap finnehøvdingen Froste og stjal datteren hans Skjolv. Han giftet seg med henne, noe som bare endte i at Skjolv hang ham etter gullringen rundt halsen hans.²¹⁶ Gudrød, sønn av Halvdan, mistet sin første kone og ville gifte seg opp igjen. Han pekte seg ut Åsa, datteren til Harald Granraude (rødskjegg). Han fridde, men faren sa nei. Gudrød går da til angrep og dreper Harald. Han, som Agne, stjal så datteren og giftet seg med henne. Til slutt fikk også Åsa mannen sin drept – skosveinen hennes stakk et spyd igjennom ham. Hun la heller ikke skjul på at hun sto bak.²¹⁷ En lignende historie kommer fra Halvdan Svartes saga. Sigurd Hjort ble drept av en mann kalt Hake. Hake bortfører sønnen Guttorm og datteren Ragnhild. Ragnhild vil han gifte seg med, men er for skadd til å kunne gjøre nettopp det. Halvdan Svartes mann dreper Hake og redder dem. Ragnhild blir da gift med Halvdan i stedet, og ingen ble drept.²¹⁸ Moralene bak disse tre fortellingene kan tolkes som at man må ha farens velsignelse og også unngå kvinnens sinne før giftemål inngås – ellers vil det gå dem ille! Bruderover var ikke det samme som den gjensidige formen for giftemål. Slike vennskapsbånd

²¹² Ys kap. 3

²¹³ Ys kap. 5

²¹⁴ Ys kap. 37

²¹⁵ Ys kap. 38

²¹⁶ Ys kap. 19

²¹⁷ Ys kap. 48

²¹⁸ Hs kap. 4

skal bare oppnås *frivillig*. Det å komme med et forslag om giftemål, var i seg selv en stor utfordring. Det kunne møtes med ja takk, eller med et angrep.

Harald Hårfagre må også nevnes i giftemålssammenheng. Han var gift med et utall kvinner. Syv blir nevnt i sagaen med navn, men da han fikk en av dem, Ragnhild den Mektige, «sier folk» at han gav slipp på elleve koner.²¹⁹ De færreste av disse forholdene ble fremstilt i sammenheng med forholdet til svigerforeldrene. Et unntak er hans første kone Åsa; sagaen sier at han «satte nå [svigerfaren] høyt».²²⁰ Harald selv giftet bort de fleste døtrene sine til jarler innenlands, og fra dem forteller sagaen at det har kommet store ætter.²²¹

Eirik (Blodøks) er et unntak på to punkter her. Han giftet seg for første med Gunnhild uten at foreldrene hennes hadde noe med saken å gjøre.²²² Det hadde å gjøre med personlige følelser heller enn at det hadde noe å gjøre med baktanker om vennskap med familien hennes. Det andre punktet hvor Eirik er et unntak er igjennom hans datter, som blir nevnt med navn – Ragnhild – men som blir gift med en navnløs Orknøyjarl. Her var situasjonen til denne jarlen mye mer viktig enn hvem han var og hvilken slekt Eiriks datter giftet seg inn i.

2.2 Håkon Håkonssons saga

2.2.1 Vertikale vennskap

Da Håkon hadde kommet til Bjørgvin, fikk han vite at korbrødrene der nektet å vise ham heder. Dagfinn Bonde drar da dit og snakker med dem. De svarer så at de gjerne vil vise kongen full sømd. De sa videre at de skulle ikke kjøpe vennskap av erkebiskopen og korbrødrene i Trondheim ved å gjøre dette. Derfor ville de spille på kongens vennskap – mot erkebiskopen.²²³ Som enhet hadde kirka en horisontal stilling i forhold til kongen.

Erkebiskopen kunne ikke være kongens venn til tross for at han ville. Dette var fordi han snakket på vegne av biskopene, hevdet han selv.²²⁴ Korbrødrene i Bjørgvin var på sin side overtalt av kongens menn. De var ikke i toppsjiktet, og kunne velge mellom to medlemmer av toppsjiktet. Deres stilling i forhold til konge og erkebiskop, blir derfor behandlet som et

²¹⁹ Hh kap. 21

²²⁰ Hh kap. 9

²²¹ Hh kap. 43

²²² Hh kap. 33

²²³ Hå kap. 19

²²⁴ Hå kap. 39: «Dette er ikkje berre mitt råd. Alle vi biskopane er i denne rådgjerda (...).»

vertikalt vennskap. Det er også verdt å legge vekt på at det ikke gikk an for dem å være venner med begge i denne situasjonen. I likhet med situasjonen mellom Skule, Håkon og de utenlandske kongene, måtte korbrødrene velge mellom to venner. Det ser derimot ut som at de sto friere til å velge enn det Skule hadde vært. Dette kan være begrunnet i at korbrødrene sto i en vertikal situasjon til konge og erkebiskop.

Den første gangen vennskap nevnes i sagaen, er det i det negative. Håkon var bare spedbarnet da han og moren hans møtte på biskop Ivar i Hamar. Han var «alltid ein stor uvenn til kong Sverres ætt».²²⁵ Birkebeinerne som tok til seg Håkon var derimot guttebarnets venner fordi de var *trofaste* til faren hans. Det var på grunn av disse trofaste vennene at Håkon kom seg vekk fra trusselen fra uvennene hans.²²⁶ Bøndene gjorde alt de kunne for å hjelpe – de viste vei og lånte bort hester til birkebeinerne.²²⁷ Mye senere i sagaen kom Håkon over en situasjon hvor Ragnvald ble drept av foldværingene uten grunn. Opplands systemenn vil hevne ham ved å gå inn i Folden, men fordi Ragnvalds slektninger hadde støtt mot kongens slektninger, hadde ikke Håkon noe lyst til å delta i hevnen.

Det var også gjort forsøk på å gjenopprette freden på Østlandet. Ifølge sagaen kom Sigurd Ribbung frivillig til kongen i 1223 med håp om å få gode vilkår for forliket han ville ha. Hans mål var ifølge Knut Arstad å oppnå en anerkjennelse av baglerriket de hadde forsøkt å opprettholde etter Filippus' død. Dette skjedde derimot ikke. På riksmøtet ble Håkon anerkjent som den eneste rettmessige arvingen til Norge.²²⁸ Sagaen nevner bare så vidt problemstillingen til Sigurd. Etter erkebiskopens hylling av kongen, legger han til at «om Sigurd Ribbung veit vi mindre å seie.»²²⁹ Sagaen fremstiller deretter Sigurds opphold hos birkebeinerne som et vertikalt vennskap med en smak av gisselsituasjon. Imens Sigurd hadde lyst til å dra til Viken sammen med Håkon, ville jarlen *beskytte* ham. Han ble derfor tatt med til Trondheim med Skule jarl. Sagaen legger til en kommentar fra Håkon om at Skule måtte holde ham sømmelig. På overflaten virker sagaen ganske vennlig og uskyldig innstilt til Sigurds opphold i Trondheim. Men Sigurd ble lurt vekk av sine faktiske venner og returnerte til flokken sin på Østlandet.²³⁰ Det som i realiteten var en gissel- eller fangesituasjon ble

²²⁵ Hå kap. 3

²²⁶ Hå kap. 3-4

²²⁷ Hå kap. 3

²²⁸ Arstad 1995, s. 71

²²⁹ Hå kap. 97

²³⁰ Hå kap. 103

fremstilt som et vertikalt vennskap. Dette til tross for at de aldri blir kalt venner. Han har derimot gitt seg i jarlens navn mot at jarlen skulle være hans *venn*.²³¹ Det kan virke som at dette ble gjort for å fremstille Håkons hold på kronen som mye mer stabilt enn det i realiteten var.

Nesten automatiske vertikale vennskap ble brukt på samme måte. Normalt befant kong Håkon seg i de mer sentrale stedene: Trondheim, Bjørgvin, Tønsberg og i blant Oslo. Men ofte reiste han vekk fra disse stedene og befant seg i utmark og bygd. På en slik reise kom han til et eide kalt Fundueid. Der møtte Håkon en mann: «Der var det en bonde som het Gunnar, han var venn med kongen».²³² Etter dette sitatet å dømme, hadde ikke kongen møtt denne bonden før. Uten noe om og men, hadde det blitt erklært at mannen var hans venn. På samme måte som med Sigurd, var dette en underbyggelse av kongens hold på landet han dro til. Sagaens fremstillinger av vertikale vennskap ble ofte fremstilt som en underkastelse.

2.2.2 Horisontalt vennskap

Som i Heimskringla, var horisontale vennskap en ustabil allianse mellom likemenn i samfunnets toppsjikt. I Håkons saga var det en forventning om lojalitet som farget slike vennskap. Dette taler i seg selv for at det ikke var en forbindelse mellom likemenn, men som konge var Håkon noe forhøyet. I hvert fall i teorien. Skule og Håkon lå derimot på et ganske likt nivå.

Dynamikken mellom konge og jarl var langt fra urokkelig i tiden før kongevalget. Skule forsøkte å skaffe seg sine egne (horisontale) vennskapsbånd til utenlandske herskere igjennom brev og sendebud. En av disse han sendte brev til var Filippus baglerkonge, noe som fikk kongens rådgivere til å reagere. Han kunne ikke være tro til både Håkon og Filippus. Sagaen vil på sin side ha det til at Håkon ikke så dette som er problem. «Skule jarl var så klok ein mann at han kunne velje seg venner. Eg held det for skadelaust for meg om han får mange venner [...] for han vil da vel halde semja vår frå si side».²³³ Et poeng som ble dratt frem tidligere var at Skule i flere omganger forsøkte å selv bli konge. Dette var en av taktikkene Skule brukte, og var langt fra harmløst. Dette vises igjennom senere

²³¹ Hå kap. 84

²³² Hå kap. 152

²³³ Hå kap. 19

vennskapsbånd mellom Håkon og andre utenlandske herskere. Han og keiser Fredrik hadde et «stort vennskap».²³⁴ Slike horisontale vennskapsbånd med utenlandske herskere burde bare være mellom dem og kongen selv.

Det kan dermed stilles spørsmålsteget ved hvorfor Skules vennskap til danske kong Valdemar var greit. Han hadde dratt til Danmark og ble gode venner med kongen i 1227. Forskjellen var at konteksten var mye annerledes. I 1223 hadde Håkon blitt hedret av erkebiskopen som eneste rettmessige konge.²³⁵ Det som var viktigere var at kongen nå var gift med Skules datter – mer om dette under. I tillegg hadde Skule bedt om lov denne gangen.²³⁶ Håkon var i situasjonen forsikret om Skules vennskap til ham.

De fleste som er å regne som kongens horisontalt stilte venner, ble derimot ikke diskutert som hans *venner*. Etter at Sverre var død, var både Håkon Sverresson og Guttorm Sigurdsson blitt valgt til konger. Mange høyt ansette menn hadde vært hos kong Håkon. Disse var ikke ansett som kongens venner så mye som de var ansett som «gjæve». «Håkon Galen, systerson til kong Sverre, Peter Støyper, ein annan systerson hans, Sigurd Kongsfrende, Roar Kongsfrende, Øyvind Prestemåg, Dagfinn Bonde, Einar Kongsmåg og mange andre lendmenn og sveithøvdingar.»²³⁷ Disse var kongens menn, men der hvor navnet røper at de er tilknyttet kongen, er det på grunnlag av at de var hans frende – slektning.

Kongen og kirkens vennsforhold til hverandre hadde mye å si. Kirkas investitur ble styrt fra paven. Men imens kirka selv sendte sin kandidat til Roma, sto kongen med en rådgivende makt. På et tidspunkt viser Håkons saga dette. Sigurd het kandidaten kirka sendte til paven. Men Håkon satt sammen med biskop Nikolas og samtalte om kandidaten. De kom fram til at han ikke dugde som kandidat. De mente at det var et moment mot kandidaten at han ikke var noen venn av kongen.²³⁸ De sendte derfor sin egen kandidat, Peter. Da han kom tilbake, ba Peter kongen om hans vennskap mot sin egen troskap.²³⁹ Dette var så nær gjensidighet disse forholdene kom. Kongedømmet var i gang med å gå igjennom et skifte fra det gjensidige vennskapet mot den ensidige troskapen.

²³⁴ Sigurðsson 2010, s. 84

²³⁵ Se over, kapittel 1, Den karismatiske og tradisjonelle lederen.

²³⁶ Hå kap. 161

²³⁷ Hå kap. 1

²³⁸ Hå kap. 100

²³⁹ Hå kap. 131

I vennsforholdet til Nikolas, er det flere tilfeller hvor Håkon har grunn til å mistro Oslobiskopens troskap. På samme måte som Skule hadde Nikolas valget mellom Håkons vennskap eller å være mot ham. Han hadde vært på baglernes side helt til baglerne gikk Håkon til hånde.²⁴⁰ Da tok han til seg Håkons mor Inga og holdt henne på sømmelig vis.²⁴¹ Han håpte samtidig åpent på at ribbunger og birkebeinere skulle forlike seg. Hjemme hos biskopen fant kongens menn brev som fikk Håkon til å tvile på at biskopen var trofast. Biskopen ba så om tilgivelse.²⁴² Da Nikolas ble syk og døde ikke lenge etterpå, ble han omtalt med veldig flatterende ord, selv om denne tvilen ble tatt opp igjen. Han ble også omtalt som en som «ikkje var venn med birkebeinane».²⁴³ Til tross for denne mangelen til lojalitet til birkebeinerne, mente Håkon «det knapt hadde vore ein slik mann som biskop Nikolas i verdsleg visdom og sømd».²⁴⁴ Til tross for å ha sådd tvil om sin egen troskap, var han likevel høyt aktet hos kongen. Nikolas var hedret, men ingen venn av birkebeinerne. Vennskapet til biskopen var nødvendig for kongen å holde på av politiske årsaker.

2.2.1 Gaver og gjestebud

Skal Håkon Håkonssons saga bli trodd, var gavegiving noe som skjedde sjeldent i samtidskonteksten. Det var gjerne ved avskjeder at man gav hverandre gaver, om de skiltes som gode venner. Som tidligere nevnt fikk Skule mange gaver fra danskekongen Valdemar.²⁴⁵ Håkon gav også junker Knut to skip og «alle ting som han trong» da ribbungtida endte.²⁴⁶ Og da Åskjell og Håkon skilles, gjør de så med stor kjærlighet og sømmelige gaver.

Gaver ble også brukt som politiske verktøy med høy bruk av symbolikk. I et udatert brev gir kong Håkon erkebiskopen rett til å slå egen mynt. Myntprivilegiet, som ikke nevner Skule, skulle vise seg å ta del i å snu erkebiskopen bort fra å støtte Skule til å støtte Håkon.²⁴⁷ Vinteren 1223-1224 tilbrakte Håkon jula i Tønsberg. Oslos biskop Nikolas var hos ham og

²⁴⁰ Å gå en konge i hånda betyr å bli hans håndgangne mann eller hirdmann. Baglerne gikk altså over til kong Håkons og birkebeinernes side.

²⁴¹ Hå kap. 48

²⁴² Hå kap. 133

²⁴³ Hå kap. 138

²⁴⁴ Hå kap. 138

²⁴⁵ Hå kap. 161

²⁴⁶ Hå kap. 157

²⁴⁷ Lunden 1976, s. 196. Inntekter fra å slå egen mynt var nevneverdig. Se kapittel 3 Landsstyren, 3.2.2.

gav ham mange gaver. Som motgave fikk biskopen nordluten av Oslosyssel og en attensesse.²⁴⁸ Skip var en type gave som var en konge verdig.²⁴⁹ Noe senere sendte også Orknøyjarlen mange gode gaver til Håkon, som han svarte med en motgave i form av et godt langskip og mange andre gaver.²⁵⁰ Disse utvekslingene kan tolkes som den samme type gaveutveksling som Snorre beskriver i Heimskringla. Men dette er samtidig en veldig indirekte fremstilling av denne funksjonen. Hvor den hadde vært veldig sentral, var ikke dette tilfelle mer.

I samtidskonteksten på Island var det fortsatt snakk om gavegiving. Dette viser Sigurðsson igjennom et eksempel som nevner et gjestebud i 1243 som avsluttes i en gaveutveksling. På grunn av denne utvekslingen var alle «større venner med ham enn før».²⁵¹ Sigurðsson sier også at gaveutvekslingen ikke kunne opphøre, for da opphørte vennskapet og folket ville finne seg en ny høvding.²⁵² Grunnen til at vektleggingen av gaver er mer eller mindre borte i Håkons saga er noe som Kongespeilet kan kaste lys over. Han måtte være forsiktig med å «dra den fattige frem så han ikke blir for djerv mot den rike». Han skulle også «refse dem som ikke vil nøye seg med det Gud har gitt dem».²⁵³ Moderasjon var et nøkkelord i forhold til kongens gavmildhet.

I tillegg til gaveutvekslingene, var veitsler også viktige. I Håkons saga var Håkon ofte på reisefot, og hvor han stanset, tok han mot veitsler. Dette var i form av mat og husrom, og var ikke noe sagaen gjorde noe stort poeng ut av. I stedet var de veitslene som sagaen dro frem ofte sentrert rundt høytider – både geistlige og verdslige. Gaver og gjestebud hadde blitt mer diakritiske i karakter. De var sjeldnere og var mer framvisende av rikdom enn inkluderende. De veitslene ble allikevel som regel bare nevnt uten at det blir sagt noe mer om dem.²⁵⁴ Tilnærmingen gir en følelse av at disse ikke var viktige, men tvert imot. Man kan gå ut ifra at dette skjedde mye oftere enn de ble nevnt direkte. De geistlige hendelsene skjedde regelmessig med kalenderen. FASTER og andre helligtider var måten sagaen orienterte seg i

²⁴⁸ Hå kap. 99. En *sessse* er et begrep som kan oversettes til benk i en båt. En attensesse er, noe forenklet sagt, en atten benker langt skip.

²⁴⁹ Sigurðsson 2010, s. 84

²⁵⁰ Hå kap. 162

²⁵¹ Sigurðsson 2010, s. 27

²⁵² Sigurðsson 2010, s. 28

²⁵³ Kgs A s. 141

²⁵⁴ Hå kap. 108

året.²⁵⁵ Geistlige veitsler var altså en regulær del av året. De verdslige veitslene, var disse i sagaen forbundet med møte mellom en tredjepart i tillegg til konge eller jarl. Åskjell lagmann var for eksempel i veitsle hos kongen i *sømmelige* to dager.²⁵⁶ På samme måte var bryllupsveitslet til Håkon og Margret fem *sømmelige* dager.²⁵⁷ Disse veitslene kan dermed også si å ha vært normert i forhold til skikker. Biskop Nikolas hadde også tatt Inga kongsmor til gården sin da Håkon hadde reddet baglerne fra slittingene og holdt henne sømmelig.²⁵⁸ På samme måte som med de geistlige veitslene, var ikke disse nevnt mye i sagaen. Sturla bruker på ett punkt gjestebudet som rammeverk for noe annet som skjedde. Det ble der nevnt i forhold til at jarlen befant seg i gjestebud med kongen da noe skjedde.²⁵⁹ Fraværet av eksempler betød derimot ikke at de ikke var å finne. Dramatiske stunder ble ofte dratt frem fordi det var det som var spennende. Som Hans Jacob Orning påpeker, «It is useful to keep in mind that harmonious feasts were probably the rule rather than the exception.»²⁶⁰ Dette virker ganske riktig i forhold til de empiriske dataene. Orning sier videre at imens de kristne festene var annerledes i innhold, var formen ganske lik.²⁶¹ Hirdskråen viser også at disse skikkene fortsatte å være viktige. De som ofte var hos kongen ble kalt bordfaste, og disse spiste ved kongens bord. Mange av ritualene tilknyttet opptak i hirden ble knyttet til veitsler.²⁶²

2.2.2 Oppfostring og giftemål

Da noen foreslo for Håkon Galen å sende vekk kongssønnen for å bli oppfostret i «andre land til slike høvdingar som ingen vennskap var skyldig ham».²⁶³ Dette vil ikke jarlen høre om. «Gud vare meg frå å kjøpe riket til son min på den måten at eg skulle gjere av med den manns son og soneson som eg burde lønne best.»²⁶⁴ Imens dette er en klar propagandistisk stemme, er det et av få eksplisitte eksempler på at oppfostring ble nevnt. Håkons oppfostring

²⁵⁵ Hå kap. 1, 3, 19, 39, 54, 80, 99, 100, 107, 108, 109, 123, 140, 144, 159

²⁵⁶ Hå kap. 107

²⁵⁷ Hå kap. 128

²⁵⁸ Hå kap. 48

²⁵⁹ Hå kap. 157

²⁶⁰ Orning 2015, s. 179

²⁶¹ Orning 2015, s. 181, se under, Kapittel 5, Den religiøse lederen og magikeren, 5.2.3

²⁶² I Hirdskråen er det blant annet snakk om å knytte disse ritualene til høytider, f. eks. Hi kap. 12 (18): Lendmenn utnevnes i høytidsstunder, «for slik har det vært både tidligere og i nyere tider». I mindre høye stillinger er det også snakk om tilknytning til kongens måltider, for eksempel i Hi kap. 17 (22): «Kongen skal utnevne (stallar) etter at bordverset er framsagt, (...)»

²⁶³ Hå kap. 7

²⁶⁴ Hå kap. 7

skjedde heller blant venner ved Håkon Galens hoff. Birkebeinerne, som ellers hadde blitt distansert fra gutten, sto med ham imens han vokste opp. Få andre eksempler ble dratt frem i sagaen, selv om dette ikke nødvendigvis snakker for hvor sjeldent fenomenet var. Biskop Nikolas er en prominent figur i sagaen, men bare én plass blir det nevnt at han har en fostersønn. Dette var da han selv ble relevant.²⁶⁵ Det som blir sagt med disse to situasjonene, er derfor at oppfostring forble vanlig. Det advarer også på sitt vis om at oppfostring forårsaket at fosterbarnet vokste opp utenfor vennekretsene han ellers ville vokst opp sammen med. Dette betød ikke nødvendigvis at det var utelukkende negativt, for andre allianser ville oppstått.

Som kjent fra Heimskringla, var allianser gjennom giftemål en god måte å skaffe seg vennskap for livet. I tilfelle Håkons saga var dette også tilfelle. Biskop Nikolas giftet bort sin egen datter Kristin til Håkon Galen. Biskop Nikolas var også grunnen til at kong Sverres datter Kristin giftet seg med baglerkongen Filippus. Han hadde nemlig overbevist Kristin om at dette var det beste giftemålet hun kunne få i sin alder – hun var nemlig 27 år gammel.²⁶⁶ Den sistnevnte forbindelsen kunne i teorien gi Filippus legitimitet som Sverres arving, selv om det ikke gikk den veien. Forbindelsen mellom Kristins familie og Håkon har allerede blitt undersøkt nøye over; det var selvsagt disse giftemålene som forbandt Åskjell og Håkon.

Det var kanskje Skule som var den som hadde mest erfaring med dette spillet. Han hadde en søster og flere døtre som han sørget for å gifte bort. Og disse var velvalgte kandidater. Skules søster Ingebjørg giftet seg med Skules venn Lodin Gunnesson.²⁶⁷ Da Sigurd Ribbung henvendte seg til jarlen for å få forlik og landeskifte, krevde han også å få en datter av jarlen til ekte.²⁶⁸ Dette nekter Skule, for ingen av hans døtre skulle bo i skogen. Men et giftemål Skule ikke ville nekte for, var giftemålet mellom hans datter og kong Håkon. Dette var et forslag som kom fra Håkon og rådgiverne hans, for da vil jarlen elske kongen som sin egen sønn.²⁶⁹ Dette hadde vært et grep for å blidgjøre jarlen, som da ikke syns noe spesielt mye om Håkon. Skule gjorde mye ut av å diskutere dette med alle involverte parter – moren til Margret, Margret selv og rådgiverne sine. Men det kunne ikke være noe annet utfall enn at

²⁶⁵ Hå kap. 118

²⁶⁶ Hå kap. 7, Lunden 1976, s. 160

²⁶⁷ Hå kap. 71

²⁶⁸ Hå kap. 84

²⁶⁹ Hå kap. 54

Håkon og Margret ble trolovet.²⁷⁰ Som undersøkt over, ble Skule vred da Håkon ikke møtte opp til tidspunktet de hadde avtalt for bryllupet. Dette var et brudd som satt alliansen mellom dem på spill. Men da Håkon og Margret giftet seg, var dette en endelig allianse mellom Skule og Håkon.²⁷¹ Som tidligere undersøkt var dette et forhold som ikke sto på stødige føtter. Men med Margret ved Håkons side kunne de begge forvente at den ene ville være sikrere på den andre.

2.3 Oppsummering

Den førkristne kongen valgte sine venner hvor han behøvde allierte. Han hadde flere taktikker for å tilegne seg vertikale vennskap. Han kunne bruke både pisk og gulrot, bare han til slutt hadde dem med seg på sitt lag. Dette viste spesielt Harald Hårfagre, som var på offensiven i hele landet. Kongen måtte arbeide for disse vennskapene, men så snart han hadde dem med seg på laget, var dette som regel en stabil forbindelse. I vertikale vennskap skulle kongen beskytte dem, og de skulle gi ham ytelser tilbake. I Håkon Håkonsson saga var ikke institusjonen den samme. Ifølge sagaen var dette en forbindelse Håkon kunne forvente. Han var kongen, og de var hans menn. Gjensidigheten vises bare i enkelttilfeller; Skule skulle beskytte Sigurd mot at han gav seg i hans vald.²⁷² Andre *venner* av Håkon var bare hans venner fordi de ikke var hans motstandere.

Horisontale vennskap var kongens forbindelser til folk som sto på en lik linje med ham. Disse vennskapene kunne hver side oppgi når enn de ville, noe som gjorde dem ganske ustabile. Ladejarlen var en slik venn av kongen, så vel som bondekollektivet på tinget og de nære slektningene kongen ønsket å knytte til seg. I den førkristne konteksten var dette en vanlig institusjon. De ble kalt kongens venner ganske fritt. I den samtidige konteksten var det derimot sjeldent å snakke om venner som sto på samme linje som kongen. Slike likemenn ble heller beskrevet i positive ordelag, for eksempel som *gjævr*.

Gaver og gjestebud var verktøy som kongene brukte for å knytte til seg venner. I førkristen kontekst var disse sentral i oppbyggingen av et vennskap. Det var også gjestebudene. Å være gavmild på mat og gull var en av de viktigste egenskapene en høvding hadde. Det motsatte

²⁷⁰ Hå kap. 54

²⁷¹ Hå kap. 128

²⁷² Vald = herredømme, styresmakt. Fá vald = få makt over en.

var sett på som veldig negativt. Denne personlige transaksjonen var noe som var tilfelle i samtidskonteksten. Den normative teksten Kongespeilet advarte mot å være for overøsende, noe som var motsatt av synspunktet i førkristen kontekst. Gjestebud og andre veitsler var etter alt å dømme fortsatt viktig for kongen, men hadde blitt sjeldnere, diakritiske. De var bare unntaksvis nevnt i sagaen, men samtidige tekster viser at de fortsatt var svært så viktige.

Giftemål og fostring var også viktige i både førkristen og samtidig kontekst. Imens de ble fremstilt med mye større hyppighet i Heimskringla, var de like viktige i Håkons saga.

Giftemålet mellom Håkon og Skules datter var den måten Håkon og Skule ble sikre på hverandres vennskap. Oppfostring var sjeldent nevnt i begge tilfeller, men dette var ikke fordi det ikke skjedde.

3 Landsstyreseren

I dette kapitlet skal kongens rolle som landsstyreser undersøkes. Kongen måtte stå som fredsgarantist hjemme og som overhodet som forholdt seg til ting som foregikk utenfor hans eget rike. Hjemmet hans blir her behandlet som *sentrum*. Dette var hvor han brukte klokskapen sin for å holde kontroll på lover, hvor han holdt freden og hvor han tok skatter. Motsatt til sentrum er *periferien*. Her hadde han ikke kontroll på noen av disse tingene. Hvordan periferien ellers ble definert, er et annet tema for dette kapitlet.

I forhold til lovene, er det en debatt blant historikere over hva som ble brukt for å legitimere lovene i middelalderen. De to sidene i debatten diskuterer om lovene var *naturrettslige* eller *positive*. Naturrettslig betyr at loven var *god og gammel*. Det vil si at den hadde eksistert fra gammelt av eller hadde en hellig bakgrunn. Grunnen til at folk ville ha dem var fordi de *alltid* hadde vært der. Om man mente dette, kunne ikke en leder skape en lov. Han kunne dra en allerede eksisterende lov fram i lyset. Han kunne påby en lov. Men han kunne aldri skrive den. Han kunne ikke finne på en ny måte å gjøre ting på. En forkjemper for denne tenkemåten var Kåre Lunden. Eliten og samfunnsordenen i seg selv hadde bakgrunn i en naturrettslig legitimering, mente Lunden, som skrev at «eliten legitimerer sin appell til *absolutte verdier og tradisjon*. (Gud-gitt adelskap, Gud-gitt verds- og samfunnsordning, tradisjonell makt-stilling for visse ætter)». ²⁷³ For positivt legitimerede lover eller *lovgivingspositivisme*, var Knut Helle den forkjemperen som debatterte med Lunden. Positive lover var lover som ble skrevet fordi det var en god grunn til å ha dem. Lovgiverens intensjoner skapte ny rett gjennom ny lovgiving. ²⁷⁴ I motsetning til det naturrettslige, åpner dermed den positivistiske tankegangen for nye lover. Kongen hadde da en rett til å sette inn nye lover fordi det var et behov for dem.

²⁷³ Lunden 1998, s. 25, hans kursiv.

²⁷⁴ Helle 1998, s. 2

3.1 Heimskringla

Sentrum

I Heimskringla var sentrum et ganske flytende territorium. Det området hvor kongen hadde makt, trengte ikke strekke seg mye lengre enn akkurat der hvor han var. Det var ikke snakk om et konsolidert kongerike. I det følgende kommer kongens handlinger til å bli behandlet uten noen sikkerhet om hvorvidt de hadde en reell effekt.

3.1.1 Klokskap

Klokskap var en av de egenskapene som en god konge hadde. I Ynglingasaga var dette en definerende faktor for en høvding. Æsene gav gislene Høne og Mime til vanene. Høne sa selv at han høvde godt til å være høvding. Høne ble med en gang satt til å være høvding. Men det var Mime som var den vise av de to, og da Mime var borte, lot Høne andre rå.²⁷⁵ Dette var et brudd på forventningene til vanene. De forventet det beste av æsene, og en høvding som ikke kunne styre med klokskap holdt ikke oppe disse forventningene. Håkon den Gode og Håkon jarl var på sine sider beskrevet som kloke. Om Håkon var det også sagt at han kunne mye.²⁷⁶ Disse var definerende faktorer for en høvding. Han måtte blant annet sørge for de lovlige forholdene. Som kjent fra over, er det snakk om *naturlover* og *positive lover*. Igjennom Heimskringla har lovene en sterk eim av naturlov. For å starte øverst, gav Odin Sveafolket de samme lovene som æsene hadde hatt.²⁷⁷ Dette åttende kapittelet av Ynglingasaga er en rekke lover. De som fokuserer på styret av landet kan deles i to.

Religiøse normer var den første av disse to. Kalenderen for blotsritualer blir beskrevet her; «mot vinteren skulle det blotes for godt år, midtvinters for grøde, det tredje blot skulle være om sommeren, det var seiersblot».²⁷⁸ Det er så nært som Snorre kommer blotene i denne omgangen, men under blir det vist at han kom i mye nærmere detalj om dette.²⁷⁹ Blotene var ifølge dette en lovmessig betinget hendelse, og det var hovgodene som holdt blotene.²⁸⁰ Etter

²⁷⁵ Ys kap. 4

²⁷⁶ Hh kap. 41 og Hj kap. 3.

²⁷⁷ Ys kap. 8

²⁷⁸ Ys kap. 8

²⁷⁹ Hg kap. 14, kapittel 5, Den religiøse lederen og magikeren.

²⁸⁰ Ys kap. 2

hvert som at de tolv hovgodene døde, ble dette opp til høvdingen; Njord, Frøy og Frøya blir nevnt etter tur.²⁸¹ På grunn av disse blotene fikk de godt år, mente Snorre at svearne mente. På denne måten var høvdingen den som sørget for god åring.

Den andre loven som fokuserte på landsstyret ligger på at høvdingen fikk skatter og at han var garantist for at de ikke ble angrepet fra periferien. Det er verdt å fortelle at dette blir nevnt i sammenheng med blotene, og at tredje blot var for seier. Disse to punktene var nærmest uatskillelige slik det står skrevet.²⁸² Blotet hadde som sagt tre dimensjoner – den sosiale, den politiske og den religiøse. I det politiske aspektet lå det at han sørget for fred og seier igjennom blotene. I tillegg var det også noe som måtte gjøres hvis kongen ikke ønsket negative politiske konsekvenser. Håkon den Gode var blant de som følte dette på kroppen da det ble klart for trønderne hvorfor han ikke ville blote. Håkon ville ha kristendommen til å ta over, og trønderne tvang ham til å følge deres tradisjoner. For å kunne ha trønderne på sin side, måtte Håkon finne seg i mye av dette.

Han satte lover ...

Ved å legge frem disse to fokuspunktene, la Snorre frem et naturlovlig grunnlag for høvdingens lovlige virke. I tillegg hadde høvdingen en rolle i å *sette* lover. Det ble aldri sagt at en lov ble laget eller skrevet. Selv de lovene Odin kom med var lover som æsene hadde hatt før. Dette ble videreført i de følgende sagaene. Halvdan Svarte satt sin jarl i Sogn til å «dømme etter landslov».²⁸³ Sagaen beskriver aldri hvor denne såkalte landsloven kom fra, men nevner senere at Halvdan satt lover.²⁸⁴ Det samme gjorde Håkon den Gode da han satt Frostatingsloven med Sigurd jarl og Gulatingsloven med Torleiv Spake.²⁸⁵ Han gav også Jemtland lov og landsrett.²⁸⁶ Harald Hårfagre lot også *innføre* den samme retten overalt hvor han vant rike.²⁸⁷ Å *sette* lover er ikke det samme som å lage dem, men å pålegge folk å følge dem.²⁸⁸

²⁸¹ Ys kap. 9-10

²⁸² Ys kap. 8

²⁸³ Hs kap. 3

²⁸⁴ Hs kap. 7

²⁸⁵ Hg kap. 11

²⁸⁶ Hg kap. 12

²⁸⁷ Hh kap. 6

²⁸⁸ *Setja* betyr blant annet å fastsette, å avgjøre, og å påby.

Det var noen referanser til lover som blir laget av kongen. Ragnvald Mørejarls sønn Gange-Rolv ranet innenlands. Da ble Harald Hårfagre svært vred og lyste ham fredløs, «for han hadde strengt forbudt å rane innenlands».²⁸⁹ Harald Hårfagre kan på et vis regnes som å være et legitimt opphav for lover på samme måte som Olav den Hellige også var senere. Samtidig var ikke dette et eksplisitt uttrykk for at han skapte loven. Det er med andre ord usikkert om dette gir uttrykk for en ny lov. De lovene som Harald innførte overalt hvor han dro, gav detaljerte beskrivelser av rettighetene kongen tok selv og de han gav til jarlene. Kongen tok all odel under seg. Jarlene skulle på sin side ha en tredjedel av skatt og skyld og minst fire herser, og hver av de skulle ha minst 20 mark veitsler. Mot skulle jarlene stille med 60 mann i kongens hær, og hver herse skulle stille med 20 hver. En annen plass hvor kilden går i slik detalj om hvilke rettigheter kongens menn hadde, var Hirdskråen. Denne forbindelsen gjør det mulig å se en sammenheng mellom disse beskrivelsene og de nærmest samtidige normative tekstene. Harald Hårfagres lover på dette området kan dermed fungere som en begrunnelse for de senere lovene.²⁹⁰ På lignende vis kan en begrunnelse finnes i oppdelingen av det byråkratiske systemet som senere oppsto, finnes i Håkon den Godes saga. Håkon *satt* en lov for hele landet langs kysten. I sammenheng med denne loven delte han inn kysten i skipreider, som igjen ble delt inn i fylker.²⁹¹ Håkon blir altså ikke gitt opphavsrett til loven, men inndelingen av landet ser ut til å ha bli myntet på ham.

... og holdt dem selv.

Som tidligere nevnt var Halvdan betraktet som en klok mann, sannferdig og rettviss, noe som blir nevnt i sammenheng med at han ikke bare satt lovene, men holdt dem selv. Ved å gjøre dette, sørget han for at «ingen kunne velte lov med makt».²⁹² Høvdingen, drotten og kongen hadde igjennom dette mulighet til å sikre freden innad i sentrum. I direkte motsetning til dette, holdt bare Eirikssønnene Håkons lover når det falt seg slik.²⁹³ Konteksten sier sitt om vurderingen Snorre gjør seg av dette; det blir nemlig nevnt i forbindelse med de forskjellige måtene de ikke gjorde bra arbeid i forhold til å vinne venner. Sikringen av freden gikk også

²⁸⁹ Hh kap. 24

²⁹⁰ Hirdskråen var etter all sannsynlighet en tekst som ble skrevet over mange generasjoner. De eldste tekstene i den Hirdskråen vi har i dag, er midtbolken som man regner med har røtter til Sverres tid (1177-1202). Den loven vi har i dag ble *satt* i Magnus Lagabøtes tid (1263-1280). Derfor kan det regnes med at mye i Hirdskrå-teksten er samtidig med Snorre.

²⁹¹ Hg kap. 20

²⁹² Hs kap. 7

²⁹³ Es kap. 2

på å sikre seg mot opprør innad i sentrum. Ragnvald Mørejarl ble etter hvert drept av to av Haralds sønner. Hans sønn og etterfølger Tore blir i samme kapittel gift med Haralds datter Ålov Årbot.²⁹⁴ Dette forbundet blir implisitt en sikring av freden mellom Ragnvalds sønn og kongen.

Haralds sønner gav mange situasjoner hvor kongen ble prøvd på fredsholdet. Eirik tok veitsle i Møre. Halvbroren Halvdan Svarte var konge der, og tok dette som en inngripen på hans land. Halvdan drepte Eiriks menn ved å brenne gården hvor de bodde. Eirik dro da til Harald, og de måtte forhandle frem forlik.²⁹⁵ Ut ifra at forliket konkluderer med at «Halvdan skulle få hele det rike han før hadde hatt, men han skulle også la sin bror Eirik være i fred» sier at Halvdan var den som hadde tråkket over linja.²⁹⁶ Situasjonen er kompleks og har mange elementer som til sammen avgjør det til fordel for Eirik. Halvdan hadde for det første angrepet sin egen bror. Han hadde for det andre brent inne mennene hans. For det tredje var Eirik Haralds favoritt, og «Eirik Blodøks tenkte å bli overkonge over alle brødrene sine, og slik ville kong Harald også at det skulle bli».²⁹⁷ Disse elementene til sammen gjorde at Halvdan ikke bare hadde grepet inn i en situasjon i sitt eget rike. Han hadde angrepet den som Harald regnet som Halvdans overherre.

Lokale ledere

Kongene kunne ikke gjøre alt de gjorde på egenhånd. For å kunne få utført landsstyres oppgaver utover det lille området hvor han oppholdt seg, hadde han andre som hjalp til. Sagaens fremstilling av dette er at de som ble utvalgt, ble beæret med det. Dette kan kalles en verdslig overføring av ære. De hadde æren av å utføre kongens oppgaver på hans vegne. Kroneksempet på dette kommer igjennom Harald Hårfagres saga. Haraldssønnene var ustyrlige fordi de ikke hadde hvert sitt rike. De var frustrert fordi de hadde bedre ætt enn jarlene, og at de samtidig hadde mindre makt og midler å rutte med.²⁹⁸ Da fikk de hver sin del av Haralds riker, og ble gitt kongenavn. Mot å ta skatter, fikk de være mer eller mindre uavhengige konger. Men da Harald gjorde Eirik til «overkonge» over dem, hadde de ikke mye mer de skulle sagt. På samme måte hadde Odin satt sønner til å regjere over riker han

²⁹⁴ Hh kap. 30

²⁹⁵ Hh kap. 37

²⁹⁶ Hh kap. 37

²⁹⁷ Hh kap. 35

²⁹⁸ Hh kap. 34

selv tok. Odin gav også hovgodene storgårder rundt om i riket der han endte opp, i Nordlanda.²⁹⁹ Fordi høvdingen gav dem land, var de der på hans vegne. De var der for å være hans utstrakte arm i de lokale områdene rundt omkring. Det lokale lederne ble gitt denne vertikale æren av kongen, som igjen fikk den lokale kontrollen. Med andre ord var disse lokale lederne en forlengelse av kongens maktnettverk over det større territoriet som kan regnes som sentrum. Sentrum kunne bare forbli stort om han hadde sine egne folk der til å holde på makten. Det å sette jarler over et utvidet maktområde er et gjennomgående tema. Ingjald Illråde satt egne høvdinge over land han overtok, en annen kong Ingjald satt jarler over Värmland da han tok over det, og som nevnt over satt Halvdan Svarte en venn som jarl over Sogn.³⁰⁰ Den mest nevneverdige på dette området er allikevel Harald Hårfagre. De nevnte jarlene hadde Harald satt over området etter hvert som han tok over det. Han fikk også stormenn over til sin side fordi jarlene hans hadde mer makt og økte skatter i forhold til det de hadde som småkonger.³⁰¹ Harald gav også sine bedre venner mer makt. Håkon jarl Grjotgardsson var Haralds svigerfar og jarl i Trondheimen, men fikk også jarledømme i Fjordane da Harald tok det fylket.³⁰² Håkon den Gode satt også sin kjæreste venn over hele Trøndelag.³⁰³ Trygve Olavsson Ranrike og Vingulmark. Han gav også Gudrød Björnsson Vestfold. I likhet med Haraldssønnene ble de kalt konger over områdene.³⁰⁴ Da Trygve kom tilbake fra viking, fikk han også Viken av Håkon.³⁰⁵ Det ble hans rolle å holde fred i landområdene Håkon hadde tatt over på ferden ut av sentrum i jakten på de utenlandske vikingene som hadde herjet i Viken.³⁰⁶ På samme måte mistet Sigurd Trøndelag da han kom i Eirikssønnenes disfavør. Eirikssønnene valgte seg Sigurds bror Grjotgard. Grjotgard drepte da Sigurd på Eirikssønnenes vegne og ble satt over Trøndelag av kongene.³⁰⁷ Det var opp til kongen eller kongene hvem som satt i de forskjellige delene av landet, for om de ikke hadde noen de kunne regne med, var det mindre sannsynlig at de ville beholde områdene. Denne organisasjonen var på det beste en svak forordning som baserte seg på personlig kontakt mellom kongen og de lokale lederne. På grunn av dette forsvant ofte disse områdene ut i

²⁹⁹ Ys kap. 5

³⁰⁰ Ys kap. 39, kap. 45, Hs 3 respektivt.

³⁰¹ Hh kap. 6

³⁰² Hh kap. 12

³⁰³ Hg kap. 6

³⁰⁴ Hg kap. 2

³⁰⁵ Hg kap. 9

³⁰⁶ Hg kap. 7-9

³⁰⁷ Es kap. 5

periferien. Dette skjedde om vennskapet til denne lokale lederen forsvant. Kongen kunne miste vennskapet, eller så kunne en annen lokal leder ta over.

Det kommer også frem igjennom noen steder i sagaen at kongene hadde rådgivere. Håkon den Gode ble rådført før kamp. Noen av disse rådgiverne gav også inntrykk av å ha vært Harald Hårfagres rådgivere før ham. En av disse var Egil Ullserk, som hadde kjempet med Harald.³⁰⁸

3.1.2 Fred

Det var kongens oppgave å beskytte sentrum fra angrep, både internt og fra periferien. I Odins lover står det «I hele Svitjod ga de Odin skatt, en penning for hver nese, og han skulle verge landet mot ufred og blote for dem til godt år».³⁰⁹ Dette kan bli tolket som at skatten var en direkte betaling for at kongen skulle verge dem. Da sjøkongen Hake kom mot Svitjod var det kongens oppgave å samle en hær for å verge mot angriperne.³¹⁰ I Harald Hårfagres barndom var det morens bror Guttorm som ledet hæren. Hans rolle var å beskytte riket mot innfall og etterkommere av de Halvdan hadde tatt rike fra.³¹¹ Ragnvald Mørejarl tar på seg en lignende rolle hvor han setter ut skip for å beskytte mot innfall utenfra.³¹² Disse innfallene blir gjerne gjort av de som ble kalt vikinger. De hadde en tendens til å dra ut til sjøs så snart leidangen ble sendt ut etter dem. Harald Hårfagre så seg lei på dette og slår dem med hæren.³¹³

Dette virker samtidig som at det var en kollektiv innsats; vanene hadde verget sitt eget land mot æsene.³¹⁴ Det var også jarlene og de lokale som beskyttet hjemlandet i Danmark da Ottar angrep imens kongen var i Austerveg.³¹⁵ Dette svarer til de tidligere nevnte lovene om at jarlene skulle stille med menn i kongens hær. Det var allikevel avgjørende i denne og i andre situasjoner at bygdene rundt sendte nye menn ettersom at den opprinnelige vergen ble ryddet.³¹⁶ Det lokale engasjementet var klart viktig i beskyttelsen, selv om kongen sto

³⁰⁸ Hg kap. 23

³⁰⁹ Ys kap. 8

³¹⁰ Ys kap. 23

³¹¹ Hh kap. 1

³¹² Hh kap. 10

³¹³ Hh kap. 22

³¹⁴ Ys kap. 4

³¹⁵ Ys kap. 27

³¹⁶ Hh kap. 6, Hirdskræn

ansvarlig på toppen. De lokale var ofte involvert på denne måten. Da sjøkongen Solve drepte kongen til svearne og krevde å bli tatt til konge, samlet svearne en hær mot ham. Det ble et slag som var så stort at det ikke endte på elleve dager. Til slutt seiret sjøkongen, og ble tatt til konge i lang tid, helt til svearne svek ham, og han ble drept.³¹⁷ Dette lederløse forsøket på å verge landet viser at folket hadde en like stor rolle å spille når det kom til beskyttelsen av landet.

Det var heller ikke alltid at kongen greide å utføre sin oppgave på dette området. Egil, sønn av Aun den gamle, var ingen hærmann. Han hadde heller ikke noe hell da han ble konfrontert med opprørere. Opprøret var ledet av en tidligere trelle, Tunne. Tunne hadde vært Auns fehirde, en tittel som Egil hadde tatt fra ham. «Allslags pakk» kom til Tunne og herjet i Egils land. Kongen forsøkte forgjeves å slå Tunne i kamp, men Tunne var alltid sterkere. De rante og herjet uten motstand, for etter åtte slag hadde Egil flyktet til Danmark. Det var bare med Frode den frøknes støtte at Egil fikk tilbake riket sitt.³¹⁸

Heller ikke jarlen kunne alltid gi et godt resultat. Ragnvald Mørejarls bror var den som ble satt som jarl over Orknøyene da Harald Hårfagre tok øyene inn i sitt eie. Da Sigurd døde, var det Ragnvalds sønn Hallad som ble sendt ut dit. Men Hallad likte seg ikke der; de konstante strandhoggene og ranene fra vikingene gjør ham lei og får ham til å dra derfra. Dette sto det stor skam av, og broren Einar syns ikke han var mye verdt. Det ble da opp til Einar selv å ta tilbake Orknøyene fra vikingene. Dette klarte han å gjøre, og ble derfor gjort til kongens jarl.³¹⁹

Håkon den Gode gjorde mye for landvernet igjennom kystloven han satt. Han la opp til et system av veter som skulle tennes for å varsle om angrep sørfra. Det var også allmenning mot utenlandske hærer. Dessverre sviktet varslingsystemet, for det ble gjort klart at falske alarmer ikke bare var dyrt for kongen; den som varslet falskt kom også til å bli straffet hardt.³²⁰ Det var to tilfeller hvor vetene skulle ha varslet om at Eirikssønnene var på vei, men begge gangene tok det lang tid før noen varslet.³²¹

³¹⁷ Ys kap. 31

³¹⁸ Ys kap. 26

³¹⁹ Hh kap. 27

³²⁰ Hg kap. 20

³²¹ Hg kap. 22 og 28 (sistnevnte nevner ikke at vetene ikke ble tent, men det var kongens egne vaktmenn som gikk til kongen fordi de hadde oppdaget skipene).

3.1.3 Skatter og inntekter

Disse var funksjonene til kongen. Han gav gode åringer og holdt freden. Det gjenstående spørsmålet er da hvorfor kongen gjorde jobben. Svaret er ganske enkelt – skatter. Mot at Odin og hovgodene holdt blotene og dømte mellom folk, skulle folk «tjene og vise lydighet», noe som etter sagaen å dømme inkluderte skattene. Som nevnt fikk Odin skatter – en penning per nese. Da Njord ble herre over svearne fikk han skattgaver av dem, og det samme fikk Frøy.³²² Jarlene til kongene skulle kreve inn skattene på vegne av kongene, og fikk deler av skatten selv.³²³ På samme måte var det Eirik Blodøks sin rett å kreve skatter fra brødrene sine, for han var deres overkonge. Derfor ba han Bjørn om skatt og skyld; Bjørn nektet, noe som sørget for at Eirik drepte ham og mennene hans.³²⁴

Ekspansjoner av sentrum førte nødvendigvis med seg en større skatteinntekt. Braut-Anund ryddet land og utvidet Sveavelde, noe som gav folk fred og gode åringer. Han fór på veitsle i hele landet, noe som indikerte hans forstørrede rikdom og makt.³²⁵ Olav Tretelgja gjorde det samme, og mange sveare kom til for å bo der. Dette til tross for at de hadde sagt at han brakte skam over seg selv ved å rydde skogen selv i stedet for å delegere den fysiske jobben videre.³²⁶ I Håkon den Godes saga gikk kongen Jemtland i møte og skapte fred og kjøpsferder med mange av bygdene. Mot dette fikk han lydighet og skatter.³²⁷ Disse ekspansjonene skapte vekst samtidig som at de gav kongen inntekter. Eirikssønnene står igjen som en kontrast til disse to. De var mange konger som enhver hadde sin hird. Dette krevde mange ressurser, og mange hadde det verre på grunn av dette skattepresset.³²⁸ Dette presset ble verre da Trøndelag gikk ut av sentrum og inn i periferien. Trøndelag var viktig for å kunne samle ressurser, og presset ble så stort at bøndene samlet seg mot kong Erling da han krevde mer skatter enn de kunne gi. De drepte ham derfor på veitsle.³²⁹

³²² Ys kap. 9-10

³²³ Bl.a. Hs kap. 3

³²⁴ Hh kap. 36

³²⁵ Ys kap. 32

³²⁶ Ys kap. 42

³²⁷ Hg kap. 12

³²⁸ Es kap. 2

³²⁹ Hj kap. 11

Periferi

I Heimskringla finnes flere tilfeller hvor forskjellen mellom sentrum og periferi godt synlig. Det kan påpekes at det finnes flere nivåer av periferi og flere typer av periferi. For eksempel er noen kongedømmer utenom den norske kongens grep, og dermed føles fjernere enn andre deler av det som skulle bli Norge. Andre folk kan også føles perifere, til tross for at de kan finnes i nærmiljøet. Herunder er et godt eksempel finnen som Halvdan Svarte «lot fange».³³⁰ Sagaen får det til å virke som at han var i geografisk og fysisk nærhet, men sosialt og kulturelt kan det være snakk om en perifer karakter.³³¹ Her behandles derimot periferien i en forenklet forstand. Ynglingasaga vektlegger at det er en klar forskjell mellom sentrum og periferi ved å vektlegge hvor motsatt periferien er. I beskrivelsene av verden, blir vesener som riser og dverger, blåmenn og underlige folkeslag, dyr og draker som var styggelige store, trukket frem.³³² Denne ideen henger sammen med konseptet om inngård-utgård. Inngård var innenfor gjerdet rundt gården og representerte det kjente, imens utgård var utenfor, og representerte det ukjente. Periferien kan dermed sammenlignes med dette konseptet. De som oppholdt seg i periferien ble dermed oppfattet som annerledes på et nivå eller annet. I tillegg oppførte kongen seg annerledes i utlandet, som skal klargjøres her.

Et konkret eksempel på at folk i periferien var annerledes fra folk i sentrum, kommer igjennom sammenligningen mellom æser og vaner. I sagaen skildrer Snorre en pågående kamp mellom to kulturer kjent som æser og vaner. Fremstillingen av vanene viser den store kontrasten mellom folk i sentrum og folk i periferien. I forliksforhandlingene utvekslet de gisler. Disse gislene fikk med én gang arbeid å gjøre for den motsatte siden. Gislene æsene fikk var som kjent Njord, Frøy, Frøya og Kvase. Vanene på sin side, fikk Høne og Mime. Høne og Mime fikk med én gang arbeid som politiske figurer; Høne var høvding og Mime rådgiveren hans. Vanenes gisler hos æsene fikk på sin side religiøse verv. Njord og Frøy ble gjort til offerprester og Frøya ble blotgydje og lærte opp æsene å seide, «slik vanene brukte».³³³ De to kulturene hadde noe å lære av hverandre, og elementer av fremmedkultur ble introdusert til den andre. Det kan sies at dette møtet med periferien styrket sentrum

³³⁰ Hs kap. 8

³³¹ «De andre» blir behandlet i detalj av Maria Dølo, 2017.

³³² Ys kap. 1

³³³ Ys kap. 4. Blotgydje betyr offerprestinne, Holtsmarks oversettelse.

kulturelt. Å akseptere de nye kulturinntrykkene var ikke alltid tilfellet, noe som er klart i slutten av samme kapittel; Njords ekteskap til sin egen søster gjelder ikke mer, for «[h]os æsene var det forbudt å gifte seg med så nære frender».³³⁴

Utover beskrivelsen av vaner og æser og finner var det ikke mange eksplisitte forskjeller. Måten en kan merke at kongen hadde gått ut av sitt sentrum, er at oppførselen hans endret seg. For det meste handler dette om ran, strandhogg, herjing og andre angrepselementer forbundet med vikingferd og krig. Dag, sønn av Dryggve var i seg selv en ganske uvanlig konge. Han var så klok at han kunne snakke fuglespråk.³³⁵ Da en av hans spurver ble drept i Gotland, ble han derfor veldig vred. Det som er viktig er måten han reagerte på, for det var ganske typisk. Han bød ut en stor hær som seilte til Gotland. Der herjet de, og folk flyktet. De vendte tilbake til skipene etter å ha drept mange og tatt mange til fange.³³⁶ Motivet for dette angrepet var hevn, men motiv var ikke alltid nødvendig. Det var viktig for en konge å kunne bli regnet som en «stor hærmann». Dette var nok begrunnelse for å dra ut og herje. Dette var Vanlandes grunn til å dra til *Finnland*.³³⁷ Jorund og Eirik lå ute i hærskip i lange tider og var store hærmenn. Dette fortsatte Jorund med da han hadde blitt konge i Uppsala; han var «ofte i viking om sommeren» og herjet i Limfjorden.³³⁸ Å angripe periferien var normalisert i disse fremstillingene. Yngvar, sønn av Øystein, hadde lenge måtte beskytte sitt eget sentrum mot angrep fra danene. Da han hadde sluttet fred med dem og ikke måtte beskytte sitt eget rike mer, dro han Austerveg til Estland.³³⁹ Dette var også tilfelle i de senere sagaene; Eirik dro i sin ungdom i viking øst og vest og til Finnmark.³⁴⁰ Han dro også i viking rundt Orknøyene, Suderøyene, Irland, Vest-England og Wales. Han kunne dra langt inn i landet, men kong Edmund greide å verge landet og drepe ham.³⁴¹ Håkon jarl brukte også skipene han hadde latt være i Helsingland på å dra på sommerlige herjingstokter.³⁴²

Den som klarest eksemplifiserer kontrasten mellom oppførselen i sentrum og periferien, er allikevel Håkon den Gode. Håkon den Gode var en konge som var kjent som – vel, den Gode.

³³⁴ Ys kap. 4

³³⁵ Dette hadde han for øvrig til felles med Sigurd Fåvnesbane, som fikk denne evnen igjennom å få i seg en dråpe drageblod.

³³⁶ Ys kap. 18

³³⁷ Finnland, finnenes land. Dette er ikke nødvendigvis det samme geografiske området som i dag er Finland.

³³⁸ Ys kap. 23-24

³³⁹ Ys kap. 32

³⁴⁰ Hh kap. 33

³⁴¹ Hg kap. 3

³⁴² Hj kap. 8

Han var en god kristen, var vennesæl, gav folket god fred og gode åringer. Han hadde også alle de beskrivelsene som var tilknyttet Odin. Dette inkluderte måten han oppførte seg i forhold til sine uvenner. Kontrasten mellom Odins venner og uvenner blir i forhold til konflikten med vanene tatt i bruk for å skille mellom sentrums og periferiens folk.³⁴³ Det var på samme måte for Håkon. I sagaen «herjet danene mye i Viken og gjorde ofte stor skade».³⁴⁴ Håkon gikk mot dem med hæren og jagde dem derfra og innlemmet dermed Viken i sitt sentrum. Men han stanset ikke med det. Håkon dro etter danene til Jylland. Befolkningen gjorde det de kunne for å verge landet mot angrepet.³⁴⁵ Håkon dro videre med hæren til de andre danske øyene og Skåne på jakt etter vikingene. Han tok med seg gull og løvsøre, rante de som bodde der, tok løsepenge og *skatter*. Dette hadde det eksplisitte motiv å bli kvitt vikingene, men det implisitte var at denne oppførselen var helt lik den som var vanlig før. Kristen og «god» kan han ha vært, men oppførselen i periferien var den samme for Håkon som den hadde vært før.³⁴⁶ Det kan dermed være verdt å notere seg at det var Trygve Olavsson som fikk Viken av onkelen, kong Håkon, etter at han selv hadde kommet tilbake fra vesterviking i Irland og Skottland.³⁴⁷

Jarledømmer som er underordnet en konge kan ofte regnes som perifere. Odin hadde mange slike eiendommer fra tiden han reiste rundt; disse satt Odin sønnene til å styre over. Han satt også en av sønnene sine til å styre over Sjælland ved å gifte ham bort til Gjevjon.³⁴⁸ Odins brødre satt også og styrte over Åsgård imens han var borte derfra.³⁴⁹ Odins fjerne eiendommer var dermed fortsatt i hans eie, selv om han selv ikke var til stede. Sveigde, som var sønnesønn av Frøy, dro for å lete etter Gudeheimen og Odin selv. Han dro da til Tyrkland og Store Svitjod, hvor han møtte mange frender.³⁵⁰ Dette møtet er en bekreftelse på denne fjerne nærheten. Den opptredenen som ble vist overfor den fjerne periferien, ble derfor ikke vist her.

Orknøyene var også å regne som en perifer eiendom. I Harald Hårfagres saga blir forholdet mellom norskekongen og jarlen der, utfordret. Einar jarl hadde blitt jarl etter at han hadde

³⁴³ For en utgreiing om konseptet, se kapittel 2, Den vennskapelige lederen.

³⁴⁴ Hg kap. 6

³⁴⁵ Hg kap. 6

³⁴⁶ Hg kap. 7-8

³⁴⁷ Hg kap. 9

³⁴⁸ Ys kap. 5. Gjevjon var den mytiske karakteren som skapte Sjælland fra ett eneste plogstykke.

³⁴⁹ Ys kap. 3

³⁵⁰ Ys kap. 11

ordnet med øyenes problem med angrep fra vikinger. Men da de ble angrepet igjen, var dette av Halvdan Hålegg, sønnen til kong Harald. Halvdan angrep ikke bare øyene, men han hadde også drept Einars far og Haralds venn Ragnvald Mørejarl. Einar beskyttet øyene og hevnet faren ved slå kongssønnen i kamp og så å risse ørn på ham. Orknøyene måtte på grunn av denne overtredelsen mot kongens blod bøte til kongen. Jarlen betalte boten på vegne av alle orknøyingene mot at han fikk odelen til alle gårdene der.³⁵¹ Alle disse momentene viser at øyene var perifere. De ble angrepet i viking, og Haralds konklusjon var ikke den samme som med Gange-Rolv, som ble lyst fredløs da han herjet innenlands. I rak motsetning måtte de bøte til kongen. Dette har nok med en kongelig eksepsjonalisme å gjøre. I tillegg kommer det faktum at kongen kom mot dem med hæren, som om han skulle slå ned en politisk motstander heller enn sin egen jarl.

Harald skapte også andre perifere områder som ble bosatt av nordmenn og derfor hadde en forbindelse til Norge. Flyktende nordmenn ryddet og bygde Færøyene, Island, Hjalmland (Skottland), og dro i vesterviking mot Suderøyene og Orknøyene – ergo vikingangrepene nevnt over.³⁵² Han hadde også sendt på flukt de som ryddet Jemtland og Helsingland. Som nevnt var det Håkon den Gode som innlemmet Jemtland i sitt sentrum.³⁵³

Visse deler av det kongen regnet som sitt sentrum var ikke nødvendigvis noe mer enn hans nære periferi. Spesielt i samlingen av Norge var dette tilfelle. Motstandere ville gjerne stå på egne føtter. Solve Klove var en slik motstander. Han ledet motstanden mot Harald imens kongen tok over Møre og Romsdal, og kom seg unna da slaget var tapt. Etter at sagaen har konkludert med at Harald vant slaget og dermed fylket, legges det også til at «Solve var i viking i lang tid etterpå og gjorde ofte stor skade i Kong Haralds rike».³⁵⁴ Dette var altså en motstander som hadde tapt kampen, men nektet å se seg slått. Av lignende grunner la Ragnvald Mørejarl opp til å ha nok skip til å verge landet.³⁵⁵ Sagaen kaller ham viking, men motstander eller opprører er nok bedre navn for ham. Det samme var tilfelle i Viken imens Eirik fortsatt var i live i England. Viken hadde vært Eiriks område og han kunne komme tilbake, så derfor dro ikke Håkon dit før broren var død. Imens hadde danene kommet dit og herjet mye. Viken var et eksempel på en nært perifer region som Håkon regnet som en del av

³⁵¹ Hh kap. 31-32

³⁵² Hh kap. 19

³⁵³ Hg kap. 12, se over i sentrum-delen av dette kapittelet, 3.1.1

³⁵⁴ Hh kap. 11

³⁵⁵ Hh kap. 10

riket sitt. Danene kan likeså godt ha vært en opprørsgruppe. Om det er snakk om en opprørsgruppe eller om det er snakk om vikingene, måtte de slås ut før Håkon den Gode kunne omgjøre Viken fra periferi til å være del av sentrum.

Det skjedde støtt at territorier gikk ut av sentrum og inn i periferien. I Halvdan Svartes saga mister Halvdan Vingulmark til arvingene til Gandalv. Han må deretter ta det tilbake igjen med makt.³⁵⁶ Går man tilbake til Harald Hårfagres saga er det også en annen måte at deler av sentrum ble perifer. Värmland hadde Harald regnet som sitt sentrum til han hørte at Eirik Emundsson la det under seg. Han «tok skatter av alle skogbygdene der; han regnet det også for Vester-Götland helt nord til Svinesund, og likeså hele landet vest langs havet der» og regnet det for sitt rike. «I alle disse fylkene hadde folk gått over til å lystre sveakongen.» Harald måtte slåss for å få tilbake områdene, men til slutt gjorde han det.³⁵⁷ Det var altså en disputt om hvem som skulle ha disse områdene som sitt sentrum, og det var bare med kamp at Harald fikk beholde det. Dette viser tydelig at sentrum, og i hvert fall de grenseliggende delene, var ganske ustabile, og grenset til å bli nær periferi heller enn sentrum.

Trøndelag var et mektig jarlesete som også lå på grensen av å gå ut igjen i periferien. Dette var ikke på grunn av en utfordrer utenfra, men heller at de var mektige på egenhånd. I Harald Hårfagres saga, Håkon den Godes saga, Eirikssønnenes saga og Håkon jarls saga er dette tilfelle. I Harald Hårfagres saga velger Trøndelag å gå inn i Haralds eie fordi de ville få større makt og skatt der.³⁵⁸ De holdt seg rolig under Harald Hårfagre, men hevdet seg sterkt mot Håkon. For det første tvang de kongen til å blote. Kongen truet med å gå mot dem med hæren. Da advarte Sigurd jarl mot dette – for trønderne hadde landets største styrke.³⁵⁹ Eirikssønnene på sin side, mistet Trøndelag til periferien etter at de drepte Håkon. At Gunnhild egget sønnene sine til å «gjøre noe med riket i Trondheimen» og til å få Sigurd jarl drept, beviser dette. Grjotgard var Sigurds bror, og hadde fått avtalt at om han får broren drept, skulle han selv bli jarl der.³⁶⁰ De ville altså gi Grjotgard rike, men de måtte ta tilbake Trondheimen først. Dette var viktig, for Trøndelag hadde ikke bare den største styrken i landet, men de var også svært viktige som inntektskilde. Trønderne barrikaderte en stor

³⁵⁶ Hs kap. 4

³⁵⁷ Hh kap. 13-14

³⁵⁸ Hh kap. 6

³⁵⁹ Hg kap. 13

³⁶⁰ Es kap. 3-5

inntektskilde for Eirikssønnene – noe som var tema i verket «Vellekla», som betyr gullmangel. Bøndene ba etter hvert sidene om å forlike seg, for de «ble lei av hærferd og ufred innenlands».³⁶¹ Dette var et uttrykt ønske om å få Trøndelag tilbake i sentrum for fredens og stabilitetens skyld. Forliket skjedde, men det varte ikke lenge før Trøndelag forsvant ut igjen i periferien og skapte et nytt skattepress på de gjenværende i sentrum.³⁶²

3.2 Håkon Håkonssons saga

Sentrum

I samtiden var det snakk om et sentrum som var mye mer konsolidert enn i fortidskonteksten. Mye av konsolideringen skjedde etter dette tidsrommet, og Østlandet var ikke del av sentrum før mot slutten av perioden. Men i forhold til den fortidige konteksten, var landet mye mer samlet, og det bare rundt noen få ledere.

3.2.1 Klokskap

Kongens hode var hans viktigste verktøy. Håkon ble satt til boka av Håkon Galen jarl i en alder av sju vintre.³⁶³ Han ble da skolert sammen med kong Inges frillesønn Guttorm. Dette nevner sagaen som del av beretningen om hvordan kongen behandlet dem likt.³⁶⁴ Han var voksen og munter i tale. Men jarlen var ikke så fornøyd med det faktum at skolen lærte ham opp i sang, for han skulle ikke bli prest.³⁶⁵ Håkon vokste med dette i vett og styrke.³⁶⁶ For å være en god konge, måtte Håkon være den mest opplyste i området. Men han kunne samtidig ikke regjere alene. For å kunne gjøre noe, måtte han ha med seg flere på laget.

Samtykket: Råd og ting setter dagsorden

I denne første delen av Håkon Håkonssons saga er det ikke mye som har å gjøre med å sette lover. Kongen måtte allikevel sette dagsorden. Samtykket fra råd og ting var derfor svært viktig for at han skulle kunne få gjort noe. For å kunne oppnå samtykke, beskriver sagaen to

³⁶¹ Hj kap 1

³⁶² Hj kap. 11

³⁶³ Hå 4

³⁶⁴ Hå 8

³⁶⁵ Hå 4

³⁶⁶ Hå 6

kanaler Håkon gikk igjennom avhengig av hva han ville oppnå. Hirdens samtykke fikk han igjennom *hirdstevner*. Disse hirdstevnene fremstår som mer eller mindre uformelle møter mellom hirdmennene. Etter kong Inges død forsøkte Skule å drøye avgjørelsen av kongevalget fordi han ville ha erkebiskopen med på avgjørelsen. Da stod Vegard i Verdal opp «og tala såleis som heile hirda hadde lagt råd om føreåt.»³⁶⁷ Hirden var Håkons nærmeste allierte og ville ha fortgang i saken, ellers ville de reise en hær i Gulating mot Skule. Håkon selv var bare barnet, og hirdens samlede stemme var en hovedgrunn til at Skule gav opp og sa at «det skulle vere så som dei ville ha det.»³⁶⁸ Hirden var en enhet som tredjeparten i samtalen må samtykkes med. Dette gjelder både jarlen og senere også Håkon. Da ribbungene kom nord for fjellet mot Trondheim, holdt Håkon hirdstevne hvor han meddelte at han vil dra nordover. Det var dermed opp til hirden om de kom med ham, for de svarte at de ville følge ham.³⁶⁹ Hirden var i disse tilfellene en enhet, men kunne også fungere som individuelle rådgivere for kongen. Ifølge den senere Hirdskråen, var lendmenn og systemenn en del av hirdstrukturen. Sammen med systemenn ble lendmennene stevnet til kongen for rådføring.³⁷⁰ Det var hirdens ledere som fungerte som kongens rådgivere. Dette var et privilegium som var fastsatt i de normative kildene. Lendmannen ble i Hirdskråen beskrevet som «fremst blant kongens rådgivere, så også innen hirden, i alle viktige saker».³⁷¹

En annen instans kongemakten må forholde seg til er *tingene*. Tingene er involvert i sagaen når kongen trengte hjelp til å samle menn mot opprørsgruppene. Tingene var, som de var i norrøne tider, hvor *bøndene* – sannsynligvis storbøndene – spilte en rolle som lokale styresmakter. Kongen kom derfor til tinget for å be om hjelp fra området de styrte over. Da junker Knut tok over ribbungene, holdt Håkon ting i Oslo og Tønsberg «og alle bønder gjekk i samband med kongen mot ribbungane».³⁷² Bøndene kunne gjerne forsvare seg selv, og gjorde ofte dette.³⁷³ Men med denne avgjørelsen gikk de med på å gå offensivt mot opprørerne. Håkon må også dra til Eidsvoll for å holde ting hvor de gikk i samlag med kongen på nytt.³⁷⁴ Avtalene Håkon hadde med tingene kan dermed ikke regnes som

³⁶⁷ Hå kap. 12

³⁶⁸ Hå kap. 12

³⁶⁹ Hå kap. 79

³⁷⁰ Hå kap. 147

³⁷¹ Hs kap. 14 (19) Hvilken rett og hvilke veitsler lendmennene skal ha

³⁷² Hå kap. 147

³⁷³ Hå kap. 75, 79, 103, 105, 126, 148, 149

³⁷⁴ Hå kap. 151

permanente; bøndenes fortsatte lojalitet kunne ikke tas for gitt under ribbungetida. Tingets rolle i forhold til kongen var å gå med på kongens forslag, i likhet med hirden.

Lover i Håkons saga

Kongens rolle gikk ikke heller ikke ut på å skrive lover i denne første delen av Håkon Håkonssons regjeringstid. I epilogen står det at han «var den visaste mann både til å skjøne og til rådgjerder,» og at «Kong Håkon let i mange ting bøte lov og landsrett i Noreg. Han let setja i boka det som no blir kalla Nylova.»³⁷⁵ Legitimiteten til lovene kom altså igjennom et naturrettslig grunnlag. Gode, gamle lover med et hint av religiøse røtter hadde den største effekten. Kong Olav den Helliges lover var grunnlaget for Håkons krav på tronen, blant annet. Hirdskråen var en annen lov som ble overført fra tidligere tider. Det var kongens rett å *bøte* på loven.³⁷⁶ Han kunne altså forbedre loven. Men dette var ikke noe Håkon la vekt på i denne delen av sagaen. Kongen brukte derimot sin makt for å dømme. Håkon førte nemlig sin kongsgjerning i forhold til idealet kjent som *rex iustus*. Som *rex iustus* var det Håkons rolle å være den rettferdige kongen. Dette kommer blant annet frem i Kongespeilet, som legger stor vekt på at kongen skulle være den mest opplyste og rettferdige mannen i landet. Han skulle bruke sin visdom til å gi folket rettferd.³⁷⁷ Et stort poeng i *rex iustus*-ideologien var at kongen ikke lengre var en konge om han sluttet å være rettferdig.³⁷⁸ I sagaen kom dette gjerne i form av at Håkon forlikte parter eller dømte skyldige parter til å bøte for det de hadde gjort. Det som var et brudd i forhold til tidligere tider, er at loven gikk fra å være for å regulere saker mellom parter til å bestå av formelle regler som sto over partene. Det ble dømt av upartiske som sto over dem i autoritet.³⁷⁹

De tilfellene som blir dratt inn i sagaberetningen, er som regel oppgjør mellom konge og en gruppe bønder som enten ikke assisterte kongen, eller som gikk mot kongen eller hans menn. Bøndene gikk med på å betale store bøter. I ett tilfelle betalte de to mark gull for enhver som led over hele Folden etter at de hadde drept Ragnvald.³⁸⁰ I et annet tilfelle hadde Skules

³⁷⁵ Hå kap. 322

³⁷⁶ «Bæta» er det norrøne ordet brukt.

³⁷⁷ Bl.a. Kgs A s. 138, 146, 149, 159-160, 197, 201

³⁷⁸ Orning 2008, s. 67, Weber 1983, s. 147-149.

³⁷⁹ Bagge 2010, s. 226

³⁸⁰ Hå kap. 70

sendemenn ble drept av ribbunger og kjøpmennene der nektet å hjelpe til, botla Håkon bøndene og tok gods fra de som hadde vært med ribbungene.³⁸¹

Ære som verktøy for makt

Å bli æret var ikke en vanlig hendelse i Håkon Håkonssons saga. Grunnen til dette var nok at prisen på ære var høy. Det kan her skilles mellom geistlig og verdslig ære. Grunnen til dette er fordi unge kong Håkon var avhengig av ære fra geistlig hold for å kunne bli tatt som fullverdig konge. Korbrødrene til bispeemnet og korbrødrene til erkebiskopen i Trondheim ville nemlig ikke vise Håkon noen sømd – altså ære. Betydningen av dette blir klar i Bjørgvin. Kongen og rådgiveren Dagfinn Bonde så det som veldig problematisk, for hva ville folk i Bjørgvin si om korbrødrene ikke gikk kongen imot med sømd? Som tidligere nevnt dro Dagfinn til dem og de gikk med på å vise Håkon full sømd.³⁸² Mye senere, etter at Inga kongsmor hadde båret jernbyrd, lovde erkebiskopen at han skulle komme til Bjørgvin og gjøre ham mye større ære der hvor kongen syns det hadde vært for lite.³⁸³ Tidligere ble det beskrevet en situasjon hvor erkebiskopen gav Skule full heder om han var alene, men gav ingen heder om begge var der.³⁸⁴ Denne situasjonen var pinlig og potensielt farlig for Håkon. Om kirka nektet å gi ham ære, kunne dette gå utover til hvilken grad Håkon kunne kreve tronen. Dermed var det avgjørende at erkebiskopen gikk med på å gi Håkon ære hvor han syns det hadde vært for lite av det. All geistlig ære som ble overført ifølge sagaen var til kongelig hold.

De verdslige overføringene var på sin side gitt til verdslige mottakere. Da kong Inge ble så dårlig at han ikke lengre kunne styre, leide han Skule til sete og gjorde ham til jarl.³⁸⁵ Dette var en rituell overføring av ære foran hans egne menn til Skule. Skule kunne med det regjere i brorens sted.

Syslene fikk sysselmenn av den som var det verdslige overhodet i området. Dette var da avhengig av hvilket parti som hadde makten i området. Ribbungene hadde sysselmenn i alle Opplands sysler, for der var det ingen birkebeinere igjen.³⁸⁶ Så snart Håkon tok over

³⁸¹ Hå kap. 150

³⁸² Hå kap. 18-19

³⁸³ Hå kap. 77

³⁸⁴ Hå kap. 39

³⁸⁵ Hå kap. 11

³⁸⁶ Hå kap. 145

kontrollen der igjen, konsoliderte han makten ved å sette inn sysselmenn.³⁸⁷ Da baglerne gikk Skule til hånde, fikk de syslene som birkebeinerne ville gi dem. Makten over disse områdene gav inntekter, så vel som at de kunne bæere sine menn. Samtidig hadde de et stort ansvar. Ribbungene flyktet også unna birkebeinernes sysselmenn, antagelig på grunn av deres rolle som ansvarlige for forsvaret der de var.³⁸⁸

Da baglerne gikk Skule til hånde, ble de lovet at de skulle få samme sømden og landsluten de hadde hatt før.³⁸⁹ Det var derimot ikke alle som var fornøyde med det de fikk ut av avtalen. Visse tidligere baglere gikk over til opprørsflokkene som dannet seg. Gunnar Åsason var et slikt eksempel. Han hadde ikke fått noen ære, så han gikk over.³⁹⁰ Baglerne hadde gått Skule til hånde, men var allikevel ikke helt og holdent på kongens side. De hadde ikke gitt ham noen ære før noe senere. Slittungene ble et stadig større problem. Da birkebeinerne reddet baglerne fra slittungene i Viken, kom baglerne i prosesjon mot kongen og tok ham i full heder og går ham til hånde.³⁹¹ Den samme funksjonen ser man på den andre siden av konflikten. Da slittungene gikk under ribbungene ble lederen deres, Bene, sveithøvding. Sigurd Ribbung gav ham med dette stor heder.³⁹² Det står ikke mye spesifikt om hva som ligger i dette ordet, men en tittel virker implisitt. Som kjent var kong Håkon innstilt på å få junker Knut over på sin side etter at han tok over etter Sigurd. Han lovde ham grid (*grid*) og heder om han gav seg i hans *vald*, eller underla seg hans makt eller herredømme.³⁹³ Da han endelig gjorde det, fikk Knut mange gaver og ble gift med Ingrid Skulesdatter, og etter hvert fikk han også jarletittel i 1240.³⁹⁴

3.2.1 Fred

Fredsidealet i samtiden kom fram i form av Inge og Filippus. Begge disse kongene var fredsommelige. Forliksåret mellom dem, 1208, ble beskrevet som da Odin forlot landet. Dette

³⁸⁷ Hå kap. 153

³⁸⁸ Hå kap. 75

³⁸⁹ Hå kap. 28

³⁹⁰ Hå kap. 74

³⁹¹ Hå kap. 48

³⁹² Hå kap. 61

³⁹³ Hå kap. 154. «(...) at hann vildi koma á vald konúngs.» Grid = å få fred. Vald = herredømme, styresmakt. Fá vald = få makt over en.

³⁹⁴ Hå kap. 157

ville altså si at krigslysten visstnok skulle ha forsvunnet.³⁹⁵ Det var altså et fokus på fred, noe som også viser seg igjennom idealet i Kongespeilets ideal. Dette var mye i form av å dømme rettferdig, men også i en mer direkte forstand. Håkon satt inn folk der han trengte å holde freden. For eksempel måtte han sørge for ekstra vaktoppbud under bryllupet sitt.³⁹⁶ Da bygda Skaun ble angrepet, måtte birkebeinerne som var der, flykte og redde seg selv.³⁹⁷ Hva funksjonen til disse birkebeinerne var, sies ikke direkte, men det var sannsynlig at de hadde en forsvarsfunksjon. Det vil altså si at han hadde et vanlig oppbud rundt om i landet. Utover slike vage beskrivelser, blir ikke kongens fredsbevarende menn beskrevet. De blir derimot beskrevet i stor detalj i Hirdskråen. Gjestene var slike voktere av kongens fred. Gjestene var på et vis kongens politi. Samtidig som at deres rolle og stilling blir beskrevet i Hirdskråen, så er det klart igjennom loven at de ikke er hirdmenn.³⁹⁸ Også i Hirdskråen ble utevakta beskrevet.³⁹⁹

3.2.2 Skatter og inntekter

Kongens skatteinntekter gjør ikke sagaen noe stort poeng ut av. Inntektene det blir satt fokus på, er veitslene han tok seg når enn han dro rundt om i landet. Leidangskatten ble forøvrig tatt opp i Inges regjeringstid; «Kong Inge vart usamd med trønderane for at dei held att leidangen (leidangskatt) og andre utreisler til han.»⁴⁰⁰ Det var i realiteten mange forskjellige skatter som kongen dro nytte av. Asgaut Steinnes hadde en stor studie av kongens inntekter. Her var tre store poster bøter, skatter og landsskyld. Disse var mer eller mindre like store poster, men bøter var mest usikker. Finnferdskatt og toll på fiskeeksport gav også sannsynligvis store inntekter. Gullbekk gjorde også kalkulasjoner om at kongen fikk en ganske stor profittmargin fra å mynte sine egne penger. Det var definitivt profitt, selv om Sverre Bagge ikke sier seg enig i Gullbekks 300-400% profitt-margin.⁴⁰¹ Bøndene og handelsmennene betalte sitt. Leidangskatten hadde kommet under en større kongelig kontroll mellom 1100- og 1500-

³⁹⁵ Lunden 1976, s. 161-162

³⁹⁶ Hå kap. 129

³⁹⁷ Hå kap. 126-127

³⁹⁸ Hi kap. 38 (43)-41 (45)

³⁹⁹ Hi kap. 42 (45)-44 (46)

⁴⁰⁰ Hå kap. 9

⁴⁰¹ Bagge 2010, s. 126-127

tallet.⁴⁰² Det var de lokale ledernes jobb å ta inntekt, noe de kunne ta en del av selv.⁴⁰³ Sentrale figurer i kongens hird skulle også ha veitsler fra kongen.⁴⁰⁴ Bagge peker også på at disse skattene ble gitt et naturrettslig grunnlag. De var kalt gode gamle tolltakster og gamle, lovlige skatter.⁴⁰⁵

Periferi

Det var kanskje i det som kan kalles *utenrikspolitikken* at forskjellene mellom konge og jarl var mest synlig. Østlandet er å regne som en del av periferien, ettersom at det i praksis var utenfor deres kontroll i perioden det er snakk om. Bagleren Filippus var konge der da Håkon var barn. Og det var i Håkons barndom at problemene oppsto når det gjaldt periferien. Håkon hadde på dette tidspunktet, i 1217, blitt valgt som konge men hadde ikke blitt godkjent av blant andre erkebiskopen. I tillegg var han 13 år og ble beskrevet som bare barnet. Han var «ung, og med di han var barnsleg, akta han meir på leik enn på landsstyring.»⁴⁰⁶ Som jarl satt Skule med en riksformynders makt. Skule korresponderte med en rekke utenlandske kontakter. Diplomati falt på Skules skuldre, men på grunn av maktkampen mellom ham og Håkon, var det aldri fremstilt som en god ting når jarlen tok på seg denne rollen.

Det var heller ikke en god ting når den andre forsøkte å fikse det seriøse problemet de hadde med Østlandet. Verken konge eller jarl likte det når den andre brukte for mye tid og/eller ressurser på ribbungene. Jarlen brukte så mye av leidangen at kongen nesten ikke fikk noe. Håkon kalte sammen rådgiverne sine og sa at det er som at Skule forsøker å gjøre sin tredjedel av riket så stort som mulig.⁴⁰⁷ Skules operasjoner for å fjerne opprørere ble oppfattet som krav og «okkupasjon» av kongens ressurser. Det er klart at Skule hadde store kostnader, for han hadde mange folk.⁴⁰⁸ Men Håkon sendte et brev til jarlen hvor han advarte om at det ikke var bare ribbungene jarlen kom til å få ufred med om han fortsatte å legge seg til rette.⁴⁰⁹

⁴⁰² Bagge 2010, s. 133

⁴⁰³ Sigurðsson 2008, s. 133

⁴⁰⁴ F.eks. Hi kap. 16 (21): Kansleren skal ha veitsler i forhold til mengden brev. Hirdprester skal videre ha fem marks veitsle av kongen og to kledninger til jul. De skal også ha tiende.

⁴⁰⁵ Bagge 2010, 127-128. Min oversettelse fra engelsk – «good old customs» og «old, lawful taxes».

⁴⁰⁶ Hå kap. 19

⁴⁰⁷ Hå kap. 80

⁴⁰⁸ Hå kap. 82

⁴⁰⁹ Hå kap. 80

Slike gnisninger mellom dem til tross, bedrev de store operasjoner mot deres felles fiende i ribbungene. Kløktig fremtreden i kamp er kanskje der hvor Håkon viste sine beste kort. Han sendte styrkene sine strategisk, noe som kan eksemplifiseres igjennom det siste slaget hvor ribbungene gikk mot Tønsberg. Som tidligere nevnt, sendte Håkon ni flokker mot angriperne og sørget for at de aldri kom tilbake. I en annen situasjon angrep han ribbungene ved å la dem tro at det bare var småbåter som angrep dem. Ribbungene trodde at de kjapt kunne utmanøvrere skipene og rodde imot helt til de så kongens faktiske flåte, og måtte rømme unna for å unngå dem. En strategi som ble brukt på begge sider av ribbungekonflikten var det å dra skip over land for å kunne nå «vannet» - altså Mjøsa. Strategiene i disse situasjonene ble utbrodert i detalj i sagaene og viser hvilken verdi skipene hadde i kamp. Selv over land var det verdt å investere tid og krefter på å dra skip over land for å kunne bruke dem i kamp.

Ribbungene var spesielt voldsomme i Viken i 1224/1225. Derfor ville ikke systemennene og lendmennene i Viken at kongen skulle dra derfra og til Bjørgvin. Om han dro, ville de også dra vekk. Derfor sender Håkon sendemenn til Bjørgvin for å underrette jarlen om hva som forsinket ham.⁴¹⁰ Han dro deretter til Värmland i et hærtokt som ble fremstilt i sagaen som en enormt stor og viktig hendelse. I realiteten var det nok ikke like suksessfullt som Sturla skulle ha det til.

I nesten enhver situasjon de gikk inn i hvor de forholdt seg til periferien, gjorde de dette uavhengig av den andre. Og i enhver av disse situasjonene var dette grunn til stor irritasjon for den andre. Utlandet var aldri et samarbeidsprosjekt for de to. Faktisk hadde de hvert sitt naboland de fokuserte på. Dette avdekker hvordan stilene deres kan ha påvirket hvorfor de ikke samarbeidet.

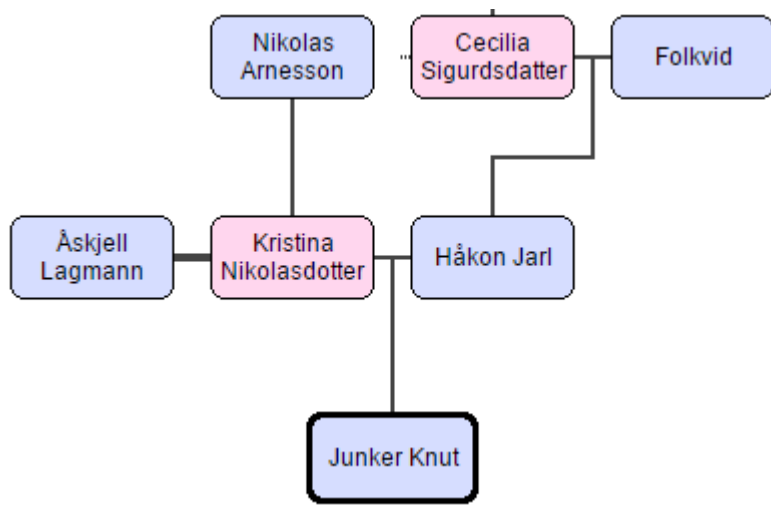
Skules hovedfokus for utenrikspolitikken var Danmark. Dit reiste han tre ganger i perioden, og hver gang vises en forskjellig grad av involvering fra kongens side. Første gang var i 1223. Det var året Håkon fylte 19, og hadde et mye større grep på kongemakten enn i situasjonen med brevene. Allikevel ser ikke Håkon ut til å være involvert i Skules avgjørelse. Målet med turen var å komme i kontakt med Valdemar i Kaupmannahavn (København). Dette fikk han ikke til denne gangen, for Valdemar hadde blitt tatt av grev Heinrek.⁴¹¹ Han dro tilbake til Danmark for å finne Valdemar i 1227. I mellomtiden har han også sendt

⁴¹⁰ Hå kap. 106

⁴¹¹ Hå kap. 84

sendemenn til Valdemar.⁴¹² Denne gangen møtte han på kongen på veien sørover, og må adlyde kongen ved å dra tilbake til Bjørgvin med ham. Han var med andre ord lojal mot kongen, selv om han styrte mye uavhengig av å få kongens tillatelse til å dra.⁴¹³ Etter en lang tids muntre tider etter ribbungenes fall, ba Skule Håkon om lov til å dra til Danmark. Da dro Skule med både kongens tillatelse og støtte i form av at han lånte ham skip og gav ham leidang fra tolv skipsreider. Da han endelig fikk møte Valdemar, snakket de lenge og skiltes med mange gaver. Blant annet fikk Skule len i halve Halland.⁴¹⁴

Håkons hovedfokus lå på Svearike. For hans del var det mer på grunn av et pressende behov for støtte, heller enn at han ønsket å forbedre forholdet sitt til kongen. Sveakongen og värmerne var ifølge sagaen skyldige i at de gav ribbungene en trygg havn i Värmland. Fordi Håkon skyldte på värmerne, tilkalte kongen 20 menn derfra for å bøte på saken. Han gav dem store bøter, men gav dem opp for miskunns skyld. Imot sverget de en ed om at de alltid skulle være tro og aldri mer la fiendene hans trives i landet.⁴¹⁵ Dette var ikke en ed de kunne holde, for som allerede nevnt, måtte Håkon gå inn i Värmland for å oppnå det samme. Da dette ikke fungerte, måtte Håkon få kontakt med kongen selv.

Håkon sendte tre brev hvor han informerte sveakongen om at ribbungene styrket seg i hans rike. Han minnet sveakongen om tidligere avtaler om at de skulle jage fiendene til den andre ut av riket sitt.⁴¹⁶ Junker Knut var sønn av Håkon Galen jarl og Kristin Nikolasdatter. Etter at jarlen døde, giftet Kristin seg

Figur 1 Junker Knut var tilknyttet kong Håkons familie igjennom Håkon Galen jarl. Se utvidet slektstre i appendix.

opp igjen med svenske Askjell lagmann. Askjell var den mannen som tok på seg å forbedre den diplomatiske forbindelsen mellom de to kongene. Etter at Håkon hadde sendt det andre

⁴¹² Hå kap. 150
⁴¹³ Hå kap. 158
⁴¹⁴ Hå kap. 161
⁴¹⁵ Hå kap. 101
⁴¹⁶ Hå kap. 106

brevet, kom Åskjell til Håkon. De snakket mye om ufreden. Kongens lendmenn snakket også mye om den skaden de hadde fått og at de ikke lengre kunne tåle skaden. På oppfordring fra Åskjell, sender Håkon et tredje brev. Dette tredje brevet var en advarsel om ikke en trussel: Om ribbungene ikke var jaget innen åttende dag jul, vil han komme til skade selv. Åskjell tilbød seg å være tilstedes når brevet ble lest og legge til det som høvelig var.⁴¹⁷ Åskjell ble en viktig brikke å ha i den diplomatiske forbindelsen mellom Håkon og Eirik. Selv kunne ikke Håkon se ut til å nå frem til Eirik. Det som er sagt om Skule over, foreslår at jarlen var en god diplomat. Så hvorfor kunne ikke Skule dra til Eirik også? Det er som sagt indikert at de holdt seg unna hverandres utenlandske forretninger. Det var heller ikke nødvendig å involvere ham, siden Åskjell var så tett forbundet med både Håkon og Eirik. Dessverre førte ikke dette frem til noen løsning som Håkon var fornøyd med. Eirik nektet å bøte på skadene, og Håkon gikk inn i Värmland. I og med at Skules talent ligger i den direkte kontakten med maktthavere, hadde han kanskje hatt mulighet til å gjøre en forskjell. Men som Åskjell indikerte ved en senere anledning, kan det ha hatt mindre effekt i dette tilfellet. Da han kom tilbake til Håkon, skyldte han problemet med diplomatiet på det faktum at kongen deres var veldig barnslig.⁴¹⁸ Dette var en samtale holdt i 1225; Eirik Eiriksson var da ni år gammel. Han hadde også få trofaste rådgivere som kunne gi ham råd for å bli kvitt illmennene. Åskjell var godt likt av kongen, men det var ikke mange av hans forsøk på diplomati som førte frem. Han måtte oppgi forsøket på å overtale Eirik.

I tillegg til sine problemer med kong Eirik, hadde Håkon forbindelser utover mot Vesterhavsoyene. Kongen hadde avtalt å snakke med erkebiskopen av Nidaros og Skule i Bjørgvin, men da han kom dit, fant han Skule sammen med jarlen av Orknøyene, biskopen av Suderøyene og abbeden av den hellige øya Iona. De hadde samlet seg der for å snakke med kongen. Uansett hva som foregikk i saken om brevet fra Skule til Orknøyjarlen, hadde de nå kommet til Håkon for å få sakene sine hørt.⁴¹⁹ I motsetning til de tidligere eksemplene, tok Håkon opp disse sakene i samråd med Skule. Dette var et unntak fra regelen, men sagaen sier intet om hvilken effekt dette hadde på sakene, eller hva sakene handlet om. Men ikke så veldig lenge etterpå gikk øyene inn i en urolig periode.⁴²⁰

⁴¹⁷ Hå kap. 107

⁴¹⁸ Hå kap. 139

⁴¹⁹ Hå kap. 147

⁴²⁰ Hå kap. 157-173 «Ufred på vesterhavsoyane».

Et siste eksempel på Håkons utenlandske forbindelser kommer inn da Anders Skjaldarband forsvinner på vei til Jorsal. Da skrev Håkon «til keisar Fridrek og til andre av vennene sine ut i landa», uten at dette hjalp med å finne Anders.⁴²¹ Håkon hadde uten tvil kontakter i Europa som det ikke nevnes noe om i denne delen av sagaen.

Skule opererte mer eller mindre uavhengig av kongen i forhold til sine affærer utenlands. Selv om de ikke samarbeidet, dekket de to individene mye hver for seg. Skule brukte sine kontakter for å forhøye sin egen posisjon. Det var mer sannsynlig for Skule at han gikk inn i direkte forhandlinger når han bedrev diplomati. Håkon på sin side brukte sin makt mer indirekte. Som nevnt over, brukte han gjerne kontaktene sine for å snakke med de han ville ha resultater med i stedet for å dra til Svearike selv. Til sammen dekket de alle baser med nabolandene, men de arbeidet separat. Dette kan ikke ha vært den mest effektive arbeidsmåten, men det er klart at de to ikke stolte helt på hverandres evner og motiver.

3.3 Oppsummering

I sentrum hadde herskeren ett hovedformål; å sikre freden. For å kunne gjøre dette, hadde de i den førkristne konteksten to hovedoppgaver; lover og blot. Uten blotet kunne kongens grep på et område forsvinne, noe Håkon den Gode fikk kjenne på kroppen. Fredsholdet av sentrum kom både i form av å sette lover og i form av å hindre angrep innad i sentrum og fra periferien. Lovene hadde et naturrettslig opphav, noe som viste seg igjennom ordbruken. Snorre bruker gjennomgående ordet *sette* i forhold til lover som ble brukt.⁴²² Det er noen ytterst få steder hvor sagaen viser et opphav for en lov. Kongen måtte også sørge for at lovene ble fulgt. Det samme var tilfelle i samtidskonteksten. Samtidskongens lover hadde også naturrettslig opphav. De ble bøtet på og satt av kongen.⁴²³ Det blir også lagt stor vekt på hvordan kongen var ansvarlig for rettferdige forhold i landet. Han var *rex iustus*, og hans stilling var legitim så lenge han holdt rettferden. Det ble også vektlagt at han fordelte avgjørelsesmakt på andre enn seg selv. Hird og ting hadde hver sin funksjon i samarbeid med

⁴²¹ Hå kap. 164

⁴²² «Lagasetning» og «setti», som begge kommer fra det å påby noe, blir brukt i Ys kap. 8. «Setti» brukes også i Hs kap. 7 og Hg kap. 11.

⁴²³ «Hann lét mjök **bæta** lög ok landsrètt í Noregi» (Hå kap. 332). «Bøta» betyr å forbedre. «Setning» og «setti» betyr å påby.

kongen. Rådgivere hadde også kongene i den fortidige konteksten, men den gir inntrykk av en mye mer løs struktur i forhold til Håkons saga.

For å kunne konsolidere og holde på makten rundt om i sentrum, trengte kongen mer enn lover. Han trengte allierte som kunne holde lovene og dømme på hans vegne. Dette ble fremstilt som en verdslig overføring av ære. Disse lokale ledere gikk under mange titler – jarler, høvdinge, eller om de var over jarlenes ætt, konger. Uansett hva de ble kalt, hadde de denne samme grunnleggende rollen. I tillegg til dette, måtte de også kunne balansekunsten som lå i å samle skatt. I tilfellet med Håkon Håkonsson, var bildet noe annerledes. Kongen var avhengig av overføring av ære fra geistlig hold. Med den geistlige støtten, kunne han overføre verdslig ære til andre. Jarler og sysselmenn fikk sin ære fra verdslig hold. Dette verdslige holdet var avhengig av den politiske situasjonen. Da baglerne ikke lengre var et parti, hadde de syslene som kongen ville la dem ha. Ribbungene hadde de syslene de holdt – denne æren fikk de fra deres eget verdslige partioverhode.

Jo fjernere fra sentrum, jo mindre viktig var det for kongen å fremstå som den rettferdige fredsgarantisten. Derfor kunne oppførselen være så voldsom som kongen selv ønsket; diplomati var ikke så viktig her. I Heimskringla vippet både Trøndelag og grenselandene mellom Norge og Sverige sto mellom å være periferi igjennom sagaene. Imens grenselandet så ut til å være i denne tilstanden på grunn av svak kontroll, var det motsatt for Trøndelag. For de perifere regionene som lå lengre vekk geografisk sett, var dette mer komplisert. I Håkon Håkonsson saga er den klareste periferien Østlandet. Her var det for det meste av denne tidsperioden ribbungenes område. Det var deres ønske å opprettholde det baglerriket som hadde vært der før. Utover krigføringen for å få kontroll over dette området, var Håkons saga preget av diplomatiske forbindelser med andre ledere. Både Skule og Håkon ville ha kontakt med andre ledere, noe de nesten konstant gjorde separat fra den andre.

4 Krigeren

I periferien var kongen ingen fredsgarantist. Tvert imot. Kongen var en kriger. Fryktløshet var en dyd og kamp var ærefullt. Med sine menn ved sin side, gikk kongen inn i kamp. Det var mye å vinne på å dra inn i kamp, noe som kommer frem i form av Odins ideal i Ynglingasaga. I Odins lover står det at «etter slike menn som det hadde vært manns mot i, skulle de reiste bautasteiner».⁴²⁴ Men så lenge de døde i kamp, hadde de noe å se frem til, for «alle våpendøde menn skulle høre [Odin] til».⁴²⁵

Krigere kunne dra inn i kamp, fryktløse for sitt liv men fryktfulle for sin ære. Ærefull kamp hadde mange nyanser, og de største hærmennene ble hedret etter døden. Kamp kunne føre til en større eller mindre ære i forhold til hvordan man forholdt seg til disse nyansene. Det var mange måter å unngå kamp, men få av dem var ærefulle.

⁴²⁴ Ys kap. 8

⁴²⁵ Ys kap. 9

4.1 Heimskringla

Krig er et velkjent fenomen i Heimskringla. Hovedformålet med krig var enten å beskytte sitt sentrum eller det å ta det tilbake. Kongene gikk inn i disse krigene i full vigør, og bak dem sto en hird og en hær. Harald Hårfagres saga gir en dyptgående beskrivelse av krigens elitedeltakere. Harald hadde en «stor drake» - et stort skip – hvor han satt hirden og berserkene sine. Hirden var menn som var «bedre i kraft og mot i all sin ferd» enn andre menn. I tillegg hadde han en stor hær med mange stormenn. Disse fulgte ham i store skip.⁴²⁶ Vektleggingen på å ha en hird som besto av de største og sterkeste sier sitt om hvor mye krigsferd ble vektlagt. Hvilke idealer de ble hadde, er tema for dette kapittelet.

4.1.1 Aggressiv ære

Det var mange deler av krigeridealet som ble utforsket i Heimskringla. I forhold til hvilken grad en fulgte disse idealene, fikk og mistet man aggressiv ære. Primært blant idealene var fryktløshet.

Fryktløshet var et ideal som kongene i Heimskringla støtt ble testet på. Dette var spesielt sant for Ynglingasaga. Over var det snakk om Solve, som var en *sjøkong*e som hadde rike i Jylland. Som sagt drap han kongen i Sveavelde og krevde kongetittel. Da svearne nektet dette, gikk han til krig mot folket. De verget landet så godt de kunne; «Det ble et slag så stort at det er sagt at det ikke endte på elleve dager», forteller sagaen. Han seiret og hadde med dette tvunget til seg tittelen.⁴²⁷ Også sjøkongen Hake, som ble nevnt over, kan vises frem som et eksempel på fryktløs fremferd. Han hadde mange færre folk enn motstanderen, men vant med sin iherdige fryktløshet.⁴²⁸ På samme måte som Hake, var kongene Harald Granraude og Håkon den Gode møtt med en stor overmakt. Begge to gikk inn i kampen og visste at muligheten for at de skulle seire, var mot dem. Som Håkons menn sa før kampen, så ville de ikke gi seg uten å prøve!⁴²⁹ Dessverre for alle disse kongene, var ikke denne fryktløse fremferden nok for at de kunne holde på makten de tvang til seg. Solve ble sveket av svearne, og ble drept etter en stund som konge. Hake var på sin side nær døden etter den fryktløse kampen han hadde ført mot Eirik og Jorund. I stedet for å la kampen og motstanderen drepe

⁴²⁶ Hh kap. 9

⁴²⁷ Ys kap. 31

⁴²⁸ Ys kap. 23

⁴²⁹ Ys kap. 48, Hg kap. 28

ham, lot han seg selv brenne i hjel. Harald Granraude og Håkon den Gode falt begge i sine kamper mot oddsen. Fryktløs fremferd var ikke nok, selv om det økte deres betraktning i forhold til ære.

Et av de aspektene som blir vektlagt i beskrivelsen av Odin, er hans egenskaper i kamp. Ikke bare var han stor og sterk, men han brukte de magiske kreftene sine til å hjelpe vennene sine og skremme motstanderne sine. Odin var på denne måten direkte involvert i å sikre seieren for sine menn. Men han var også den som sørget for seieren deres ved å representere et krigerideal som de kunne snu seg etter. Sagaen forteller om at svearne som gikk ut i hans navn gikk inn i kamp med «tro og bønn» til Odin, og svearne trodde han viste seg for dem før store slag.⁴³⁰ Han ble et samlingspunkt for å tro på seier, men også for tro uansett utfall. Sagaen sier at folk trodde at noen gav han seier, imens andre bød han hjem til seg i Gudeheimen.⁴³¹ De hadde altså ingen grunn til å frykte døden, og derfor var fryktløsheten et kjennetegn med krigeridealet i sagaene. Rådgiverne til Håkon den Gode videreførte denne tankegangen til den kristne kongen deres. De forteller ham om hvordan Harald Hårfagre aldri lærte hvordan man flykter fra kamp, og det hadde de ikke tenkt å lære opp Håkon i heller.⁴³² Denne overgangen viser et eksempel på Snorres idé om videreføring av visse norrøne idealer til kristne sagakonger. I Odins lover til svearne blir dette reflektert igjennom den første loven sagaen presenterer. De døde skulle bli brent med alt de eide, for den rikdom som var på bålet finner de da i Valhall. Asken skulle bæres på sjøen eller graves ned. I tillegg blir det vektlagt at stormenn og «de som det hadde vært mot i» skal ha spesialbehandling også i døden; stormenn skulle hauglegges, og de modige skulle få bautasteiner reist for seg. Både de som hadde politisk makt og de med makt i beina skulle minnes for all fremtid, noe som sier sitt om idealet. Begge har ifølge Snorres tekst funnet veien dit med personlige egenskaper, og dette understreker viktigheten av dette. «Denne skikken holdt seg i lange tider,» avslutter Snorre, og understreker med det at det er en fortidig skikk.⁴³³

Egil Ullserk, som ble sitert over, hadde vært Harald Hårfagres merkemann. I mellomtiden hadde han blitt svært gammel. Han hadde derimot vært kjent for å være sterkere enn noen annen, og for å være en stor stridsmann. Fordi Håkon hadde holdt freden så godt som han

⁴³⁰ Ys kap. 9

⁴³¹ Ys kap. 9

⁴³² Hg kap. 23

⁴³³ Ys kap. 8

hadde, hadde han begynt å bli redd for at han skulle dø av alderdom i stedet for i slag.⁴³⁴ Dette var dermed en mulighet for Egil å gå ut av livet med ære.

Sjalusi og hevn ble drøftet igjennom de tidligere omtalte Alv og Yngve. Alv, eller *Vesle-Alv* var en karakter som fra starten av fremstilles som en antagonist.⁴³⁵ Han var sjalu på broren, som var hans rake motsetning. Kona hans Bera likte å sitte oppe med ham og hadde sagt til Alv at «den kvinne skulle være glad som fikk Yngve til mann og ikke Alv», noe som gjorde Alv rasende. For å rette opp for denne skaden på Alvs ego, stakk Alv broren med sverdet sitt. Men før han døde, greide Yngve å drepe Alv tilbake.⁴³⁶ Situasjonen kan tolkes sånn at Alvs ære ble ødelagt av Yngves formodning. Yngves ære var på sin side skadd av den fysiske skaden, og tok tilbake sin del av æren ved å drepe ham også. Og mens Alv fikk noe av æren tilbake ved å hevne seg, fikk Yngve sin ære tilbake på samme vis.

Da Gudrød gikk mot Harald Granraude, var også dette som en hevn for et hugg mot hans ære. Harald hadde nemlig nektet Gudrød å gifte seg med hans datter Åsa. Rasende gikk Gudrød mot og drap Harald i kamp. Som nevnt før, var dette en situasjon hvor Harald gikk ut og kjempet til tross for at han etter all sannsynlighet gikk døden i møte. Så igjen er situasjonen den at en mann sårer en annen mann over en dame, den første mannen går mot den andre mannen for å få tilbake ære, og den andre mannen står igjen med æren i behold. Hevn var i seg selv en ting man gjorde for å gjenopprette ære, men ikke i noen av disse to situasjonene var dette gjort med suksess.

I *Heimskringla* var måten man skulle tilegne seg ære på, igjennom å vite hvordan man skulle forholde seg til aggressiv fremferd. Aggressivitet kunne gjøres på en god måte, noe som gav dem ære, og det kunne gjøres på en negativ måte, som gav dem mindre ære. I kamp var det klare regler om hvordan man ikke skulle gå frem. Flukt var en av de tingene som støtt skjedde, men som klart ble mislikt. Dette viser Snorre spesielt igjennom måten Håkon den Gode ble rådført på dette området. Egil Ullserk rådførte Håkon før krig og sa:

«Jeg var med i mangel strid hos kong Harald, Deres far; han kjempet snart med større hær og snart med mindre, han vant alltid seier. Aldri hørte jeg han søke råd hos venner for at de

⁴³⁴ Hg kap. 23

⁴³⁵ Se over, Kapittel 1 Den karismatiske og tradisjonelle lederen, 1.1.1

⁴³⁶ Ys kap. 21

skulle lære ham å flykte. Vi vil heller ikke lære deg dette rådet, herre, for vi mener vi har en djerv høvding; De skal også få et trofast følge i oss».437

Men både høvdinger og følgene deres flyktet støtt. Under slaget mot sjøkongen og rivalen Hake, dør Eirik, som var en av kongssønnene. Den andre kongssønnen Jorund og hæren deres flyktet da, og lot Hake fortsette å holde på det riket de hadde gått til krig for å ta tilbake.⁴³⁸ Dette viser at kongen på ingen måte var immun mot å miste ære på slagmarken. Dette er også veldig synlig igjennom eksempelet til kong Egil, som sloss mot trelen Tunne. Tunne hadde tiltrukket seg «allslags pakk» men greide å slå Egil på slagmarken til sammen åtte ganger, og åtte ganger flyktet Egil. Egil måtte så dra til en annen konge og få hans hjelp til å vinne tilbake ære og makt.⁴³⁹ I begge disse tilfellene mistet kongen muligheten til å holde på makten. Det gjorde også Sigtrygg av Romerike, som sloss mot Halvdan Svarte. Da Halvdan slo ham, flyktet han – og ble drept med en pil.⁴⁴⁰ Eirikssønnene flyktet fra den samme kampen hvor Håkon fikk rådet over fra Egil Ullserk, noe som skapte en kontrast mellom Håkons og Eirikssønnenes ære.⁴⁴¹ Eirikssønnene mistet også Trondheimen og store deler av inntektene da de flyktet derfra.⁴⁴²

Flukt kunne bare i de færreste tilfeller gi positive resultater. Håkon jarl flyktet fra Eirikssønnene ved å legge seg langt ut til sjøs og la hæren deres reise forbi dem. De dro deretter til Helsingland med skipene, for så å returnere til Trondheimen over land. Håkon tok snart tilbake landområdet med ære og makt i behold.⁴⁴³ Grunnen til at Håkons tilfelle står i kontrast til de andre, er etter dette å dømme at Håkon brukte kløkt og planla en måte han kunne lure Eirikssønnene. De andre mente overhode ikke at de skulle gå inn i kamp og flykte. Normene var ofte til for å brytes, noe Håkon jarl viste. De var ikke handlingspreventive. Sagaen fordømmer ikke disse handlingene fordi de hadde en utsatt stilling. At Håkon sto i en situasjon hvor han var helt klart underlegen, virket det helt greit. Maktbalansen ble med denne handlingen gjenopprettet mellom Håkon jarl og Eirikssønnene.

Hake var ikke den eneste som brente seg til døde da døden nærmet seg. Det var også en annen konge som gjorde dette, Ingjald Illråde. Ingjald var som kjent ganske glad i ild, og da

⁴³⁷ Hg kap. 23

⁴³⁸ Ys kap. 23

⁴³⁹ Ys kap. 26

⁴⁴⁰ Hs kap. 1

⁴⁴¹ Hg kap. 25

⁴⁴² Hj kap. 1

⁴⁴³ Hj kap. 8

han sto foran muligheten til å dø med sverd i hånd som Håkon den Gode og Harald Granraude, valgte han heller å brenne seg til døde. Ingjald er på mange måter en eksepsjonell konge og et negativ for hvordan kongene burde fremstå. Men på dette området har han altså en annen konge som gjorde det samme valget og gikk døden i møte med ild heller enn i krigen. Men i motsetning til Hake var ikke Ingjalds valg like ærefullt; han valgte å unngå kampen heller enn å gå mot dem slik de ovennevnte kongene hadde gjort. Valget hans var basert på at han mente at om han la på flukt, «ville fiendene hans komme drivende til fra alle kanter».⁴⁴⁴ Han var altså så upopulær at han ikke engang kunne flykte. Men imens dette virker som en æreløs handling, viser en detalj noe annet. Olav Tretelgja, Ingjalds sønn, kalte sannsynligvis opp sin førstefødte sønn etter faren.⁴⁴⁵ Det kunne ikke bare være dårlig ry av kongen når navnet ble overført til sønnesønnen. Grensene for hva som var galt og hva som var rett her, er litt flytende. Håkon jarls flukt gav positive resultater, og begge tilfellene av selv-brenning viser tegn på at det var en modig måte å gå inn i døden.

Å unngå kamp ved å brenne opp problemet, var ikke alltid noe å betrakte som ærefullt. En favorittmetode for å bli kvitt uvenner uten kamp, var nettopp å brenne dem inne. Igjen er Ingjald eksempelet som må dras fram. Som nevnt tidligere, brente han inne seks andre konger og alt mannskapet deres i arveølet etter faren.⁴⁴⁶ Granmar fra Södermanland kom seg unna i dette tilfellet, men da Ingjald til slutt fant ham, ble også han brent inne. Til sammen drepte visstnok Ingjald tolv konger, noe som gav ham tilnavnet *Illråde*.⁴⁴⁷ Men imens mengden drap som ble gjort på denne måten gjorde Ingjald eksepsjonell, var ikke drapsmetoden noe eksepsjonell for Ynglingekongene. Både før og etter var dette relativt vanlig. Gisl (skistav) og Ondur (ski) brente inne faren, Visbur.⁴⁴⁸ Da Solve sjøkonge tok makten over svearne, var det ved å komme uventet på ynglingekongen Øystein. Han brente ham inne sammen med hele hirden.⁴⁴⁹ Men dette var ikke bare fremferd som ble brukt mot ynglingekongene. Halvdan Svartes mann Hårek Gand brente også inne fienden Hake, og Harald Hårfagre brente ned husene til to motstandere.⁴⁵⁰ Også Ragnvald Mørejarl brente inne en av Haralds

⁴⁴⁴ Ys kap. 40

⁴⁴⁵ Ys kap. 42

⁴⁴⁶ Ys kap. 36

⁴⁴⁷ Ys kap. 39

⁴⁴⁸ Ys kap. 14

⁴⁴⁹ Ys kap. 31

⁴⁵⁰ Hs kap. 5, Hh kap. 2

motstandere, Vemund av Fjordane, og nitti mann.⁴⁵¹ I samlingen av Norge var disse metodene lov, så lenge det var gjort av Harald eller hans venner og mot Haralds motstandere. Det ble plutselig en annen sak da Ragnvald Mørejarl selv og seksti menn ble brent inne av to av Haralds sønner, Gunrød Ljome og Halvdan Hålegg. Det blir ikke sagt noe direkte, men det virker som at en grunn for at dette skjedde var at de slektet på moren. Moren deres var nemlig Snefrid, som har blitt diskutert i detalj over.⁴⁵² Snefridsønnene var i en klasse for seg selv, noe som viser seg igjennom faktum at Harald vil slå de fra seg etter Snefrid-affæren ender i magi. Som sagt, fikk konger mange egenskaper av sin mor.⁴⁵³ Ragnvald Rettelbeine var også Snefrids sønn, og på grunn av bakgrunnen som sønnen av ei finnejente, ble han seidmann. Da Harald hørte om dette, sendte han Eirik Blodøks for å ta seg av problemet. Eirik brente Ragnvald inne med åtti seidmenn, og sagaen sier at «den gjerning fikk han stor ros for».⁴⁵⁴ At Eirik brente ham inne var ikke en æreløs affære, for det var mot kongens fiender, likesom i samlingen av Norge. På samme måte ble Sigurd jarl brent inne av Grjotgard og Eirikssønnene.⁴⁵⁵ Sigurd var Eirikssønnenes uvenn etter Håkon den Gode hadde blitt drept av dem. Dette er ikke en situasjon som kan tolkes like ensidig som de andre situasjonene, for Sigurd og sønnen Håkon er sentral både før og etter Eirikssønnenes saga.

Dette var derimot ikke den eneste typen drap som var æreløs. Trelen Tunne er et godt eksempel, da han støtt kom uventet på kongsmennene til Egil og drap mange av dem. Han dro også til vanlige folk og rante og drepte dem sakløst. At det var sakløst, at han verken hadde noe å hevne seg over og at det ikke var i krigssammenheng, gjorde ham æreløs.⁴⁵⁶ En mann ved navn Solve var motstanderen til Harald Hårfagre, gjorde seg også æreløs på denne måten. Han drap mange av kongens menn og ranet noen.⁴⁵⁷

4.1.2 Motiv for konflikt

⁴⁵¹ Hh kap. 12

⁴⁵² Se under, Den religiøse lederen og magikeren, 5.1.1

⁴⁵³ Hh kap. 30; se over, Den vennskapelige lederen, 2.1.4

⁴⁵⁴ Hh kap. 35

⁴⁵⁵ Es kap. 5

⁴⁵⁶ Ys kap. 26

⁴⁵⁷ Hh kap. 11

Hovedformålet med hærferd var å gå i krig, enten for å beskytte sitt sentrum eller for å ta det tilbake. Som sjøkonge var Hake vel bekjent med krig. På den andre siden satt derimot Hugleik, som ikke var en stor hærmann. Da disse møttes i krig, hadde ikke Ynglingekongen en sjans, og falt. Hake tok da Sveavelde fra ham.⁴⁵⁸ Svearne kom tilbake under Ynglingekongene da Jorund og Alrek kom mot Hake og vant.⁴⁵⁹ Det var kongens rolle å beskytte kongedømmet, men han måtte møte fienden med mer enn fryktløshet, som det kom klart fram over. Krigen spilte en stor rolle i Heimskringla; i sagaene tar Snorre seg god plass til å beskrive slagene svært detaljert.⁴⁶⁰ Halvdan Svartes saga er ikke en lang fortelling, men den tar seg god plass til å fortelle om en rekke slag han hadde i forsvaret av territoriet sitt i Romerike.⁴⁶¹

Det var heller ikke nødvendigvis noen stor grunn som skulle til for at de gikk inn i krig. Over ble Dag, sønn av Dryggve nevnt. Dag var som sagt så vis at han forsto fuglemål. Han hadde en spurv som gav ham nyheter fra der den dro. Spurven dro til mange land, og endte opp i Reidgotaland. Der ble den drept av en bonde. Da spurven ikke kom hjem, bød Dag ut en stor hær og gikk til krig mot Gotland. Han drepte mange der og tok mange til fange.⁴⁶² Spurven kan oppfattes bokstavelig, og den kan oppfattes som en metafor for et sendebud. Uansett var inntrykket det at det skulle lite til for at en sagakonge samlet en hær mot en fiende.

Viking

Det var langt fra uvanlig for høvdinger, drotter og konger å bli kalt *seiersæl*. Beskrivelsene av det å dra ut i viking og det å dra på tokt har en følelse av å være veldig vanlig for folk i sagaene. Yngve Alreksson var beskrevet i motsetning til broren *Vesle-Alv* – han var stor hærmann, alltid seiersæl, så vel som sterk og kvass i strid. Som sagt var dette en fortelling om en protagonist som sto i kontrast til antagonist i *Vesle-Alv*. Det samme gjaldt sønnene til Yngve, Jorund og Alrek, som lå ute i hærskip i lange tider og herjet i Danmark.⁴⁶³ Også de kom inn og angrep Sveavelde ble beskrevet på samme måte. «Den tiden var det mange konger som herjet i Sveavelde, både daner og nordmenn. Mange av dem var sjøkonger, de

⁴⁵⁸ Ys kap. 22

⁴⁵⁹ Ys kap. 23

⁴⁶⁰ Hh kap. 11 og 17 (Harfsfjord), og Hg 4, 23-26 (Rastarkalv) og 28-32 (Fitjar) er eksempler på slike dyptgående beskrivelser av slag. Jeg gjør meg forbehold om å være for påståelig her; fortellingen om forholdet mellom Harald og Snefrid, Hh kap. 25, går også i ganske dype detaljer.

⁴⁶¹ Hs kap. 2

⁴⁶² Ys kap. 18

⁴⁶³ Ys kap. 21, 23

hadde stor hær og ikke noe land.»⁴⁶⁴ Det var ikke bare reaksjon som lå i krigeridealet; det å oppsøke konflikt var en positiv og kanskje til og med selvsagt ting. Et klart motiv for dette var å bruke det som inntekt. Tidligere ble Halvdan den gavmilde og matille diskutert; han dro ofte ut i viking, noe som gjorde ham svært rik.⁴⁶⁵ Det samme står det i forhold til Hake, som satt rolig hjemme imens kjempene hans dro «i viking og fikk seg gods på denne måten».⁴⁶⁶

Feider

Feider er også et fenomen som ofte kommer opp. I Harald Hårfagres saga blir Ragnvald Mørejarls far drept av to av Haralds sønner, Gudrød Ljome og Halvdan Hålegg. Ragnvald blir som sagt erstattet av sønnen Tore, og sammen med Harald forlikte de seg igjennom giftemål mellom Tore og Haralds datter Ålov.⁴⁶⁷ Dette var sånn sett positivt for kongens sentrum; Harald hadde holdt med sin rolle som fredsgarantist. Men det å legge lokk på konflikten gjorde ikke at den forsvant for Einar Orknøyjarl. Einar var også Ragnvalds sønn og var ikke imponert av at brødrene ikke gjorde mer for å hevne seg på farens drapsmenn. Selv fikk han sjansen da Halvdan Hålegg kom til Orknøyene for å herje. Før han drepte kongssønnen, sang Einar et kvad som vitner om dette.

Jeg ser ei fra Rolvs hender,	I kveld, mens vi kjemper,
eller fra Rollaug's spydet	over kruset og drikken
fly i fiendeflokken;	sitter tyst på Møre
far vår bør vi hevne;	Tore jarl og tier. ⁴⁶⁸

Brødrene Gange-Rolv, Rollaug og Tore blir i kvadet fremstilt som feiginger, imens Einar gjenvant farens ære med hevn.

Også i Harald Hårfagres saga blir det snakk om hevn i forhold til motstanden mot Harald i Møre og Romsdal. Solve, som var lederen i motstandsinnsetsen, fikk mange med seg da de hørte at Harald kom, for mange «syntes de hadde noe å hevne på kong Harald».⁴⁶⁹ Denne hevnen hadde et mindre personlig preg enn i tilfellet over, for *hevnen* var servert igjennom et

⁴⁶⁴ Ys kap. 30, 32

⁴⁶⁵ Ys kap. 47

⁴⁶⁶ Ys kap. 22

⁴⁶⁷ Hh kap. 30

⁴⁶⁸ Hh kap. 31

⁴⁶⁹ Hh kap. 11

slag som Harald vant.⁴⁷⁰ Danekongen Harald Gormsson med på å gi Eirikssønnene støtte i sin krig mot Håkon den Gode, og motivet var det samme; hevn.⁴⁷¹ Grunnen til at Harald ville hevne seg på Håkon, var vel å merke faktum at Håkon hadde hevnet seg på de danske vikingene som hadde herjet i Viken.⁴⁷²

Ekspansjoner

Et mål, eller kanskje en bieffekt, av å dra ut i viking eller krig, var at kongens rekkevidde ble utvidet. Odin vant mange riker vidt omkring og vant mange riker som han satt sønnene over.⁴⁷³ Agne fór på samme måte med hærskjold over Finland og la det under seg og fikk dyktig med hærfang.⁴⁷⁴ Ingjald Illråde brente som kjent seks konger inne for å bli enekonge over alle deres kongeriker. Han la også under seg det syvende riket etter at han drepte den siste motstanderen han hadde, Granmar.⁴⁷⁵ Ivar Vidfamne fulgte samme tradisjon da han la under seg Sveavelde før han gikk videre og tok hele Danevelde og en stor del av Saksland før han også tok hele Østriket (Østersjølandene) og Northumberland – som var en femtedel av England.⁴⁷⁶ Det var denne tradisjonen som etter hvert førte Ynglingekongene nordover fra Sveavelde og inn i det som skulle bli Norge; Halvdan Hvitbein tok Solør etter at fosterfaren Solve av Solør ble drept. Etter dette fulgte en rekke herjinger og *overtakelser* av norske fylker, noe som inkluderte Värmland. Noen av disse overføringene kom igjennom arv, men de fleste kom igjennom krigføring mot det eksisterende maktapparatet.⁴⁷⁷

4.1.3 Miskunn og forlik

Det var ikke alltid slik at kampen måtte fortsette. Hvor danenes kong Harald Gormsson hevnet seg på Håkon for å hevne seg på danene, var det også vanlig å ville søke seg ut av konflikten. Som fredsgarantist var dette en yndet vei ut av konflikter. Igjen kan dette eksemplifiseres igjennom Ynglingasaga. Odin og de andre æsene var i lange tider i krig med

⁴⁷⁰ Hh kap. 11

⁴⁷¹ Hg kap. 10, «(...) det gikk ord om at danekongen skulle ville hevne seg, men det ble likevel ikke til noe så brått». Dette blir etterfulgt av at han tar til seg Eiriks sønner og enkekonen Gunnhild. Han knesetter Harald Gråfell, som blir den som til slutt leder slaget hvor Håkon dør.

⁴⁷² Hg kap. 10

⁴⁷³ Ys kap. 2 og 5

⁴⁷⁴ Ys kap. 19

⁴⁷⁵ Ys kap. 36 og 39

⁴⁷⁶ Ys kap. 41

⁴⁷⁷ Fra Ys kap. 44 til og med samlingen av Norge under Harald Hårfagre, Hh kap. 4-20. Arv: Bl.a. Ys 49, Hs 1.

vanene. Det skiftet med seier for de to sidene, og de ble til slutt lei av å kjempe. Spesielt siden de begge herjet landene til hverandre og gjorde stor skade. For å få fred mellom seg, stevnte de sammen og fikk forhandlet sammen forlik. Forliket var en gjensidig kontrakt, og de utvekslet gisler for å forsikre seg om at den ble holdt. Dette kunne ha gått skeis da Høne, som var et av æsenes gissel hos vanene, viste seg å være ubrukelig. Høne var en elendig høvding, og Mimes hode ble sendt tilbake til æsene som svar på dette. Om dette hadde konsekvenser for forliket, fortelles det ikke noe om.⁴⁷⁸

Halvdan Svarte forlikte seg med Gandalv etter å ha forsøkt å ta Vingulmark fra ham.⁴⁷⁹ Han var også klar til å forlike seg etter en rekke slag mot Øystein Hedmarks-konge. Øystein hadde forsøkt å ta Romerike tilbake fra Halvdan på vegne av sin døde bror, Sigtrygg Romerikekonge. Da de til slutt forlikte seg igjennom en frende, gav Halvdan Øystein tilbake halve Hedmark, «for vennskapets skyld». Dette var hvordan et forlik så ut når en av partene sto i en klar favør over den andre.⁴⁸⁰ Forlik var ikke noe Halvdan gav fra seg billig, og det samme gjaldt nåde. Under et julegjestebud lot han fange en finn og pinte ham for å finne ut hvor maten og drikken hadde forsvunnet hen. Finnen fikk Halvdans sønn Harald – fremtidige Harald Hårfagre – til å be faren om nåde, men det nyttet ikke. Gutten fikk finnen unna og flyktet med ham. I motsetning til faren la denne fremstillingen opp til at Harald var en mye mer nådig karakter enn faren. Dette blir derimot ikke videre utforsket igjennom sagaen hans.

Det nærmeste en kommer en slik utforsking er under samlingen, hvor han «lot alle menn drepe og bygda brenne» men de som kom til ham og ba om fred, fikk det.⁴⁸¹ I tillegg var det to situasjoner hvor Harald gikk mot noen på vegne av en av sønnene sine; i situasjonen med Einar Orknøyjarl, og i situasjonen mellom Eirik og Halvdan Svarte.⁴⁸² I begge situasjonene kommer Harald inn med mulighet til å ty til kamp om det var nødvendig, og i begge situasjonene ender det med forlik. I Eirikssønnenes saga gir kongene lignende valg til sine motstandere. Trygve Olavsson og Gudrød Bjørnsson fikk forlik, og det samme fikk skalden til Håkon, Øyvind Finnson.⁴⁸³

⁴⁷⁸ Ys kap. 4

⁴⁷⁹ Hs kap. 1

⁴⁸⁰ Hs kap. 2

⁴⁸¹ Hh kap. 5

⁴⁸² Hh kap. 32 og 37

⁴⁸³ Es kap. 1

Det var ikke mye snakk om miskunn, grid og forlik i Heimskringla. Der det forekom, var det ofte en ganske vertikal affære, hvor én part hadde makten over utfallet. Om man regner æsene og vanenes forlik som idealet, var ikke dette reflektert i de andre sagafortellingene. Det lå med andre ord ikke noe fokus på at lederen skulle være fredsommelig mot sine uvenner. Man skulle heller reagere på en situasjon med makt i hånde, om denne reaksjonen kom i form av hevn eller forlik.

4.2 Håkon Håkonssons saga

Den fagreste seieren som ble vunnet i Håkon Håkonssons saga, skal man tro folket, var da Skule jarl for første gang sikrer Sigurd Ribbung den rett å komme til kongen i grid. Med dette hadde han uten strid ødelagt slik en stor og sterk flokk som ribbungene var og laget fred i hele Norge.⁴⁸⁴ Men Håkon Håkonssons saga er ikke en saga om hvordan man unngår kamp. Et av hovedverktøyene konge og jarl brukte i kampen mot opprørsgruppene i øst var det militære. Jarl og konge var ofte på offensiven og sendte menn etter ribbungene igjen og igjen. Birkebeiner og ribbunger møtes ofte, og som regel led ribbungene store mannefall. De var også på defensiven med forsvaret av Viken. Etter at kongen sendte ni flokker for å slå tilbake et angrep mot Tønsberg, turte ikke ribbungene å komme til Viken som før.⁴⁸⁵ Håkon så seg også nødt til å invadere Värmland for å ta ondet ved rota.⁴⁸⁶ Så hvordan kunne en konge både gå inn for å jage og drepe fiender og samtidig være en fredsommelig konge? Svaret ligger i fremtreden. Dette er spesielt tydelig i Håkons store hærferd til Värmland.

4.2.1 Aggressiv ære

Fryktløshet var i Håkons saga noe som ofte ble fremstilt som negativt. Opprørerne som sto mot Håkon *flyktet, fløy, rømte* og *kom seg unna* i utallige tilfeller.⁴⁸⁷ Det var sjeldent de faktisk sloss. Det var sjeldent at sagaen sa det eksplisitt, men det var klart at dette var æreløs opptreden. Da slittingenes leder Bene kom seg unna et angrep, var dette et av få tilfeller hvor det ble sagt eksplisitt; han «let livet der med lita ære».⁴⁸⁸ Dette kan ikke sies å være et spill

⁴⁸⁴ Hå kap. 84

⁴⁸⁵ Hå kap. 127

⁴⁸⁶ Hå kap. 109-117

⁴⁸⁷ F.eks. Hå kap. 36, 66, 74, 75 (x2), 78, 82, 117, 132, 145, 147, 148, 153

⁴⁸⁸ Hå kap. 78

på hvordan det faktisk var, men det viser idealet ganske tydelig. At de gikk mot idealet betød derimot ikke at det var fullstendig æreløst. Deres stilling var veldig utsatt, og dette var ikke en måte hvor de kunne vinne noe. Kongen selv var ingen kriger. Han kunne føre folk inn i kamp i hærtog, men bare på én plass ble det hintet på at han gikk inn i kamp personlig. Der står det at «kongen kom etter» ribbungene. Det er ikke helt klart om det var ment som en kommentar på kongens egen person eller i betydning av kongens menn.⁴⁸⁹ Sigurd Ribbung så på sin side ut til å være forventet i kampbildet. Da en gruppe ribbunger tror en gruppe birkebeinere er deres egne, er det Sigurd selv de spør etter. Dette indikerer at de forventet at han var der personlig.⁴⁹⁰

Skule viste derimot frem en fryktløs fremferd. På ett sted i sagaen var han om bord i et skip da han ble vekket og fikk høre om at mennene som skulle være fremfor østerrommet hadde samlet seg til væpnet stemme i Vågar. Han forventet at de hadde samlet seg for å gå mot ham. Derfor dro han sverdet og gikk ut for å sloss – i undertøyet. Det skulle vise seg at de ikke hadde noe å frykte; de hadde samlet seg for å hevne et ubegrunnet drap. Hirden hadde ansvar for sine egne, og trengte ikke involvere Skule.⁴⁹¹

Skule var også involvert i en annen fremvisning av aggressiv ære. Da han fortsatt hadde håp om å bli tatt til konge, ventet Skule på at erkebiskopen skulle komme og tale på hans vegne. For å drøye ut tida, terget han på seg birkebeinerne. De ville få fortgang på saken og slutt på sommelet. Enten skulle Håkon gjennomgå konungstekja, eller så skulle Skule gjennomgå en krig mot Håkons menn.⁴⁹² Skule gav seg og lot Håkon ta til konge. Dette ble ikke kommentert som en negativ fremferd. For det første var det ikke siste gang Skule skulle ha en mulighet til å ta makten. For det andre var han i en veldig utsatt situasjon. Han kunne på ingen måte vinne over de mennene som representerte Håkon, for som sagaen sier, var det bare noen som ville ha ham som konge.⁴⁹³ Skule kunne ikke vinne mot birkebeinerne slik han sto.

Ribbungene hadde som sagt en tendens til å flykte unna når sjansene var dårlige.

Birkebeinerne måtte derfor også finne en vei rundt standard-kampen. På ett tidspunkt i

⁴⁸⁹ Hå kap. 153

⁴⁹⁰ Hå kap. 69

⁴⁹¹ Hå kap. 102

⁴⁹² Hå kap. 12

⁴⁹³ Hå kap. 12

krigen, fant rådgiverne til Håkon på en plan. De la de små skipene foran langskipene og lot mastene til småskipene gjemme de større skipene bak. På denne måten kom de så langt innpå noen ribbunger at de faktisk fikk sloss mot dem – før ribbungene igjen kom seg unna.⁴⁹⁴ Dette var på samme måte som med ribbungene over, en utfordring av fryktløshetsidealet.

Fryktløshetsidealet ble også vist frem hvor jarlens sendemenn til Danmark falt. De døde «med stor manndom» da de måtte verge seg mot et angrep fra ribbungene i Viken.⁴⁹⁵ De var modige i kamp, og drev djervt på til tross for at ribbungene hadde stilt opp hæren for å skyte ned på dem i elva.⁴⁹⁶

4.2.2 Motiv for konflikt

Feider

Igjennom hele denne delen av Håkons saga var konflikten mellom Håkon og Skule et gjennomgående tema. Sagaen fremstiller Skule som en slu mann med vikarierende motiver hvor enn han gjorde noe. Hvor han trykket ned en fot, fant han Håkons fot under den. Håkons rådgivere så alltid på Skules motiver som mistenkelige. Om han sendte brev til utlandet, var det fordi han ville gå mot kongen. Vennene til kongen mente nemlig at det var mistenkelig å ville være venner med de som var kongens fiender. Hirdmøtet som fulgte var fordi Skule følte seg unødig mistenkeliggjort, men ble fremstilt som at Skule var fullstendig urimelig.⁴⁹⁷ Urimelig fremferd var et kjennetegn for de andre måtene sagaen fremstilte Skule i flere situasjoner.⁴⁹⁸ Det kunne også fremstilles som om det var jarlens feil om noe gikk galt. For eksempel tryglet Skaun om hjelp fra kongen, men jarlen hadde fremsatt et ultimatum med kongen. Enten kom han til Bjørgvin, eller så kom jarlen til å gjøre som han ville. På grunn av dette, hadde ikke Håkon noe valg. Han kunne ikke redde Skaun.⁴⁹⁹ Som Hans Jacob Orning påpeker, «Skule blir altså stående i sagaen som en renkemaker og intrigant når han benyttet

⁴⁹⁴ Hå kap. 66

⁴⁹⁵ Hå kap. 150

⁴⁹⁶ Hå kap. 153

⁴⁹⁷ Hå kap. 19-21

⁴⁹⁸ Skule «mistet» for eksempel Sigurd Ribbung uten at det kom noen konsekvenser for dette (Hå kap. 103). Deretter ble han rasende fordi Håkon ikke kom til sitt eget bryllup til jarlens datter. Dette til tross for at han hadde sendt en sendemann i forveien hvor han sa at han ikke kunne komme (Hå kap. 106 og 123). Han bygget på et annet tidspunkt dårlige skip på et tidspunkt hvor Håkon satt og ventet på dem. Da de viste seg å være dårlige, brente Skule visstnok skipene og dro hjem med hele hæren. Hå kap. 130-136.

⁴⁹⁹ Hå kap. 123 og 126

sin makt til å presse kongen.»⁵⁰⁰ Skule hadde i realiteten ikke store valget. I tilfellet med brevene, var han i realiteten en riksformynder. Håkon selv «akta meir på leik enn på landsstyring» på denne tida og virket dermed uinteressert i de bedriftene Skule bedrev.⁵⁰¹ Men dette var ikke grunn nok til å kunne utfordre kongen. Kongen fikk ikke sin makt i forhold til hvorvidt han kunne bedrive den; han fikk den fra Gud.⁵⁰² Kongsideologien som ble fulgt i sagaen var etter alt å dømme et resultat av Håkons seier over Skule, heller enn at det var en årsak til den.⁵⁰³

Dette var en konflikt som kunne klassifiseres som en feide, noe Orning viser. Som sagt var feider konflikter «mellom små grupper basert på personlige bånd» som sjeldent førte til åpen konflikt og ofte endte i forlik hvor de kunne trekke seg ut av striden med æren i behold. Disse skilte seg fra krig ved at krig var brudd på fredstilstanden, var større, og med mer permanente partier.⁵⁰⁴ Håkon og Skule forlikte seg i flere omganger. Det veksler mellom *blidskap* og *usemje* frem til 1239, hvor Skule gikk inn i en åpen konflikt med Håkon.

Ekspansjoner

En mer krigersk konflikt enn det feiden mellom konge og jarl var, var konflikten mellom birkebeinerne og Østlandets *opprørere*. I tur var birkebeinerne i åpen konflikt med baglerne, slittingene og ribbungene. Både baglerne og ribbungene invaderte birkebeinernes territorium. Men mye oftere invaderte birkebeinerne ribbungenes. Sagaen vil ha det til at Østlandet var kong Håkons etter at baglerkongen Filippus døde. Men som Knut Arstad påpeker, hadde de forsøkt å holde baglerriket intakt siden den gang.⁵⁰⁵ Sagaen vil ha det til at ribbungene var en gjeng opprørere som stjal og brente og drepte dem de fikk tak i. Men Sigurd Ribbung var leder for en flokk som var mye mer en del av området enn de var opprørere. Dette viser også sagaen. Da Olav Mok forsøkte å hevne seg på ribbungene, ble han drept, for ribbungene «hadde frendar i kvart hus på Raumarike».⁵⁰⁶ Birkebeinerne på sin side hadde ikke alltid systemenn der overhode. De var Romerikes befolkning. Dermed får birkebeinernes hærferder

⁵⁰⁰ Orning 1997, s. 6

⁵⁰¹ Hå kap. 19

⁵⁰² Orning 1997, s. 7 Dette blir diskutert i større detalj i kapittel 5.

⁵⁰³ Orning 1997, s. 11

⁵⁰⁴ Orning 1997, s. 12

⁵⁰⁵ Arstad 1995, s. 71

⁵⁰⁶ Hå kap. 104

på Østlandet en ganske annen karakter. De invaderte gang på gang, og til slutt erobret de Østlandet fra motstanderne.

Motstand

Det var langt fra uvanlig at ribbungene løp unna og rømte fra birkebeinene når de møtte på hverandre i Norge. At bygdene var tømte kan dermed bli tolket som en fortsettelse av denne taktikken. I de fleste tilfeller fant ikke nordmennene motstand. Men ved bygda Holmedal møtte Håkon på motstand. Folk hadde samlet seg mot nordmennene og skjød mot dem fra bakker hvor skogen var tett og ufremkommelig for hestene. Nordmennene bykste av hestene og løp imot – da løp värmerne unna. Fordi de hadde ytt motstand, fikk denne bygda mye hardere medfør enn de andre, meddeler sagaen; alt ble brent «så reint at det stod ikkje eit kot att».⁵⁰⁷ Sagaen går videre for å rettferdiggjøre brenningen ved å fortelle at bygda var full av fiendene til kongen. «Dei fleste bøndene hadde gått Sigurd i handa,» forklarer sagaen.⁵⁰⁸ Sagaen gir ingen sammenheng mellom disse bøndenes allianse med Sigurd og det faktum at tidligere hadde mange bønder fra Hadeland og Telemark blitt tvunget til å gå Sigurd til hånde.⁵⁰⁹ I dette tilfellet var de langt fra uskyldige. Det var etter dette å dømme ikke noen forskjell mellom bonde og ribbung i disse områdene – bare forskjell mellom de som ytte motstand, de som rømte unna og de som ba kongen om miskunn.

Med opprørsgruppene svake, var veien banet for at Håkon skulle kunne ta over. De ribbungene som ikke ville ha kongens grid, forsøkte å reetablere seg i Värmland. Men Håkon sendte Värmland brev om at bøndene måtte jage ham, eller så ville han komme og gjøre det like hett som før. Da hengte bøndene Magnus og noen menn med ham.⁵¹⁰

4.2.3 Miskunn og forlik

Det var ingen hærssamling som ventet kongen i Värmland. Ingen ribbunger og ingen bønder hadde reist seg opp mot den norske kongen. Og Håkon går fra begynnelsen av inn for å møte bøndene i området i fred og ville fremlegge sin sak med miskunn.⁵¹¹ Han vil altså ikke kjempe mot bøndene; i stedet brukte han miskunn over maktbruk. Han hadde som mål å ville

⁵⁰⁷ Hå kap. 117

⁵⁰⁸ Hå kap. 117

⁵⁰⁹ Hå kap. 75

⁵¹⁰ Hå kap. 156

⁵¹¹ Hå kap. 112

fjerne ribbungene uten å ta bøndernes liv. Denne ikke-voldelige holdningen ble fort undergravd av hus-brenningen som allerede har blitt nevnt. Selv om de ikke drepte noen, ødela de livsgrunnlaget til dem som hadde rømt derfra. Dette skjedde etter at kongen hadde bedt hæren vente på at folk skulle komme til ham og tilby bot og be om nåde. Da dette ikke skjedde, kunne hæren gå inn og brenne som de ville. Dette fortsatt til ei kone kom til kongen. Denne kona kom på sin datters vegner for å be kongen la gården hennes være i fred. For dette fikk kona gjester for å sikre freden hennes, for hun hadde vært den eneste som hadde bedt om miskunn. Ansvarer lå med de som ville ha fred. Miskunn var ensidig, og bare i noen spesialtilfeller ville dette være på bordet. Alt dette er en ganske ideologisk framstilling. Det må ha kostet bønderne mye å tørre å gå nær den invaderende hæren. Etter hvert spres det blant værmerne at kongen ville gi grid til enhver som hang frem et hvitt merke på gårdene sine.⁵¹² Kongen ba de ikke om å gå til ham personlig mer, men lot være de som markerte at de ikke ville yte ham noe motstand. Men de som ikke hang frem hvite merker, fikk fortsatt gårdene brent. En rekke bønder kom også til kongen og ba ham om miskunn. De gav kongen åtte gisler som han tok imot som sikkerhet. Senere kom det også en gruppe prester og bønder som ba om miskunn. Da beordret kongen ifølge sagaen slutten på brenningen av gårder i Värmland.⁵¹³

Også hjemme i Norge var det betraktelig større fokus på grid og miskunn etter hæertoget til Värmland. Ribbungene og birkebeinerne fortsatte kampen for Østlandet i form av en rekke slag. I ett slikt slag endte det med at ribbungene søkte kirkegrid. Kongen gir dem kirkegrid den natten.⁵¹⁴ Kongen burde overhode ikke bryte seg inn. Kongespeilet viste at dette var *mulig*, men ikke nødvendigvis noe folk *ville* ha. «Folk tykkjer det er ille gjort å drepe ein mann som er under kirkefreden.»⁵¹⁵ I motsetning til denne hendelsen, fortonte hendelsesforløpet seg noe annerledes i Gudolv av Blakkastads tilfelle. Etter at Sigurd Ribbung dør, skilles Gudolv fra ribbungflokket. Han returnerte hjem og søkte kirkegrid der. Men bønderne hadde vært plaget av ribbungene, og stilte Gudolv til ansvar. Til tross for kirkegriden han hadde søkt, brøt bønderne seg inn i kirka og drepte mannen. Grid, selv kirkegrid, kunne ikke regnes som automatisk. Bønderne i denne situasjonen fikk ikke noen

⁵¹² Hå kap. 116

⁵¹³ Hå kap. 117

⁵¹⁴ Hå kap. 130

⁵¹⁵ Kgs B, s. 219

straff, og som sagaen beretter, «[var det] få som sørgde på Gudolv, med di han hadde vore ein urettvis mann».516 Dette var en alvorlig hendelse, men hadde ingen konsekvenser så vidt sagaen kan tolkes. Grunnen til at dette ikke ble diskutert i negativ forstand kan vise at det var en viss nødvendighet for at dette skulle skje og kanskje en viss aksept. I det aller minste stilte de seg ikke uforstående til bruddet på kirkegriden.

Håkon fikk også klander fordi han ikke refset mennene sine nok. Birkebeinerne var ufredsommelige på vei mot et avtalt slag mot Sigurd. Da fikk kongen klander for å ikke refse mennene sine nok. Håkon var etter dette å dømme en veldig fredelig person. Men i dette tilfellet måtte en hard hånd til for å holde freden. Han lot drepe en gjest i hans tjeneste. Denne gjesten hadde vært verst. Da han hadde blitt drept, var det ikke mer voldsverk.517 Dette har igjen røtter i Kongespeilet, som forteller om at det var nødvendig at det var i kongens natur «at alle bærer stor frykt og skrekk av ham, så ingen er uten age når de hører ham nevnt.»518

Håkon dro mot Hamar og fant mange sårede ribbunger. Han gav alle disse sårede grid.519 Dette, som miskunn, var en ensidig handling fra kongens side. Grid og miskunn har et heller kristent preg; de får nåde av Guds utvalgte. Håkon gikk også inn for å gi grid til andre ribbunger. Det var på dette tidspunktet klart at de ikke var et sterkt parti, og griden var velkommen for noen av dem. Erling Rumstav var den første som tok imot. På grunn av dette får han av kongen forlik og gode vilkår.

I motsetning til miskunn og grid, hadde forlik et mer gjensidig preg. Kong Håkon ville veldig gjerne unngå å bli uvenner med Knut junker, siden han var slektningen sin. Dette til tross for at han ble ribbungenes konge etter at Sigurd døde. Han hadde derfor på flere tidspunkter sendt brev til junkeren med tilbud om forlik etter at han tok over ribbungene etter Sigurds død. Disse hadde ikke nådd frem. Han sendte også gode menn direkte til ham for å tilby forlik. Men Knut blir holdt unna sendemennene av ribbungene da de skjønnte at de ville tilby ham forlik.520 Til slutt må Knut, Knuts stefar Åskjell og mor Kristin, be om grid for Knut i det stille. Håkon ble veldig glad for dette, for han hadde ikke lyst til å ha Knut drept.521 Dette

516 Hå kap. 149

517 Hå kap. 134

518 Kgs A, s. 140

519 Hå kap. 147

520 Hå kap. 147

521 Hå kap. 153

hadde han fortalt hæren sin i en tale før slaget ikke lenge før dette.⁵²² Til tross for å ha ledet ribbungene mot kongen, var kongen mer enn glad for å kunne få slektningen sin tilbake på sin egen side. Han gav Knut grid og heder.⁵²³

Sagaen vil med disse fortellingene fortelle at det å overgi seg til kongens overmakt og be ham om grid var det beste du kunne gjøre om en hadde gjort noe galt. Dette ser en veldig klart da jarlsmannen Roe Hallkjellson drap kongsmannen Olav Kvite. Det første han gjorde var å løpe til konge og jarl og overgav seg til kongens vald. På grunn av dette, tok kongen på seg å gå over hodene til sine egne menn for å stoppe de fra å angripe jarlens menn. Han beskyttet også Roe personlig ved å lede ham til sikkerhet i Hallvardkirka. Derfra var det opp til Roe å bøte for handlingene sine. Saken ble forlikt den neste dagen.⁵²⁴ Kongen hadde ikke noe spesielt stort valg da Roe kastet seg om føttene hans. Men så snart han var i kongens grid, var han under kongens beskyttelse til han måtte beskytte seg selv i kirka. Kongen satt griden høyt.

Men det var ikke alltid at Sturla gledet seg over grid. For å kunne samtale med Sigurd om forlik, hadde Håkon erklært grid mellom birkebeinere og ribbunger til samtalene skjedde. De som brøt denne griden ville bli bannlyst av erkebiskopen. Sturla observerte ulykkelig at en mulighet unngikk birkebeinerne: «Men ribbungane var da i Oslo. Birkebeinane kunne ha vunne den fagreste siger, om dei hadde sigla inn; men dei sa at dei ville ikkje komme ut for bannet frå erkebiskopen og vreiden frå jarlen.»⁵²⁵

4.3 Oppsummering

Fryktløshet og krigeregenskaper var essensielt for en førkristen konge. Bare den største og sterkeste kunne håpe på å holde på makten i territoriet sitt. Om han sviktet på denne fronten, kunne han gjerne miste hele sentrumet sitt. Dette manifesterte seg spesielt igjennom Ynglingasaga. Kriegerens taktikker hadde sine begrensninger som avgjorde hvor stor ære en krigers hadde. Disse begrensningene ble utfordret i flere tilfeller og ofte brutt for å oppnå noe de ellers ikke ville fått til. I tillegg kunne krigføring og vold brukes for å gjenopprette en såret ære. I samtidskonteksten var fryktløshet fortsatt viktig. Men den var ikke på langt nær så essensiell som den var i Heimskringla. Sant nok var det mange steder hvor de kom i konflikt,

⁵²² Hå kap. 147

⁵²³ Hå kap. 153

⁵²⁴ Hå kap. 160

⁵²⁵ Hå kap. 142

men som regel var det andre som kjempet på kongens vegne. Bare i ett tilfelle var det snakk om at kongen *kanskje* var direkte involvert. Jarlen var på sin side involvert direkte i kamp, og på ett tidspunkt bare i underbuksa. Igjen hadde også samtidens hærførere visse spilleregler i krigføringen, og igjen ble spillereglene brutt for seiers skyld.

I Heimskringla var det flere motiver for hærferd enn det var i samtidskonteksten. Det å dra ut i krig for å skaffe seg ressurser, var ikke lengre noe som samtidskongene ville ha noe av. Ellers var krigføringen lik i forhold til kategoriene. Feider og ekspansjoner var noe de drev på med, både i Heimskringla og i Håkons saga. Innholdsmessig var de noe annerledes. Feidene kunne ofte ende i forlik heller enn i kamp. I Heimskringla var de feidene som ble nevnt mye mer voldelige enn som så. Dette kan derimot rett og slett reflektere at det bare var de eksepsjonelle tilfellene som ble nevnt. I Håkons saga var den eneste feiden som ble nevnt, den evige konflikten mellom Skule og Håkon. Der endte det bare i åpen kamp i 1239, ut over begrensningen av denne oppgaven. I forhold til ekspansjoner, var Heimskringla og Håkons saga i grunnen ganske like. Dette var et tema som gikk igjen i hele denne delen av Heimskringla. Håkons saga innrømte det ikke, men den såkalte bekjempelsen av opprøret på Østlandet var i grunn en ekspansjon inn i det gamle baglerriket. *Motstand* var dermed en kategori av konflikt som bare Håkons saga hadde.

Miskunn og forlik var også temaer som ble omtalt i begge sagatekstene. Grid var også et ord som kom opp på flere steder i Håkons saga. Imens det var viktig å kunne bekjempe en motstander i kamp, var det også viktig å kunne ende konflikten med fred.

5 Den religiøse lederen og magikeren

Det siste kapittelet som skal gjennomgås omhandler kongenes forhold til religion og magi. Ble religiøs dyktighet fremstilt som en av egenskapene som kjennetegnet den førkristne kongen? Utgangspunktet for denne oppgaven var som sagt å se hvordan Snorre så på, og behandlet den førkristne tiden. Antagelsene som ligger til grunn er at Snorre så på den førkristne tiden som forskjellig. Han så allikevel på religionen med en viss respekt.

Det som blir lagt til grunn for undersøkelsen, er derfor tre ganske romslige kategorier. Definisjonen av disse kategoriene er basert på Gro Steinslands teorier i *Den Hellige Kongen* fra 2000 og *Norrøn Religion* fra 2005. Disse spørsmålsstillingene ligger til grunn for *sakralkongeteorien* eller *sakralteorien*. Sakralteorien går ut på at kongen er en hellig skikkelse. Dette er en lang diskusjon med bakgrunn helt fra 1930- og 1940-årene som ikke kommer til å bli gjennomgått her.⁵²⁶ Hovedleddene i teorien er at herskeren har et guddommelig opphav, at kongen var representant for kulten og at kongens lykke gjorde ham til en garantist for fruktbarhet.⁵²⁷

Steinsland har diskutert teorien i forhold til faktiske forhold.⁵²⁸ Spørsmålet her blir hvorvidt Snorre ville sagt seg enig i teorien. Var oppfattelsen av de førkristne kongene lignende sakralteorien? Sakralteorien baserte seg opprinnelig på *Ynglingasaga*, så der kan det regnes med at det er ganske likt. Men om den holder vann, kan allikevel undersøkes. Først spørres det om kongen var produkt av et guddommelig opphav. Deretter skal det undersøkes om han representerte kulten. Deretter skal kongens lykke og ulykke diskuteres. Her er det spørsmål om kongens hell gav ham og regjeringsområdet deres lykke, og hvorvidt lykken hans påvirket skjebnen til kongen. Herunder er også spørsmålet om magi tema, noe som inneholder både seid og galdring.

⁵²⁶ Se Steinsland 2000, s. 53-57 for et kort riss av debatten.

⁵²⁷ Steinsland 2000, s. 65

⁵²⁸ Steinsland 2000, s. 57-69.

5.1 Heimskringla

5.1.1 Guddommelig opphav

Det å si at en konge har guddommelig opphav vil i forhold til sakralteorien si at kongen var nedstammet fra gudene. Ut ifra faktumet at Heimskringla viser den direkte linjen mellom Frøy – eller Yngve-Frøy og kongene i Ynglingeætten, virker dette klart. Men som Steinsland påpeker, er det ikke så enkelt. Faktisk er dette bare halve historien. Frøys sønn Fjolne var nemlig ingen gud, men halvt gud og halvt jotun. Fjolnes mor var jotunkvinnen Gerd.⁵²⁹ Bryllupet mellom Frøy og Gerd er det som på fagspråket kalles *hellige bryllup* eller *hieros gamos*. Guder representerte orden imens jotnene representerte kaos, og kombinasjonen av disse motsetningene skapte noe nytt – kongen.⁵³⁰ Kombinasjonen gav kongen unike egenskaper. Dette er en gammel myte som kjennes fra *Skrinesmål*.⁵³¹ Den er også å finne i foraldersagaene, som i overført betydning så det som gunstig for skandinaviske høvdingar å knytte seg til samiske kvinner.⁵³²

Den mytiske funksjonen blir noe dysset ned i fremstillingen i Heimskringla. Snorre nevner henne, men sier ingenting om at hun er jotun.⁵³³ Men han kalte heller ikke Odin, Njord, Frøy eller Frøya for guder. Han sa heller at folk «kalte dem guder og trodde på dem lenge». ⁵³⁴ Han anerkjente dermed ikke statusene som lå til grunn for hierogami-myten. Men det er samtidig klart at han kjente til myten. Ynglingatal tilla nemlig ikke kongsætten noe mytisk opphav. Den første strofen Snorre siterer, omhandler Fjolne. Historikeren Walter Baetke mente dermed at det var Snorre som la guddommelige aner til kongsætten.⁵³⁵ På samme måte hadde ladejarlene opphav i at guden Odin og jotunkvinnen Skade giftet seg og fikk sønnen Sæming. Dette var på sin side skrevet av Øyvind Finnson Skaldespiller.⁵³⁶ Det virker dermed som at Snorre støttet seg på Ynglingatal, men også Are og Øyvind Finnson hvor det hellige bryllupet

⁵²⁹ Ys kap. 10. Hun er kalt Gjerd i Holtsmarks oversettelse.

⁵³⁰ Steinsland 2000, s. 61

⁵³¹ Steinsland 2000, s. 61

⁵³² Dølo 2017

⁵³³ Ys kap. 10

⁵³⁴ Ys kap. 7

⁵³⁵ Steinsland 2000, s. 62. Baetke mener at den lærde Are gjorde dette før Snorre. I fortalen blir derimot ikke Are nevnt hvor Øyvind Skaldespiller og Tjodolv den frode fra Kvine ble nevnt, og jeg regner dermed ikke Are som en av Snorres kilder.

⁵³⁶ Ys kap. 8. I fortalen skrev derimot Snorre at «Sæmingr er þar nefndr, son Yngvifreys», altså at Sæming var kalt sønn av Frøy.

var involvert. På sin side var han ikke like interessert i å legge vekt på det mytiske elementet i *hieros gamos* i Heimskringla. Men samtidig må det sies at motivet skinner igjennom på flere steder i sagaverket. En av Harald Hårfagres koner viser dette.

Snefrid var en finnejente. Hun og faren hennes Svåse lurte Harald til å gifte seg med henne. Finner var trollkyndige og fulle av lureri, og disse måtte en passe seg for. Hun var derimot «den fagreste kvinne en kunne se». Da hun døde, forble hun vakker i lang tid før de forsøkte å flytte henne. Da råtnet hun straks, og da de brente henne ble kroppen blå, «og ormer og øgler, frosker og paddar veltet ut av den, alskens ekkelt kryp».⁵³⁷ Sønnene hennes hadde som følger et negativt fortegn; blant annet drepte to av dem Ragnvald Mørejarl, og en tredje ble seidmann.⁵³⁸ Over ble det nevnt at Harald Hardråde stammet fra Harald Hårfagres ætt. Nærmere bestemt var Harald Hardråde sønn av Sigurd Syr, som var sønnesønn av Sigurd Rise, sønn av Snefrid.⁵³⁹

En annen skikkelse som burde tas opp i forhold til *hieros gamos* er Gunnhild, Eirik Blodøks' kone. Gunnhild fra Hålogaland og hadde dratt til Finnmark for å lære trolldom fra finnene der.⁵⁴⁰ Imens hun lærte trolldom fra finner, forteller ikke sagaen at hun var finn selv. Hun hadde imidlertid mange negative egenskaper i tillegg til sine gode. Men bryllupsmyten burde ikke tolkes så snevert. Steinsland poengterer også at «bryllupsmyten danner modell for tradisjonen om det ypperste fyrstemmet som er sønn av en høytættet far og en lavtættet mor». At Gunnhild i tillegg hadde forbindelser med finner, kunne ha en positiv påvirkning i denne forstanden.⁵⁴¹ Eirikssønnene, som barna til Eirik Blodøks og Gunnhild kalles, var derimot ikke gode konger, noe som har blitt vist igjennom hele denne oppgaven.⁵⁴² Dette hadde de til felles med Snefridsønnene. Men i motsetning til dem, fikk ikke Eirikssønnene barn.

Det disse to tilfellene viser, er at det ikke nødvendigvis var i første omgang at det positive utslaget for det hellige bryllupet skulle vise seg. Men på den andre siden var dette ikke på

⁵³⁷ Hh kap. 25

⁵³⁸ Hh kap. 30 og 35

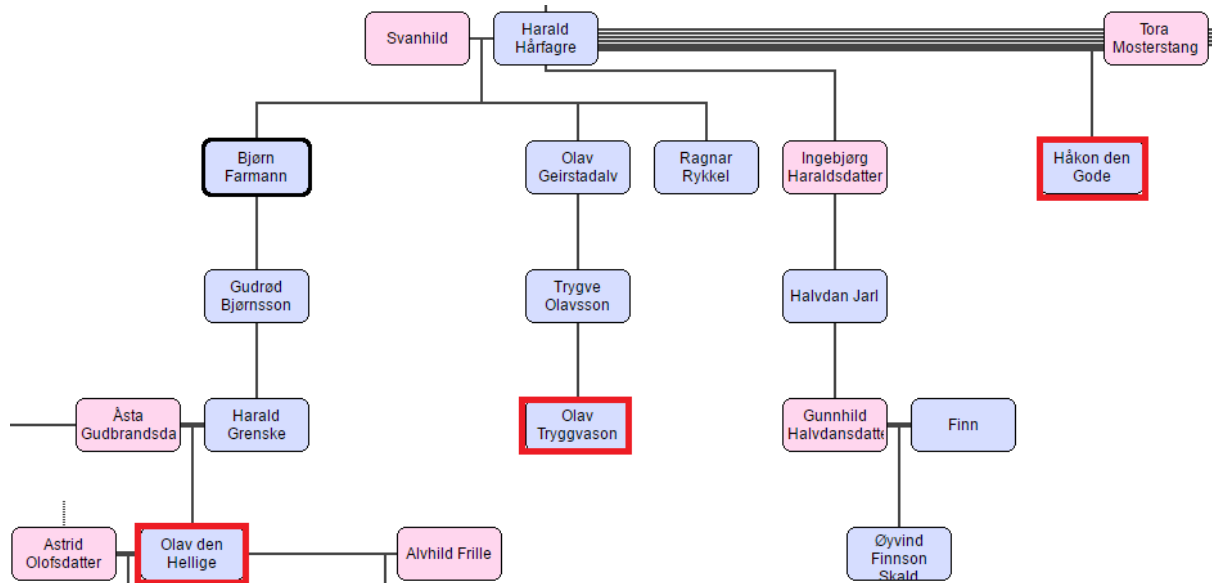
⁵³⁹ Mundal 1997, via Steinsland 2000, s. 134-135.

⁵⁴⁰ Hh kap. 33. Det er en annen tradisjon som sier at Gunnhild var datter av danskekongen Gorm den gamle.

⁵⁴¹ Steinsland 2000, s. 135. Det kan også brukes i forhold til Håkon den Gode, men som sagt indikerer sagaen ganske sterkt at Tora hadde gode aner.

⁵⁴² De hadde uvenner over alt, de var dårlige landsstyrere og imens Snorre insisterer på at de var modige og store stridsmenn, viser konteksten noe annet. Es kap. 2.

langt nær hele historien. Alle de tre kristningskongene Håkon den Gode, Olav Tryggvason og Olav den Hellige hadde alle aner i Haralds mer *vanlige* koner.⁵⁴³

Figur 2 Harald hårfagres sønner med vanlige koner

5.1.2 Representasjon for kulten

I sakralteorien, er andre element at han var representant for kulten. Ideen bak dette var at kongen hadde et prestelement. Steinsland mener det ikke er noe bevis for dette.⁵⁴⁴ I Heimskringla, vil Snorre derimot ha det til at det var rollen til Odin og de tolv hovgodene å rå for blotene.⁵⁴⁵ Blotene var ritualer som var til for å oppnå godt år, god grøde og for seier.⁵⁴⁶ Etter at Odin var borte, overtok Njord, Frøy og Frøya over blotene i den rekkefølgen. Etter dette var det ingen guder igjen, og blotsplikten gikk ned Frøys linje, Ynglingeætta.

Blotet innebar at alle bøndene skulle komme til hovet, men det var kongen som skulle holde blotsritualene. I Håkon den Godes saga finner man en full beskrivelse av blotet. I sammenheng med blotene skulle folk ta med seg det de trengte av mat og øl. Småfe og hester ble tatt med. Også gra-okser har blitt nevnt i sagaen som blotsdyr.⁵⁴⁷ De slaktet dyrene og

⁵⁴³ Håkon den Gode, sønn av Tora Mosterstang og Harald Hårfagre – Olav Tryggvason, oldebarn av Svanhild og Harald Hårfagre – Olav den Hellige, tippoldebarn av Svanhild og Harald Hårfagre.

⁵⁴⁴ Steinsland 2000, s. 66

⁵⁴⁵ Ys kap. 2

⁵⁴⁶ Ys kap. 8

⁵⁴⁷ Ys kap. 26

samlet blodet deres – *lautet* – i lautboller. Lautteinene, som Snorre sier ble lagt akkurat som vievannskoster, skulle farge stallene og gudsstøttene. Det samme med hovet innvendig og utvendig. Det skulle også skvettes på mennene. Så skulle slaktet kokes til gjestene. Maten og drikken skulle signes av høvdingen. Det var også han som skulle utbringe de mange skålene som fulgte. Det nivået av detalj Snorre går inn i for å beskrive blotet, kan vitne om at det var en kuriositet. Det var et vitne om en ikke så fjern fortid som Snorre hadde kilder til, men som folk ikke kjente til fra sine egne liv.

Etter gudene døde ut og før blotene blir tatt opp igjen i Håkon den Godes saga, var det bare unntaksvis at blotene ble tatt opp. De få som ble nevnt, var som regel i negativ. Sakralteorien inneholder et element om at kongen kunne bli offer for blotet. I Ynglingasaga skjedde dette to ganger. Først ble Domalde drept, og noe senere i sagaen ble Olav Tretelgja drept på samme måte. Det var kongens rolle å kunne sørge for godt år igjennom blot, noe både Domalde og Olav mislykkes med. Uten kongens magisk-religiøse egenskaper, var det intet hell å få. Situasjonene er forskjellige på to punkter. For det første prøvde de i Domaldes tilfelle år for år å rette opp i de dårlige årene, imens Olav ikke var noen blotsmann. For det andre var utfallet annerledes. Etter at Domalde ble drept ble han etterfulgt av sønnen. I Domaldes tid hadde det kategorisk vært dårlig vekst år etter år, men sønnen Domar «styrte landene lenge, og det var godt år og fred i alle hans dager».548 I Olavs tilfelle hadde årsveksten skiftet mellom godt og dårlig år, og da han ble blotet, sa sagaen at de som «hadde mer vett av svearne, skjønnte nå at uåret kom av at det var flere mennesker der enn landet orket å bære, og at kongen ikke hadde noe for det».549

Dette vil da si at blotet opprettet en normalsituasjon, og ikke hadde den egenskapen at det kunne gi noe ekstra om ingenting manglet. Å blote et menneske – og ikke minst en konge – hadde ekstra kraft og holdt normalen mye lengre enn vanlige blot. At Olav ikke var en stor blotsmann hadde ikke hatt noe utfall her, selv om dette var inntrykket Snorre sier at svearne hadde. Dette kan være en moraliserende stemme fra forfatterens side, selv om han ikke sier noe mot blotene. På samme måte som med Odins magi, hadde blotet en faktisk kraft som Snorre erkjente. Dette er også klart igjennom det kapittelet hvor blotet ble dratt lengre enn var nødvendig.

548 Ys kap. 16

549 Ys kap. 43

Aun eller Åne var en konge som blotet ni av sønnene sine til Odin. For hver gang han lot en sønn ble blotet, levde kongen en lang ekstra periode. Han ble da veldig gammel. Hver gang gav han Odin både en av sine egne sønner og en del av sitt eget land. Da han til slutt ble hindret fra å blote sin tiende og siste sønn, døde han *ånesott*, eller død uten sykdom. Et syn på saken er at dette kan motsi hypotesen over om at blotet opprettet en normalsituasjon. Det er da et motargument at det ikke var noen normalsituasjon. Blotene det var snakk om over, var rutinemessige, årlige blot som sørget for god vekst. Disse blotene hadde ikke fastsatte regler, og det er vanskelig å si hva som var normalt. En annen måte å tenke på det på er at målet for blotet var motsatt i Ånes tilfelle. Blotene for årsveksten påvirket årsveksten negativt om blotet ikke fant sted. Da Åne ikke fikk blote sin siste sønn, døde Åne, om det så var en god død.

Åne demonstrerte at kongen hadde et eierskap til blotet i tillegg til at det var hans plikt. Dette var derimot ikke tilfelle i de følgende sagaene. I Håkon den Godes saga var det Sigurd som sto for blotet. Dette kan rett og slett bare bety at det er fordi Håkon ikke vil stå for dem selv på grunn av religionen. Det kan også bety at stormenn under kongen sto for blotene, for uavhengig av Håkon står det at «Sigurd Ladejarl var fæl til å blote».⁵⁵⁰ Det er ikke klart fra dette alene, men det kan bety at blot var tilgjengelig for stormenn under kongen. Sigurd kan ha vært det ene unntaket. Samtidig vites det igjennom Eirikssønnenes saga at det var mange hov de ikke hadde tilgang til.⁵⁵¹ Dette kan selvsagt regnes som et argument for Steinslands argument mot denne delen av sakralteorien. Det må også påpekes at det ikke var sagt at det var Odins plikt alene – det var hans *og* de tolv hovgodenes. Det var med andre ord et delt ansvar fra utgangspunktet, og satt ikke på kongens skuldre alene. Det var allikevel hans plikt å delta i blotene, som illustrert igjennom Håkon den Godes saga. Til tross for at han hadde Sigurd jarl til å stå for blotene, måtte han skåle for de førkristne gudene og spise hest.

I sagaen begynner konfrontasjonen mellom den førkristne religionen og kristendommen i Harald Hårfagres saga. Haralds karakter var selv ikke veldig religiøs utenom noen få situasjoner hvor han så ut til å lene seg mot kristendommen. Da han bestemte seg for å samle Norge til ett rike og sverget at dette skulle han gjøre, sa han at han «tar Gud til vitne, han som

⁵⁵⁰ Hg kap. 14

⁵⁵¹ Es kap. 2: «(...) de brøt ned hovene der de kunne komme til, og ødela blotstedene.»

skapte meg og rår for alt».⁵⁵² Utover dette er som sagt kongen ikke fremstilt som noen «god kristen» som sønnen Håkon.⁵⁵³ Til tross for at Snorre ikke gir Harald en eksplisitt kristen karakter utover det, gir løftet hele samlingen en kristen kontekst. Han løfter for eksempel ikke en finger for å kristne landet han tar. At Harald henvendte seg til Gud gav også inntrykk av at han var Guds utvalgte konge og var en såkalt *noble heathen* eller *noble savage*. Han hadde altså ikke blitt introdusert til den kristne Gud, men hadde på et vis *skjønt det* på tross av dette. Han hadde heller intet forhold til de førkristne gudene.

At de førkristne magisk-religiøse tradisjonene ble uglesett av faren la ting til rette da Håkon den Gode kom på banen. Håkon hadde blitt døpt og hadde blitt gitt en kristen oppvekst i England.⁵⁵⁴ Håkon kom til landet og ble tatt til konge. «Men hele landet var hedensk, og det var mye bloting og mange stormenn» som han måtte ha over på sin side.⁵⁵⁵ Han lot derfor kristendommen ligge «for vennskapets skyld.»⁵⁵⁶ Han overbeviste sine egne venner til å ta kristendommen til sin religion, og mange ble døpt på denne måten. Håkon var så vennsæl at mange lot seg døpe, «og andre holdt opp å blote» uten at de tok kristendommen.⁵⁵⁷ Det var med andre ord akkurat som i Haralds tid tilstrekkelig å være *mot* de norrøne religiøse tradisjonene, om man ikke også ville være *for* kristendommen. Håkon ville allikevel by kristendom over hele landet. Han kalte til seg en engelsk biskop og engelske prester før han gikk på Frostatinget. Der møtte han derimot så stor motstand at Sigurd jarl måtte gå imellom.⁵⁵⁸

Håkon hadde lagt opp til en myk overgang til kristendommen ved å legge den hedenske høytiden jul til den kristne høytiden og omgjorde de hedenske høytidene til å passe med kristendommen.⁵⁵⁹ Men slike tiltak til tross var folk redd for å miste levebrødet sitt. For eksempel var det ikke lagt opp til at arbeidsfolk og trelles kunne spise de dagene de ikke arbeidet. Å ta søndagen som helligdag ble dermed utenkelig for dem. Denne delen av motstanden var praktisk innstilt heller enn at de hadde en spirituell motsetning til kristendommen.

⁵⁵² Hh kap 4

⁵⁵³ Hg kap. 13

⁵⁵⁴ Hh kap. 41

⁵⁵⁵ Hg kap. 13

⁵⁵⁶ Se kapittel 2, Den vennskapelige lederen.

⁵⁵⁷ Hg kap. 13

⁵⁵⁸ Hg kap. 15

⁵⁵⁹ Hg kap. 13

Det var altså visse konger som var klare representanter for kulten. Dette var mer eksplisitt for noen enn for andre. Men i tilfelle Håkon den Gode – og til en viss grad Harald Hårfagre før ham – var de representanter for en annen *kult*. Det var derimot ikke en kult Håkon kunne representere hele veien. Personlig var han troende, men han måtte legge kristningsprosjektet på hylla da han møtte enorm motstand i Trøndelag. Da han lå døende, ønsket han seg til kristent land for å bøte for sine synder, men sa også at «om jeg dør her i hedensk land, gi meg da slik gravferd her som dere selv synes.»⁵⁶⁰ Han gir folket sitt valget mellom de to religionene, og som i livet, valgte de den gamle religionen og viste Håkon til Valhall.

5.1.3 Lykken og ulykken

Begrepet om kongens *lykke* går tilbake til det opprinnelige hellige bryllupet. Da Gerd og Frøy gav liv til kongeætta, gav de dem ekstraordinære egenskaper. *Lykken* er et begrep som vurderer hvorvidt kongen kunne være garantist for fruktbarheten i territoriet sitt. Det består i at kongen hadde en iboende kraft. Imens handlingene hans betød mye og han hadde et visst ansvar i forhold til kulten, var dette noe som satt i ham som vesen. Den vanligste formen for å vise kongens lykke, var igjennom å påpeke at han var årsæl.

Da Odin var død, var det Njord og senere sønnen Frøy som ble herrer over svearne. Frøy ble beskrevet som «vennesæl og årsæl likesom faren».⁵⁶¹ På samme måte ble Fjolne beskrevet som «mektig, årsæl og fredsæl».⁵⁶² Hjemme var det om å gjøre å holde freden, og både Frøy og Fjolne holdt denne freden. For Frøy var det bare snakk om å være til stede; selv etter han var død holdt han freden ved at han var den.⁵⁶³ Iboende i kongen var det en magisk kraft som holdt disse idealene. Da Frøy døde, ble det holdt hemmelig. Da de til slutt fikk vite om det og «år og fred holdt seg likevel, trodde de at slik kom det til å bli så lenge Frøy var i Svitjod, og så ville de ikke brenne ham (...)».⁵⁶⁴ Det var til ham man blotet for godt år og fred. Halvdan Svarte hadde en lignende effekt. Da han døde, ble kroppen hans ført til Ringerike, hvor stormenn fra fire forskjellige fylker kom til. De ville ha kroppen hauglagt i akkurat sitt fylke, for dette ville dem godt år. Grunnen til at Halvdan hadde samme type effekt som Frøy hadde,

⁵⁶⁰ Hg kap. 32

⁵⁶¹ Ys kap. 10

⁵⁶² Ys kap. 11

⁵⁶³ Ys kap. 10

⁵⁶⁴ Ys kap. 10

var at Halvdan var årsæl. Årsæl konge betød nemlig godt hell etter døden. Som løsnung ble Halvdans kropp delt opp i fire deler og hauglagt i alle fire fylkene.⁵⁶⁵ Denne regelen gjaldt på sin side ikke Åne, som var den mest årsæle av dem alle. Ånes sønn Egil hadde ikke mye hell i sin regjeringstid; han ble utfordret av opprørere, noe som har blitt diskutert i detalj over.⁵⁶⁶

I Odin var det en iboende rituell kraft som gav mennene hans tro på at det gikk bra med dem. De kalte på ham og støttet seg helt til ham.⁵⁶⁷ Før mennene hans dro ut på hans vegne – enten i kamp eller sendeferd – la han hånden på hodene deres og *signed* dem. Da følte de at det ville gå godt med dem. I tillegg ropte de Odins navn om de kom i nød, og syntes at det hjalp.⁵⁶⁸ Da han døde, mente svearne at Odin ville leve evig i Åsgård, så de tok til *tro og bønn* til Odin. De trodde også ofte at Odin viste seg for dem før store slag.⁵⁶⁹

Håkon den Gode var som sagt ikke representant for den samme kulten. Allikevel sørget han for å gi folket fred og gode åringer. «Ingen mann skadde en annen hverken på liv eller eiendom. Det var gode år, på sjø og land.»⁵⁷⁰ På Eirikssønnenes side var det harde uår som preget deres regjeringstid, og det ble verre dess lengre de styrte. Bøndene gav kongene skylden, men i motsetning til i tilfellene med Domalde og Olav Tretelgja nevnt over, var grunnen pragmatisk; det var fordi Eirikssønnene var pengegriske at maten skortet.⁵⁷¹ Faktoren med den iboende kraften ble ikke poengtert, men kan henge sammen med det som ble nevnt over om moren deres. Imens forskjelligheten mellom Gunnhild og Eirik ville gitt et godt resultat til slutt, var ikke dette nødvendigvis tilfelle for første generasjon.

Kongens iboende kraft kunne også vise seg igjennom framsynthet igjennom drømmer. Men assosiasjonen gikk mer mellom klokskap og drømmer, enn mellom konger og drømmer. Om Halvdan Svarte ble det sagt at han aldri drømte. Han fikk heller råd fra Torleiv Spake for å kunne drømme. Dette var den samme Torleiv Spake som mye senere skulle hjelpe Håkon den Gode med å sette Gulatingsloven. Det var dronning Ragnhild, som var «en klok kvinne» og Torleiv Spake, hvis tilnavn betyr «den vise», som kunne med drømmer. Ragnhild og Halvdan

⁵⁶⁵ Hg kap. 9

⁵⁶⁶ Se kapittel 3, Landsstyreren.

⁵⁶⁷ Ys kap. 7

⁵⁶⁸ Ys kap. 2

⁵⁶⁹ Ys kap. 9. Denne fremstillingen har nok røtter i at Odin også ble kalt en gud. I Snorres Ynglingasaga var det derimot ingen erkjennning av at han var en gud utover at folk *kalte ham* det.

⁵⁷⁰ Hg kap. 11

⁵⁷¹ Es kap. 2, Hj kap. 11

fikk allikevel begge sannferdige drømmer som viste dem at «hele Norge og enda lengre» ble samlet under én konge, og at deres slekt skulle føre til Olav den Hellige.⁵⁷²

Men lykke var ikke alt som fulgte med. Med kongen fulgte det også en forestilling om *ulykke*. Dette kom i form av merkelige dødsscenarioer. At kongen kunne forvente en unaturlig og bemerkelsesverdig død, var noe som ble fortalt igjennom Ynglingasaga – og kanskje også i tilfelle Halvdan Svarte. Lars Lönnroth kaller disse merkelige dødsfallene «æreløse», mens Steinsland mener at «[dramatisk] skjebne kjennetegner eneren i samfunnet, han som er helten utvalgt til et bemerkelsesverdig livsløp.»⁵⁷³ Disse var scenarioer som kan tilknyttes det eldre kildematerialet; Snorre på sin side skrev heller inn mer *normale* dødsfall i form av kamp.

Seid

Magi sidestilles vanligvis med religion.⁵⁷⁴ Hvor *vi* driver med religion, driver *andre* med magi. Det er en offentlig form for religionsutøvelse, og rommer blant annet blotet. Seid defineres på sin side som noe mye mer snevert. Det er handlinger som er så kraftfulle at de virker uten gudenes hjelp. Brukeren tvinger igjennom sin egen vilje. Dette var noe de gjorde uten autoritetspersoner. Seid var altså en personlig form for magi. Det som gjør seid til et problem var dermed at det var på kollisjonskurs med orden.⁵⁷⁵ Seid var også på sin måte motsatt av religion, for religion innebar underkastelse av gudene, som gav dem hjelp.

Odin var en stor seidmann, og kunne mye magi. Dette var kunnskap han og de andre æsene hadde lært fra Frøya da hun kom til dem fra vanene.⁵⁷⁶ Odin kunne mye magi, og hamskiftet var én type. Han kunne med dette ligge som død og dra rundt i verden som et annet vesen på ærend for seg selv eller andre. Han hadde også evnen til å gi folk død, ulykke og vanhelse, han kunne gi og ta vett som han ønsket, og han kunne også vekke folk fra døden om det var det han ville. Han hadde også et skip ved navn Skidbladne som fór over store hav, men også kunne tulles sammen som en duk. I tillegg til disse personlige bekvemmelighetene kunne han også snu kampen til sin favør ved å bruke magi. Han kunne slokke ild, stille sjøen, vende vinden og gjøre uvennene sine redde, blinde eller døve, gjøre våpnene deres ubrukelige og gjøre så hans egne menn «gikk brynjeløse og var gale som hunder og varger, de bet i

⁵⁷² Hs kap. 6 og 7

⁵⁷³ Steinsland 2005, s. 405

⁵⁷⁴ Steinsland 2005, s. 266

⁵⁷⁵ Steinsland 2005, 306-307

⁵⁷⁶ Ys kap. 4

skjoldene, var sterke som bjørner eller stuter; de drepte alle mennesker, og hverken ild eller jern bet på dem; det heter berserkgang».⁵⁷⁷ Mye av denne typen magi var mulig gjennom en type sang kalt *galdring*. Galdring ble knyttet til både trusler om grov vold – og frigjørelse og helbredelse.⁵⁷⁸ Dette vide spennet viser hvor mye makt Odin satt inne med.

Kunnskapen som kom til Odin kom igjennom to hovedkilder. Mimes avkappede hode var én, ravnene Hugin og Munin var en annen. Mime hadde vært «merkelig klok» i live.⁵⁷⁹ Men da han døde, smurte Odin inn hodet hans med urter og galdret over det. Etter dette kunne Mime fungere som et mellomledd mellom den dennesidige og den hinsidige verden og fortelle Odin om «andre verdener» og «mange skjulte ting». Hugin og Munin hadde Odin lært å snakke. De dro vidt omkring og kom tilbake til Odin med nyheter fra den dennesidige verden. På denne måten hadde Odin all kunnskap han kunne ha om både denne verdenen og den neste.⁵⁸⁰

I sagaene om de kongene som fulgte Odin, hadde de ikke slike ufattelige krefter. Dette betød derimot ikke at de forsvant fra verden. Etter Odin var den for det meste brukt mot kongene der hvor den ble nevnt. Volva Huld var ei seidkone som fikk i oppdrag å seide over Vanalde på vegne av sønnen hans, Sveigde. Dette drepte Vanalde.⁵⁸¹ Samme volve fikk oppgaven av Gisl (skistav) og Ondur (ski) om å seide mot Visbur, faren deres. Dette gjorde de fordi Visbur ikke ville gi dem morsarven deres. Som seidkone var hennes spesialitet spådom, noe hun nå benyttet seg av.⁵⁸² Denne gangen advarte nemlig volva kongssønnene før hun tar livet av Visbur: «Da sa Huld volve til dem at hun kunne nok seide så det ble slik de ville; men det fulgte med at det heretter alltid skulle bli ættdrap i Ynglingeætta; det gikk de med på.»⁵⁸³ Magien var altså grunnen til at ættdrapene kom inn i Ynglingeætta. De hadde også lagt til en tilleggsforbannelse; de lover faren at halsringen de ble nektet dem skulle bli banen til den mektigste i farens slekt.⁵⁸⁴ Noen generasjoner senere ble Agne offer for dette seidet da Skjolv, datteren han hadde stjålet fra Finnehøvdingen Froste, fikk ham hengt i denne ringen.⁵⁸⁵

⁵⁷⁷ Ys kap. 6

⁵⁷⁸ Steinsland 2005, s. 318-319, 323

⁵⁷⁹ Ys kap. 4

⁵⁸⁰ Ys kap. 4 og 7

⁵⁸¹ Ys kap. 13

⁵⁸² Steinsland 2005, s. 312

⁵⁸³ Ys kap. 14

⁵⁸⁴ Ys kap. 14

⁵⁸⁵ Ys kap. 19

Volver ikke hadde noen direkte negative kommentarer knyttet til seg. Deres mannlige motpart, seidmannen, hadde det ikke like godt. I Harald Hårfagres saga forteller Snorre om at kong Harald ikke kunne like seidmenn. En implisitt sammenheng kan bli funnet til Snefrid og lureriene hennes. Det var nemlig hennes sønn, Ragnvald Rettelbeine, som ble seidmann! Da kongen hørte om det, sendte han Eirik for å drepe ham. Eirik brente inne Ragnvald og 80 andre seidmenn. «Den gjerning fikk han stor ros for,» legges det til.⁵⁸⁶

En form for seid som ble nevnt gjennom hele denne delen av Heimskringla, var idrett. Odin hadde ikke bare kunnskap om alt som hadde skjedd. Han hadde også kunnskap om hva som ikke enda hadde skjedd. Som kjent var Odin en stor idrettsmann, og det å øve idrett, kategoriserer sagaen som seid. Fordi han drev med seid, fikk han kunnskap om folks skjebne og om «ting som ikke har skjedd».⁵⁸⁷ Idrett «følger den største makt med», mente Snorre, og sier dermed indirekte at seid følger makt med.⁵⁸⁸ Odin var også storlig vis, noe han ble igjennom trollkunstene han hadde. I tillegg måtte han kunne gi fra seg denne kunnskapen. Han lærte bort alle disse kunstene til de andre, og igjennom «runer og sanger som heter galdrer» lærte han fra seg trolldomskunstene til æsene. Derfor ble æsene kalt galdresmeder.⁵⁸⁹ At æsene var de som lærte seg disse trolldomskunstene kan tolkes som at det var i høvdingens domene å kunne trolldomskunster.

Det som er verdt å påpeke er at Håkon den Gode, Eirikssønnene som kollektiv og Håkon jarl alle ble beskrevet som å være gode i idretter.⁵⁹⁰ Håkon og Eirikssønnene var alle kristne, og det kan være at det ikke ligger noe mer i dette enn at de var atletiske menn. Men i og med at Snorre selv påpekte at «[Odin] øvde [idrett] selv, det var seid» er det vanskelig å unngå tanken om at alle disse også drev seid. Husk at seid var uavhengig av guder og motsatt av religion. Det behøvde derfor ikke å bety at dette motsatte seg kongenes kristne budskap.

5.2 Håkon Håkonssons saga

5.2.1 Guddommelig opphav

⁵⁸⁶ Hh kap. 35

⁵⁸⁷ Ys kap. 5 og 7

⁵⁸⁸ Ys kap. 7

⁵⁸⁹ Ys kap. 7

⁵⁹⁰ Hh kap. 41, Es kap. 2, Hj kap. 3

I forhold til hva som kommer fra guddommelig hold i Håkon Håkonssons saga, er fortellingen veldig annerledes. Førkristen mytologi vil ha det til at kongemakta er spesiell fordi den kom fra en kombinasjon av Gud og jotun. I forhold til det kristne trossystemet, var det heller motsatt. Alle var skapt i Guds bilde. Alle hadde et guddommelig opphav på den måten. Dette forholdet var derfor ikke noe som gjorde at kongen hadde krav på tronen. Kongens forhold til Gud var allikevel spesielt. Kongemakten i seg selv hadde et guddommelig opphav. Som farsfiguren i Kongespeilet sa,

«(...) alle bøyer seg under ham som for Gud, så kommer det av at kongen er merket av Guds egen verdighet. (...) mennesket hedrer Gud selv når det hedrer kongen for det navns skyld som han har av Gud.»⁵⁹¹

Kongen hadde ikke krav på tronen fordi han hadde opphav i Gud, men heller fordi han hadde et spesielt forhold til Ham. «[Kongen] har sin makt fra Gud, ikke fra sine undersåtter» skriver Hans Jacob Orning.⁵⁹² Sagaen illustrerer dette igjennom en propagandistisk stemme som alltid viser at Håkon hadde tiltro til at Guds dom ville gi ham det som var rettmessig hans. Etter at Håkon Galen og kong Inge hadde bestemt seg for at kongemakta ikke skulle gå til ham, sier Håkon: «[Gud og heilage kong Olav] har gitt mi sak i hende; og dei skal sjå til at eg får min rett både i landeskifte og anna lykke.»⁵⁹³ På samme måte var han ikke urolig under kongevalget, og sa at Gud ville gi ham den mengden av farsarven som hans nåde var til, uansett hvor lang tid det tok.⁵⁹⁴ Sikkerheten han følte i Gud var hvorfor han ville la moren bære jernbyrden; han var trygg på Guds dom.⁵⁹⁵

Faktum at de måtte igjennom dette, betød at det var en usikkerhet i forhold til Håkons stilling. Også i forhold til Gud. På jorda var Gud representert av kirka, og kirka sto ikke på Håkons side. Erkebiskopen sto nemlig lenge *mot* Håkon og for Skule i maktkampen. Det var først da erkebiskopen hedret Håkon at maktkampen var over. Han ble kalt den eneste rettmessige arvingen, og arvet dermed den ovennevnte assosiasjonen til kongen. Han var altså alltid produkt av guddommelig opphav i form av at han var Guds barn, og kongemakta i seg selv hadde guddommelig opphav. Men hvorvidt Håkon fikk denne makten, var betinget i noe annet – politikk.

⁵⁹¹ Kgs A s. 139

⁵⁹² Orning 1997, s. 7.

⁵⁹³ Hå kap. 6

⁵⁹⁴ Hå kap. 10

⁵⁹⁵ Hå kap. 42

5.2.2 Representasjon for kulten

Kongen var også i samtidskonteksten en representant for kulten, altså kirka. Igjennom sagaen peker sagaen til Gud, Maria og hellige kong Olav som Håkons følgesvenner. Disse sagabeskrivelsene var i seg selv kongens representasjon av kirka. Å tilskrive en slik tiltro til de kristne verdiene viste kirkas stilling i forhold til kongen. Han var *rex iustus*, utvalgt av Gud og hedret av erkebiskopen. Som det har vært påpekt flere ganger, fulgte han også de idealene som Kongespeilet viser, og denne boka sammenligner stadig vekke idealene sine med Bibelen. Som det kommer fram fra sitatet på forrige side, var det Gud kongen hadde fått navn fra. Dette var samtidig ikke et teokrati.

5.2.3 Lykken og ulykken

Imens kongens opphav ikke hadde røtter i noe hellig bryllup, hadde han fortsatt en dimensjon av lykke knyttet til seg. I hovedsak vises kongens hell igjennom jærtegn fra Gud, og disse igjen var i hovedsak igjennom vær og nesten-ulykker.

Været var også en viktig faktor for Guds forhold til Håkon. Disse hendelsene var å regne som jærtegn fra Gud. Den mest kjente scenen fra sagaen er den som er fremstilt i Knud Bergsliens maleri «Birkebeinerne» (1869). Det viser to birkebeinere som fører med seg unge Håkon Håkonsson på ski igjennom skogen. Denne scenen fremsto som følge av at været slo mot birkebeinerne.

«På denne ferda sleit dei mykje vondt av styggever og frost og snø. Dei var stundom ute om nettene i skogar og audner. Ein kveld vart det så fælt ver at dei visste ikkje kvar dei fór. Da tok dei to som var dei beste skilauparane til å fare føre med guten; den eine heitte Torstein Skeivla og den andre Skjervald Skrukka. Dei fikk to bønder som var kjende der, til å syne vegen. Dei fór så åkavt som dei kunne, men fann likevel ikkje fram til bygda.»⁵⁹⁶

Denne gangen var det bare på tross av været at Håkon kom frem sikkert. Det var også på tross av været at Håkon kom seg igjennom flere ferder til skips.⁵⁹⁷ Dette kan eksemplifiseres

⁵⁹⁶ Hå kap. 3

⁵⁹⁷ Hå kap. 76, 140, 141

av turen til Trondheim som førte til at kongens skip strandet utenfor Bakke. Tilfeldigvis var erkebiskop Guttorm i byen, og han tok til seg kongen på sømmelig vis. Det er på grunn av dette tilfeldige møtet at erkebiskopen lover å ta kongen i all sømd den følgende sommeren.⁵⁹⁸ Sagaen sier ingenting direkte, men om en setter den i sammenheng med andre skipsulykker, hadde Gud en finger med i dette spillet.

Mye senere var Håkon på skipsveien fra Viken til Bjørgvin da været begynte å rase igjen. I uværet blir Håkon nesten drept – men fordi noen rykket ham unna og fordi Gud vocket over dem, kom ingen til skade.⁵⁹⁹ Fordi kongen ikke tok hintet ennå, drømte han også om at noe kom til å skje før de kom til Bjørgvin. Drømmer kjennes igjen fra de tidligere sagaene i Heimskringla; drømmer var hvordan Ragnhild og Halvdan Svarte forutså at deres sønn skulle ta hele Norge og at deres ætt skulle føre til Guds utvalgte Olav den Hellige.⁶⁰⁰ Imens Håkon forstår at noe er på ferde, endrer han ikke planene. Han fortsetter heller mot Bjørgvin. Men da gjorde Gud store jærtegn. Vinden tok seila til kongeskipet, båten blir brutt opp og seglet ødelagt, og det meste var det noe galt med. Etter dette drar Håkon til Bjørgvin for å meddele at han må tilbake til Viken.⁶⁰¹ Dette var den eneste måten Håkon kunne tolke de mange jærtegnene fra Gud.

Men i tillegg til disse situasjonene tilknyttet været, var også det som skjedde det året da han ble konge. «Da Håkon vart teken til konge, var det godt år i landet. Den sommaren var så god mange stader i landet at aldetrea bar frukt to gogner, og villfunglane varp to gonger,» står det i sagaen. I det siterte kvadet av Sturla, kaller han dette kongens «herlege lykke» som «fekk vekse i ei heldig stund».⁶⁰²

I forhold til ulykke og skjebnemotivet, var ikke dette noe som ble vektlagt her. I det kristne livssynet, var ikke den deterministiske tankegangen så sterk som den hadde vært i fremstillingen av Ynglingasaga. I konteksten av kristendommen var det heller fokus på fri vilje, og hele dødsmotivet ble derfor ikke vektlagt i kongesagaen.

⁵⁹⁸ Hå kap. 76-77

⁵⁹⁹ Hå kap. 140

⁶⁰⁰ Hs kap. 7-8

⁶⁰¹ Hå kap. 141

⁶⁰² Hå kap. 25

Gulatingsloven og førkristen ritualisme

Gud utførte mirakler og jærtegn for kongen, men i samtidskonteksten var ikke magi noe kongen utførte. Faktisk var alle de formene for magi som ble fremstilt i forhold til det førkristne, forbudt. Alle disse forbudene var i kristendomsbolken. Om det ikke var innlysende, var dette grunnen til at disse ikke lengre var lov. Spådom og galdring var forbudt i kapittel 28, hvor «den som vert sannskyldig i at han segjer spådomar eller fer med spåing, han er utlæg og uheilag, og hvar pening av godset hans, av det eig kongen helvti, men biskopen helvti. Den som lyder spådomar og vert sannskyldig i det, han skal bøta 40 merker, det eig kongen halvt, men halvt biskopen.» Både det å si frem og det å følge spådommer var forbudt med store bøter.⁶⁰³ Lovteksten inneholder også forbud mot galdring og generelt sett mot trolldom. Kvinner, som i Snorres tekst hadde vært opphevd i forhold til seidmenn, fikk ingen bedre vilkår i Gulatingslovi. Forbudet mot blot ble utarbeidet i det følgende kapittelet. «Me skal ikkje blota til heiden gud eller til haugar eller horger.»⁶⁰⁴ Straffen for dette lovbruddet var mye mildere enn for trolldom. Det er ikke en ukjent tanke at hekser ble forfulgt i middelalderen. Men det disse spesifikke lovene forteller, er at disse tradisjonene ble videreført i praksis i lang tid etter kristningen.⁶⁰⁵ Grunnen til at de holdt seg så godt, var kanskje at de førkristne tradisjonene ble integrert i en kristen kontekst heller enn å bli forbudt. Dette vises igjennom integrasjonen av de førkristne juletradisjonene. Steinsland nevner at den førkristne terminologien som «å drikke jul».⁶⁰⁶ I Gulatingslovi kapittel 7 sies det at man skal brygge øl og «signa det jolenatti til takk frå Krist og Sankta Maria, til godt år og fred». Godt år og fred var de to tingene man blotet for i juleblotet.⁶⁰⁷ Imens loven forbød blotet, fortsatt mye av innholdet i en kristen kontekst. Den myke overgangen ble derfor satt i klare rammer med kristenloven. Man kunne gjøre handlingene, så lenge det var for den riktige guden.

5.3 Oppsummering

I dette kapittelet har spørsmålet om kongens rolle i forhold til det overnaturlige blitt diskutert. Sakralteorien ble brukt som rammeverk for sammenligningen.

⁶⁰³ Gu kap. 28. I originalteksten brukes ordet «lyðir» («adlyde» eller «følge») i den andre siterte delen av loven.

⁶⁰⁴ Gu kap. 29.

⁶⁰⁵ Gulatingslovi ble satt av Magnus Erlingsson i 1164 og ble utdatert da Magnus Lagabøte satt landsloven i 1267. Innledningen av Gulatingslovi punkt 3 og 4.

⁶⁰⁶ Steinsland 2005, s. 274

⁶⁰⁷ Ys kap. 7

Undersøkelsen av Heimskringla har vist at Snorres oppfattelse av den førkristne kongen i stor grad tilsvarte sakralteorien. Dette burde ikke være en overraskelse, siden teorien bygger på Ynglingatal. Steinslands modifikasjon av det hellige bryllupet virker som at det tilsvarer det Snorre forteller. Motsetningsforholdet mellom en konge og hans sønns mor var gunstig for hans ætt. Men samtidig var det de veldig viktige skikkelsene som *ikke* var produkt av dette. Kongen var til en viss grad en representant for kulten, men han var ikke enestående på dette området. Det var hans rolle å delta i blotsritualene, derimot, og i Ynglingasaga var det hans feil om det var dårlig år. Det var en sterk iboende kraft i kongen, og å seide igjennom øving av idrett gjorde de hele veien. Andre typer seid ble uglesett, derimot, og forsvant i stor grad.

For den kristne kongen var det ikke mange paralleller til sakralteorien. Han var Guds utvalgte, men var ikke nedstammet fra Ham. Han representerte kulten, men han hadde ikke en presterolle; det var ikke snakk om et teokrati. Han hadde en parallell egenskap som tilsvarte lykkeforestillingen i Heimskringla. Han hadde fortsatt en iboende lykke, og fikk våren til å dobles det året han ble konge. I stor grad var disse knyttet til Gud, og hadde bare i liten grad å gjøre med hans interne egenskaper. Skjebnemotivet til kongen var heller ikke noe som var å finne i samtidskonteksten. I tillegg var de førkristne magitypene blitt forbudt eller kontekstualisert i forhold til kristendommen. Imens førkristne ritualer var hardt straffet, var det fortsatt rom for å gjøre dem – så lenge de gjorde det til riktig gud.

Konklusjon

Målet mitt med oppgaven var å finne ut noe om forholdet middelalderens skrivere hadde til den fjerne førkristne fortiden. Jeg har hovedsakelig tatt for meg to kilder fra 1200-tallet. En kilde, Heimskringla, forteller om fortiden. Den andre hovedkilden er Håkon Håkonssons saga, som forteller om samtiden. Ved å analysere disse kildene, har jeg hatt som mål å finne ut om det var kontinuitet eller brudd mellom dem. Ved å ta for meg de fem karakteristikkene til kongen, har jeg funnet ut at det var en god del kontinuitet. Her vil jeg først oppsummere hva som er kontinuerlig, og så hva som viser brudd. Deretter vil jeg teste funnene mine opp mot hypotesene jeg nevnte innledningsvis. På flere steder innad i de fem er de både og. Slike forskjeller i vektlegging ser ofte ut til å reflektere over situasjon og forfatter, heller enn en faktisk historisk forskjell. Derfor har jeg valgt å se bort fra disse forskjellene som faktiske brudd.

I alle tre kategoriene under karismakapittelet kan det sies at det i det store og det hele var kontinuitet. I Heimskringla var det fysiske utseendet til kongen essensielt. Det var omtrent det første Snorre beskrev, og satt scenen for hvor god en konge skulle være. Beskrivelsene av det fysiske utseendet fortsatt å være viktig i Håkons saga, men var aldri understreket på samme måte som i fortidsbeskrivelsene. Taleegenskapene og ætt var begge kontinuerlig viktig, men begge var mer sentralt i Håkons saga. Heimskringla gjenga få taler, og mange var ikke kongens. Det vil derimot ikke si at kongen ikke skulle være en dyktig taler; Heimskringla la bare ikke vekt på å gjengi dem.

Også kontinuerlig var de horisontale vennskapene. De fortidige kongene og de samtidige kongene kunne alle knytte til seg folk som var på samme nivå som dem selv i samfunnet. I samtidskonteksten var det få som var på kongens nivå. De var som regel ikke kalt *venner*, men heller «gjæve menn» som sto ved kongens side. I forhold til gaver og gjestebud, var det preget av en stor del kontinuitet. I Håkons saga ble både gaver og gjestebud fremstilt veldig sjeldent, diakritisk. Dette kan ha vært et resultat av den ideologiske påvirkningen vist igjennom Kongespeilet. I forhold til oppfostring og giftemål, var det også en god del kontinuitet. Giftemål ble fremstilt relativt ofte i Håkons saga, imens oppfostring ble fremstilt sjeldent men virket vanlig allikevel.

Videre var kongens rolle som landsstyrer preget av kontinuitet. I sentrum hadde kongen en lovgivende rolle. Det var kongens kontinuerlige rolle å pålegge folk å følge lover, og å bøte

på – forbedre – dem der hvor de ikke strakk til. Det å *bøte* på loven var bare noe som fant sted i Håkons saga. I tillegg legger Håkons saga vekt på en slags maktfordeling mellom de øverste toppene av aristokratiet. Han måtte ha samtykke fra råd og ting for å kunne få gjort visse ting. I Heimskringla var det også snakk om rådgivere, men det virker mindre fast enn i Håkons saga. Ellers var det kontinuitet. I begge kontekster hadde kongene lokale ledere rundt om i riket. I forhold til kongens rolle som fredsgarantist, var det veldig mye som var kontinuitet. Det var noen konturer av brudd i form av en begynnende konsolidering av kongens makt. I periferien var det også en viss kontinuitet. Men hvor Heimskringlas konger gjerne endret væremåte fullstendig i periferien, ville samtidskonteksten helst søke enighet med periferien igjennom diplomati.

I forhold til kontinuitet i krigermotiv, er det et litt blandet bilde. Miskunn og forlik var noe som var kontinuerlig viktig. Også i forhold til kongens egenskaper som religiøs leder, var det et snakk om et blandet bilde. Både fortids- og samtidskontekstens konger hadde en viss representasjonsrolle. Den var noe større i forhold til Håkons saga, som var mer direkte involvert i kulten i den kristne konteksten. Når det kommer til kongens lykke, var det også en del kontinuitet. Håkon ble framstilt som en konge som gav landet en dobbel vår da han ble kronet. Dette er den samme symbolikken som var å finne i Heimskringla.

I forhold til brudd, hadde ikke Håkon noe behov for å skaffe seg vertikale vennsforhold. Vennskap mellom konge og hans landsmenn var ikke lengre noe kongen trengte for å kunne regjere. Det var også en forventning om at folk var hans venner. Gjensidigheten var ikke å finne. På den andre fronten, horisontale vennskap, var det mer kontinuitet. I religionskapittelet var det som sagt et blandet bilde. Hvor lykken var kontinuerende, var kongens ulykke og skjebnemotivet forsvunnet i Håkons saga. Kong Håkon hadde altså ingen vond skjebne foran seg fordi han var av det opphavet han var. Han hadde heller ikke et guddommelig opphav.

Kongens krigerrolle viser de største bruddene. I Heimskringla var det stor vekt på at kongen skulle ha og beholde en aggressiv ære. Det var hans rolle å være en stor hærfører. Å være seiersæl var viktig. I Håkons saga var slike ord fraværende, og kongen var som regel ikke en deltakende kriger. Jarlen var på sin side en aggressiv skikkelse. Det kan enten være snakk om et brudd her, eller en fordeling mellom konge og jarl. Kongen var ikke deltakende, men befalende. Generelt sett var dette et tegn på kontinuitet – konger skulle heller befale enn å

delta, også i Heimskringla. Men spesielt sett i forhold til krigeridealet, var dette et brudd. I forhold til motiver for aggressiv fremferd, var det noe brudd. Vikingferder var noe som var forventet og nærmest hverdagslig i Heimskringla. Dette gjorde de ikke bare for å løse konflikter. I Håkons saga var det derimot mye som skulle til for at aggresjon skulle brukes utenfor landegrensene. Og hvor miskunn og forlik var kontinuerende i fortids- og samtidskontekst, var grid et konsept som bare var vektlagt i samtidskonteksten.

For å gjenta hypotesene mine, var det snakk om tre grunner til at det var kontinuitet mellom fortid og samtid. Det kan for det første ha vært en faktisk kontinuitet og liten forskjell mellom Snorres tid. Det kan for det andre vært en mangel på bevissthet i forhold til fortiden. En tredje grunn var at han bevisst reflekterte samtiden inn i fortiden. Dette kan ha vært fordi han ønsket at det skulle være likt. Om det var brudd, hadde jeg også tre hypoteser. Det kan ha vært på grunn av faktiske historisk brudd mellom nåtid og fortid. Det kan ha vært Håkons saga som overdrev kongens ideologiske karakter. Det kan også ha vært Heimskringla som underdrev kongens ideologiske karakter.

Som det har kommet frem her, er det for det meste kontinuitet til en grad eller en annen. Ingen av de fem karakteristikkene kan sies å ha fullstendig kontinuitet eller å være fullstendige brudd med samtiden. Snorre virker som at han hadde et ønske om at det skulle være kontinuitet mellom fortid og samtid. Heimskringlas fortidsbilde var sterkt farget av hans egen samtid. Når jeg tenker tilbake til Steblin-Kamenskij's teori om synkretisk sannhet, virker det som at det passer inn med Snorre. Det virker for meg som at han bevisst reflekterte samtiden inn i fortiden og fylte ut hull hvor det passet seg. Dette viser seg for eksempel igjennom hvordan han endret Ynglingatals beskrivelse av Yngve, Elvse og Bera. Han brukte her en fortidig tradisjon for å fortelle om en samtidig forestilling. Dette innebar at framstillingen viste kontinuitet til fortiden. Han valgte også de kildene som passet det bildet han ville fremstille, noe som ble nevnt innledningsvis. Snorre hadde som mål å gi et troverdig bilde av kongen. Dette blir også reflektert igjennom bruddene i fortidsbeskrivelsen. Han gav et bilde som til en grad reflekterte over de endringene som hadde skjedd. Han kan også ha valgt de forestillingene som passet ham. For meg virker det ikke som at Snorre skrev Heimskringla som et utpreget og bevisst ideologisk prosjekt. Det virker derimot som at det var snakk om faktiske brudd. I forhold til vertikale vennskap og kanskje også i forhold til at jarlen tok over den deltakende krigerrollen, kan det være snakk om nylige brudd. Dette var et samfunn i endring, og Snorre reflekterte over dette igjennom Heimskringla.

Appendix

Større partier 1202-1230

Birkebeinere (bjørkebeinene) – ledet av Håkon Sverreson 1202-1204, Guttorm Sigurdsson 1204, Inge Bårdsson 1204-1217, Håkon Håkonsson 1217-

Baglere (fra baculum, som betyr bispestav) – ledet av Erling Steinvegg 1204-1207, Filippus Simonsson (1207-1217)

Slittunger (de slitte) – ledet av Benedikt «Bene» Skinnkniv (1217-1218)

Ribbunger (røverne) – ledet av Sigurd Ribbung 1219-1223 og 1224-1226, og av Knut Håkonsson (Junker Knut) 1226-1227.

Forkortelser

Ys	Ynglingasaga
Hs	Halvdan Svartes saga
Hh	Harald Hårfagres saga
Hg	Håkon den Godes saga
Es	Eirikssønnenes saga
Hj	Håkon jarls saga
Hå, Håkons saga	Håkon Håkonssons saga
Hi	Hirdskråen
Gu	Gulatingsslovi
Kgs A	Kongespeilet (2000)
Kgs B	Kongsspegelen (1976)
Yt	Ynglingatal

Bibliografi

Primærkilder

Norrøne versjoner:

Heimskringla eð Sögur Noregs konunga av Snorra Sturlusonar ved N. Linder og H.A.

Haggson. Uppsala: W. Schultz, 1869-1872. Tilgjengelig fra

<<http://heimskringla.no/wiki/Heimskringla>> Lastet ned 18.01.17

Ynglingatal ved Finnur Jónsson. Carmina Scaldica. Udvalg af norske og islandske

skjaldekvad. Anden gennemsete udgave. København: G.E.C Gads forlag, 1929. Tilgjengelig

fra <<http://www.heimskringla.no/wiki/Ynglingatal>> Lastet ned 08.04.17

Hákonar Saga Hákonarsonar. Fornmanna sögur: eptir gömlum handritum. Bd. 9 ved F.

Magnússyni og C.C. Rafn. Sögur Hakonar Sverrisonar, Guttorms Sigurdarsonar, Inga

Bardarsonar ok Hakonar Hakonarsonar til falls Skula Hertog. Kaupmannahöfn: Hins

Konúnglinga Norræna Fornfræða Félangs, 1835, s. 229-535. Tilgjengelig fra:

<<http://www.nb.no/nbsok/nb/c37344e2bcd9c5ee902fd63cc7ed5237?index=1#249>>

Hákonar Saga Hákonarsonar. Fornmanna sögur: eptir gömlum handritum. Bd. 10 ved F.

Magnússyni og C.C. Rafn. Nidrlag søgu Hakonar Hakonarsonar ok brot søgu Magnuss

lagabætis; thætt ir Halfdanar svartar, af upphafi rikis Haralds harfagra, Hauks habrokar, ok

Olafs geirstada-alfs; saga Olafs Tryggvasonar, ritud af Oddi Snorrasynti; stutt agrip af Noregs

konunga søgum ok Noregs konungatal i ljodums. Kaupmannahöfn: Hins Konúnglinga

Norræna Fornfræða Félangs, 1835, 1-154. Tilgjengelig fra:

<<http://www.nb.no/nbsok/nb/ee2699394b81dd7c194029dbef66f171?index=5#17>>

Hirðskrá. Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn ved Steinar Imsen. Oslo: Riksarkivet, 2000

Gulathinglög. Den ældre Gulathings-Lov, Norges gamle love indtil 1387. Bd 1. Norges Love ældre end Kong Magnus Haakonsöns Regjerings-Tiltrædelse i 1263. Ved R. Keyser og P.A. Munch. Christiania 1846, s. 1-110. Tilgjengelig fra: <
[http://heimskringla.no/wiki/Norges_gamle_Love_indtil_1387_\(Förste_bind\)>](http://heimskringla.no/wiki/Norges_gamle_Love_indtil_1387_(Förste_bind)>)

Oversatte versjoner:

Heimskringla. Snorre Sturlassons Kongesagaer. Overs. Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Stavanger: Gyldendal Norsk Forlag og Dreyer 1970 (Orig. 1934).

Kongsspegelen. Overs. A. Hellevik. Oslo: Det Norske Samlaget, 1976

Kongespeilet. Overs. Anton Wilhelm Brøgger. Oslo: De norske bokklubbene, 2000

Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn ved Steinar Imsen. Oslo: Riksarkivet, 2000

Soga om Håkon Håkonsson. Overs. Kr. Audne. 2. utg. ved Knut Helle. Norrøne bokverk nr. 22. Oslo: Det Norske Samlaget, 1963

Gulatinglovi. Overs. Knut Robberstad. 2. utg. Norrøne bokverk nr. 33. Oslo: Det Norske Samlaget, 1952

Litteratur

- Andersen, Theodore M. «The politics of Snorri Sturluson» i: *The Journal of English and Germanic Philology* vol. 93, nr. 1, 1994, s. 55-78.
- Arstad, Knut. «Ribbungopprør, riksenhet og enekongedømme» i: *Collegium Mediaevale* nr. 1, 1995, s. 63-88.
- Authen Blom, Grethe. *Samkongedømme, enekongedømme, Håkon Magnussons Hertugdømme*. Det kongelige Norske videnskabers selskab skrifter nr. 18. Oslo: Universitetsforlaget, 1972.
- Bagge, Sverre. *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. København: Museum Tusulanum, 2010.
- Bagge, Sverre. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- Berge, Anders. «Negotiating the past in the High Middle Ages» i: *Negotiating Pasts in the Nordic Countries*, red. Anne Eriksen og Jón Viðar Sigurðsson. Lund: Nordic Academic Press, 2009, 39-57.
- Dølo, Maria J. «De andre». *Fremstillinger av «de andre» i fornaldersagaene*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo. Forventet publisering 2017.
- Eriksen, Anne. «Foreword». i: *Negotiating Pasts in the Nordic Countries*, red. Anne Eriksen og Jón Viðar Sigurðsson. Lund: Nordic Academic Press, 2009, 7-11
- Fjalldal, Magnús. «Beware of Norwegian Kings: Heimskringla as Propaganda» i: *Scandinavian Studies. Publication for the advancement of Scandinavian Study*, vol. 85, nr. 4, s. 455-468.
- Helle, Knut. *Norge blir en stat. 1130-1319*. *Handbok i Norges historie*, bd. 3. Universitetsforlaget, 1974.
- Helle, Knut. «Lov og rett i middelalderen» i: *Forum Mediaevale* nr. 2, 1998, s. 1-6.
- Krag, Claus. *Ynglingatal og Ynglingasaga. En studie i historiske kilder*. Oslo: Rådet for humanistisk forskning, Universitetsforlaget, 1991.

Lunden, Kåre. *Norge under Sverreætten, 1177-1319*. Norges Historie, bd. 3. Red Knut Mykland. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 1976.

Lunden, Kåre. «Rett og urett» i: Forum Mediaevale nr. 1, 1998, s. 2-51.

Lunden, Kåre. «Rett skal være rett?» i: Forum Mediaevale nr. 1, 1999, s. 43-51.

Mundal, Else. «Kong Harald hårfagre og samejenta Snøfrid. Samefolket sin plass i den norske rikssamlingsmyten.» i: *Nordica Bergensiana* 14, Bergen: Universitetet i Bergen 1997, s. 39-53.

Orning, Hans Jacob. «Festive Governance: Feasts as Rituals of Power and Integation in Medieval Norway» i: *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650-1350*, red. Wojtek Jezierski, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning og Thomas Småberg, s. 175-207. Turnhout: Brepols Publishers n.v., 2015.

Orning, Hans Jacob. «Håkon Håkonsson, Skule Bårdsson og norsk statsdannelse i første halvdel av 1200-tallet.» Historisk tidsskrift nr. 1, 1997, s. 3-19.

Orning, Hans Jacob. «Sturla Þorðarson's Two Perspectives on Thirteenth-Century History. Royal Chronicler vs. Icelandic Chieftain.» i: *Sturla Þorðarson. Skald, Chieftain and Lawman*. The Northern World bd. 78. Red. Jón Viðar Sigurðsson og Sverrir Jakobsson. Leiden: Brill, 2017.

Orning, Hans Jacob. «Unpredictability and Presence». The Northern World bd. 38. Leiden: Brill, 2008.

Sawyer, Birgit. «Samhällsbeskrivningen i Heimskringla» i: Historisk tidsskrift nr. 2 1993, 223-237.

Sigurðsson, Jón Viðar. *Den Vennlige Vikingen. Vennskapets Makt i Norge og på Island 900-1300*. Pax, 2010.

Sigurðsson, Jón Viðar. *Det Norrøne Samfunnet*. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden. Oslo: Pax, 2008.

Sigurðsson, Jón Viðar. «Historical Writing and the Political Situation in Iceland 1100-1400». i: *Negotiating Pasts in the Nordic Countries*, red. Anne Eriksen og Jón Viðar Sigurðsson. Lund: Nordic Academic Press, 2009, 57-78.

Sigurðsson, Jón Viðar. «Kings, Earls and Chieftains. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300» i: *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages. Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney and the Faeroes*, The Northern World 52, red. Gro Steinsland et al. Leiden: Brill, 2011, s. 69-108.

Sigurðsson, Jón Viðar. *Kristninga i Norden 750-1200*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2003.

Steblyn-Kamenskij, M.I. *Islendingesogene og vi*. Overs. Bjarne Fidjestøl. Oslo: Det Norske Samlaget, 1975.

Steinsland, Gro. *Den Hellige Kongen. Om religion og herskermakt fra vikingtid til middelalder*. Pax, 2000.

Steinsland, Gro. *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. 2005. Oslo: Pax

Tulinius, Torfi H. *The Matters of the North. The rise of literary fiction in thirteenth-century Iceland*, The Viking collection bd. 13, red. Preben Meulengracht Sørensen og Margaret Clunies Ross. Odenese: Odenese University Press, 2002.

Weber, Max. *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder*, bd 1. Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper. Lund: Argos, 1983.

Wærdahl, Randi. «Snorre Sturlason» I Norsk biografisk leksikon, 2009. Hentet 27. april 2017 fra https://nbl.snl.no/Snorre_Sturlason.